

DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE VESTIAIREHOUDER

Inleiding

1. Een echtpaar begeeft zich naar een restaurant. Op uitnodiging van een kelner geven zij hun overjas en mantel af in de vestiaire van het restaurant. Bij hun vertrek blijkt de kostbare bontmantel van de vrouw spoorloos verdwenen te zijn...

Na de film vraagt een bioscoopbezoeker aan de dame van de vestiaire zijn mantel terug. «Ik vind hem niet meer, meneer...»

Een ijverige student trekt zich een dagje terug in de faculteitsbibliotheek. Hij hangt zijn jas in de verplichte vestiaire. 's Avonds keert de student terug naar zijn kamer met een stapel kopies, maar zonder jas...

De bezoeker zal de restauranthouder, de bioscoopexploitant, de bibliotheek, aansprakelijk willen stellen voor het verlies van zijn of haar kostbaar kledingstuk. Nu is de vraag daarbij niet zozeer *of* de vestiairehouder aansprakelijk kan worden gesteld voor het verlies van kledingstukken, paraplu's, tassen en dergelijke. Bij ontstentenis van een geldig exoneratiebeding zal hij ongetwijfeld aansprakelijk gesteld kunnen worden, op voorwaarde dat de benadeelde *bewijst* dat de vestiairehouder of zijn aangestelde een fout of nalatigheid heeft begaan. En hier precies knelt het schoentje: het bewijs, *door de gast*, van een fout van de vestiairehouder zal voor hem een erg moeilijke zo al niet onmogelijke opgave zijn.

De benadeelde gast komt pas in een echt gunstige positie wanneer men de verbintenis van de vestiairehouder als een *resultaatsverbintenis* beschouwt. Door het enkele feit van niet-teruggave, rust dan op de vestiairehouder een vermoeden van aansprakelijkheid, dat hij slechts kan weerleggen door het bewijs van een vreemde oorzaak. De bewijslast komt in hoofdzaak bij de vestiairehouder te liggen.

Traditioneel zijn de Belgische rechtspraak en rechtsleer de bezoekers van restaurants, theaters, bioscopen e.d. te hulp gekomen door de vestiairehouder te beschouwen als *bewaarnemer* van de in de vestiaire opgeborgen zaken. Op een bewaarder rust er namelijk een resultaatsverbintenis tot teruggave van de in bewaring gegeven zaak (infra, nr. 13). In deze bijdrage zal precies de aansprakelijkheid van de vestiairehouder als bewaarnemer onderzocht worden (I).

De situatie van de vestiairehouder kan echter ook vanuit een andere hoek benaderd worden, door het *hoofdcontract* tussen de exploitant en de gast, bv. het «restaurantcontract», als uitgangspunt te nemen en de aansprakelijkheid voor kledingstukken van de gasten te koppelen aan art. 1135 B.W. Het toezicht vanwege de exploitant op mantels, paraplu's e.d. wordt dan beschouwd als een verplichting waartoe hij gehouden is op grond van de *gebruiken* en/of de *billijkheid*. Dit is de Franse oplossing. Ook zij zal kort besproken worden (II).

I. De vestiairehouder als bewaarnemer

A. De vestiairehouder-bewaarnemer

2. Luidens artikel 1915 B.W. is bewaargeving in het algemeen een handeling waarbij men de zaak van een ander aanneemt, onder verplichting om die te bewaren en in natura terug te geven. Een onnauwkeurige, zelfs verkeerde omschrijving, aldus een unanieme rechtspraak en rechtsleer: hoewel art. 1915 B.W. spreekt van een «handeling», is bewaargeving toch essentieel een *contract*. Er kan van bewaargeving slechts sprake zijn wanneer beide partijen, bewaargever én bewaarnemer, hun wilstoestemming hebben laten blijken.

Vooraf bij de zgn. «bewaargeving uit noodzaak» (infra, nr. 7) wordt dit wel eens uit het oog verloren. In dat geval is er van contractsvrijheid in de persoon van de bewaargever geen sprake meer. Maar ook de bewaargeving uit noodzaak is en blijft een overeenkomst, die in elk geval de vrije wilstoestemming, de *animus contrahendae obligationis*, vanwege de *bewaarnemer* veronderstelt¹.

3. Nu hoeft de wilstoestemming van de partijen bij een overeenkomst niet noodzakelijk uitdrukkelijk gegeven te worden; zij kan ook afgeleid worden uit een handeling of handelingen die noodzakelijk de wil tot het doen ontstaan van een bepaalde overeenkomst impliceren².

Precies op grond van zulk een *stilzwijgende* toestemming, wordt het onderbrengen van persoonlijke zaken (mantels, paraplu's, tassen e.d.) van bezoekers, in de vestiaire van een restaurant, dancing, schouwburg, bioscoop of bibliotheek, als bewaargeving beschouwd. Uit de organisatie zelf van een vestiaire wordt de toestemming van de exploitant om een overeenkomst van bewaargeving aan te

¹ Over het vereiste van wilstoestemming vanwege de bewaarnemer, raadplege men DE PAGE, H. en DEKKERS, R., *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, Brussel, Bruylant, 1975, nrs. 180-181, 232 en 237; JAMSIN, J., «Contrat de dépôt. Tempéraments à la responsabilité des dépositaires», in *Hommage à Léon Graulich*, Luik, Faculté de droit de Liège, 1957, 49-50; R.P.D.B., v° *Dépôt-Séquestre*, nrs. 17 en 139; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1969 à 1975). Les contrats spéciaux», R.C.J.B., 1976, (365), nr. 77; VAN CAUWELAERT, W., *Bewaargeving en skwester. Hotelbewaargeving. Parking- en garagecontract*, Antwerpen, Kluwer, 1982, nrs. 4-5, 11-13 en 169; VANDEPUTTE, R., *Overeenkomsten, II, Bijzondere overeenkomsten, A. Verkoop, bewaargeving, borgstelling*, in *Beginnels van Belgisch Privaatrecht*, DILLEMANS, R. en VAN GERVEN, W. (red.), Antwerpen, Standaard, 1981, 231-232 en 252.

² VAN GERVEN, W., *Algemeen deel*, in *Beginnels van Belgisch Privaatrecht*, DILLEMANS, R. en VAN GERVEN, W. (red.), Brussel, Story-Scientia, 1987, 299-300.

gaan, afgeleid. Vrijwel de volledige rechtspraak en rechtsleer zijn in deze zin: de vestiairehouder moet op grond van een stilzwijgende toestemming beschouwd worden als bewaarnemer van de in de vestiaire ondergebrachte zaken³.

Een vonnis zoals dat van de Vrederechter te Namen van 1 juni 1979 waarin werd beslist dat de plaatselijke universitaire faculteiten geen bewaarnemer zijn van de overjassen en de tassen van de studenten die zich in de vestiaire van de bibliotheek bevinden⁴, krijgt dan ook de nodige kritiek⁵.

4. Overigens wordt niet vereist dat het om een echte, permanente vestiaire gaat. Er is bewaargeving zodra de exploitant een speciale plaats inricht voor het opbergen van persoonlijke zaken van zijn gasten, ook al wordt die plaats slechts voor de gelegenheid als vestiaire gebruikt. Men denkt hier bijvoorbeeld aan kamers gelegen op de bovenverdieping van een restaurant die bij grote feesten als vestiaire gebruikt worden. De benaming van de ruimte op zichzelf is niet determinerend; het is de feitelijke, eventueel zelfs tijdelijke, bestemming die telt⁶.

5. Minder eensgezindheid bestaat er in verband met de eenvoudige kapstokken die zich in een hoek of aan de muur bevinden.

Volgens de meerderheidsopvatting is de exploitant van een restaurant, bioscoop, feestzaal e.d., niet als bewaarnemer aansprakelijk voor de mantels die zich aan kapstokken bevinden. Wegens een klaarblijkelijk gebrek aan wilstoestemming vanwege de exploitant kan er van een contract van bewaargeving geen sprake zijn. Het betreft hier integendeel een louter gedogen vanwege de exploitant, een daad van wellevendheid⁷. Geen resultaatsverbintenis tot te-

ruggave dus; de klant die beweert dat zijn of haar overjas of mantel van een kapstok verdwenen is, kan de exploitant hiervoor slechts aansprakelijk stellen wanneer hij diens fout of nalatigheid kan bewijzen⁸.

Niet iedereen is het met deze zienswijze eens. Sommige auteurs wijzen erop dat ook het plaatsen van kapstokken een uitnodiging inhoudt om zich van zijn mantel of overjas te ontdoen; er wordt toch de indruk gewekt van een (minimum aan) bewaking. Ook m.b.t. kledingstukken die aan gewone kapstokken hangen, zou de exploitant een resultaatsverbintenis tot teruggave moeten dragen⁹.

De rechtspraak, een enkele uitzondering niet te na gesproken¹⁰, blijft evenwel bij het standpunt dat er m.b.t. kledingstukken aan kapstokken, geen bewaargeving tot stand komt.

In een vonnis van 9 oktober 1959 sloot de Rechtbank van Koophandel te Luik zich weliswaar aan bij dit meerderheidsstandpunt, maar haar beslissing was toch genuanceerder geformuleerd¹¹: de kwalificatie bewaargeving werd niet zonder meer afgewezen, maar pas nadat uit een nauwkeurige beschrijving van de plaatsgesteldheid gebleken was dat de kapstok, waarvan een kledingstuk verdwenen, zich bevond op een plaats die de gast zelf in het oog kan houden.

Deze nuancering is niet zonder belang. Wanneer men het ontstaan van een bewaargevingscontract, zoals ten dezen, afleidt uit een stilzwijgende toestemming vanwege de exploitant, uit een handeling waaruit onmiskenbaar blijkt dat hij de bewaring van persoonlijke zaken van zijn gasten op zich wil nemen, dan ziet men niet in waarom kapstokken a priori niet in aanmerking zouden komen, louter en alleen omdat het «slechts» om een kapstok gaat.

Het lijkt nauwkeuriger te stellen dat de exploitant zijn — stilzwijgende — toestemming geeft tot bewaarneming zodra hij, door een bepaalde materiële inrichting, zijn gasten uitnodigt om hun overjassen en mantels op te bergen op een plaats waarop zij zelf geen toezicht kunnen houden. Of het daarbij gaat om een vestiaire in de enge zin, om een lokaal dat met gordijnen of panelen is afgescheiden van de plaats waar de bezoekers zich bevinden, om een kapstok of om een rij kapstokken is op zichzelf niet doorslaggevend. De uitnodiging om kleren onder te brengen op een plaats die de gasten zelf niet in de gaten kunnen houden, maakt de exploitant tot bewaarnemer.

Aldus beschouwd kan men dan inderdaad van een daad van wellevendheid, van een louter gedogen spreken, wanneer de exploitant de kapstok(ken) doelbewust zó opstelt dat de gasten zelf hun mantels in het oog kunnen houden,

³ Gent, 27 maart 1986, *R.W.*, 1986-87, 1151, noot (feestzaal); Kh. Brussel, 18 juli 1910, *Jur. Comm. Br.*, 1910, 458 (theater); Kh. Brussel, 11 november 1920, *Jur. Comm. Br.*, 1920, 89 (balzaal); Kh. Brussel, 23 juni 1956, *Jur. Comm. Br.*, 1957, 234 (restaurant); Rb. Dinant, 26 mei 1965, *Jur. Liège*, 1965-66, 4; Kh. Brussel, 23 juli 1976, *B.R.H.*, 1976, 529 (modehuis); Kh. Brussel, 14 september 1976, *B.R.H.*, 1976, 534 (restaurant); Rb. Luik, 9 oktober 1980, *Jur. Liège*, 1980, 333 (restaurant geëxploiteerd als privé-club); Rb. Turnhout, 2 november 1981, *Turnh. Rechtsl.*, 1983, 50, noot (bar-dancing); Kh. Gent, 10 maart 1983, *R.W.*, 1985-86, 1375, noot (feestzaal); De Page, H. en Dekkers, R., o.c., nrs. 190-191; HERBOTS, J. en STUBBE-PAUWELS, A.-M., «Overzicht van rechtspraak (1969-1974) — Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, p. 1135, nr. 340; *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-Séquestre*, nrs. 17-18; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1965 à 1968) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1970, p. 143, nr. 120; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1969 à 1975) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1976, nr. 77, p. 450; SIMONT, L., DE GAVRE, J. en FORIERS, P.A., «Examen de jurisprudence (1976 à 1980) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1986, nr. 205, p. 374-375; VAN CAUWELAERT, W., o.c., p. 24, nr. 64 en p. 33, nr. 88; VANDEPUTTE, R., o.c., 235.

⁴ Vred. Namen (2e kanton), 1 juni 1979, *Rev. Rég. Dr.*, 1980, 32.

⁵ HERBOTS, J., CLARYSSE, D. en WERCKX, J., «Overzicht van rechtspraak (1977-1982) — Bijzondere overeenkomsten», *T.P.R.*, 1985, nr. 161, p. 908.

⁶ Rb. Luik, 9 oktober 1980, *Jur. Liège*, 1980, 333; Vred. Luik, 18 oktober 1947, *Pas.*, 1947, III, 80; VAN CAUWELAERT, W., o.c., p. 33, nr. 88.

⁷ Brussel, 24 december 1959, *J.T.*, 1960, 581; Brussel, 30 november 1983, *De Verz.*, 1987, 136, noot HAUFERLIN, J.-M.; Kh.

Brussel, 25 januari 1969, *De Verz.*, 1970, 290, noot R.B.; Rb. Dinant, 21 oktober 1976, *Rev. Rég. Dr.*, 1977, 191; DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., nrs. 191 en 237; VAN CAUWELAERT, W., o.c., p. 24, nr. 64.

⁸ Rb. Dinant, 21 oktober 1976, *Rev. Rég. Dr.*, 1977, 191.

⁹ HERBOTS, J. en STUBBE-PAUWELS, A.-M., «Overzicht van rechtspraak (1969-1974) — Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, nr. 340, p. 1135-1136; R.B., noot onder Kh. Brussel, 25 januari 1969, *De Verz.*, 1970, (290), 293; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1969 à 1975). Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1976, nr. 77, p. 450.

¹⁰ Kh. Luik, 21 april 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 246.

¹¹ Kh. Luik, 9 oktober 1959, *Jur. Liège*, 1959-60, 95, noot M.H.

zoals in het Luikse geval. Uiteraard belet niets de exploitant om eventueel *uitdrukkelijk* aan een gast te beloven toezicht te houden op een kapstok die zich in de onmiddellijke nabijheid bevindt. Dan is hij natuurlijk bewaarnemer.

6. Wat is het belang van het al dan niet tussenbeide komen van hulppersoneel (kelners, vestiairepersoneel)? Over het algemeen neemt men, terecht, aan dat (de afwezigheid van) tussenkomst vanwege het personeel, op zichzelf niet decisief is. Weliswaar kan men stellen dat de toestemming vanwege de exploitant om op te treden als bewaarnemer «(...) een meer nadrukkelijk karakter (krijgt) indien er personeel is aangesteld dat met de ontvangst en de bewaking (...) is belast»¹², afgifte aan personeel van de exploitant is geenszins vereist¹³. Door het inrichten zelf van een vestiaire in de ruime zin van het woord, wordt de exploitant bewaarnemer.

Omgekeerd: het feit dat een kelner een gast helpt bij het afnemen van overjas of mantel, is *op zichzelf* geen bewaargeving, maar slechts een gebaar van behulpzaamheid of wellevendheid¹⁴.

B. Bewaargeving uit noodzaak?

7. Na de kwalificatie van de afgifte van kledingstukken in een vestiaire, als bewaargeving, wordt daar soms onmiddellijk aan toegevoegd dat het om een *bewaargeving uit noodzaak* gaat.

Het Burgerlijk Wetboek omschrijft de bewaargeving uit noodzaak als de bewaargeving waartoe men gedwongen wordt door enig ongeval, zoals brand, instorting, plundering, schipbreuk, of een andere onvoorziene gebeurtenis (art. 1949 B.W.). Een constante rechtspraak en rechtsleer geven aan het begrip bewaargeving uit noodzaak echter een veel ruimere betekenis: bewaargeving uit noodzaak onderstelt dat de bewaargever werd beroofd van de vrijheid om niet in bewaring te geven en om een andere bewaarnemer te kiezen; zodanige beroving van vrijheid wordt *in concreto* en op onaantastbare wijze door de feitenrechter beoordeeld¹⁵.

Op grond van deze ruime omschrijving wordt de vestiairebewaargeving vaak als bewaargeving uit noodzaak bestempeld¹⁶. De volgende passage uit een vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Luik van 21 april 1958 is in dit verband zeker het citeren waard: «Attendu que le dépôt des vêtements de protection des clients est rendu nécessaire par les conditions dans lesquelles il se réalise; qu'en effet,

on peut affirmer que dans l'état des mœurs actuelles, le client n'est pas libre de se débarrasser de certains de ses vêtements ou d'en rester couvert, les usages mondains, la civilité, la politesse, la nature physique même de l'homme lui interdisent de se mettre à table un chapeau sur la tête, une gabardine, parfois mouillée, sur le dos ou un parapluie entre les jambes et d'autre part, il n'a pas le choix du dépositaire, ni, souvent, de l'endroit du dépôt, lequel peut se trouver en dehors de son champ visuel, les vêtements pendant souvent pêle-mêle, entassés les uns sur les autres (...)»¹⁷.

Andere rechters zijn dan weer minder soepel en wijzen er bijvoorbeeld op dat niets de gast belet om zijn mantel tóch bij zich te houden en op zijn stoel te hangen¹⁸. Zoals reeds gezegd: de feitenrechter oordeelt op onaantastbare wijze op basis van de concrete omstandigheden van het geval.

Overigens heeft de vraag of het een vrijwillige bewaargeving dan wel een bewaargeving uit noodzaak betreft, relatief weinig belang. De bewaargeving uit noodzaak is immers aan precies dezelfde regels onderworpen als de vrijwillige bewaargeving (art. 1951 B.W.). Met name de aansprakelijkheid van de bewaarnemer is in beide gevallen precies dezelfde. Het onderscheid heeft enkel een weerslag op het *bewijs*: bij bewaargeving uit noodzaak is het bewijs door getuigenissen en vermoedens steeds toegelaten, ook boven de drieduizend frank (art. 1950 B.W.). Verder zal blijken dat — zelfs op bewijsvlak — een beroep op de bewaargeving uit noodzaak meestal niet nodig is om, in het geval van vestiairebewaargeving, te ontsnappen aan het vereiste van een geschreven bewijs (infra, nr. 10).

C. Teruggave van de in bewaring gegeven zaak

8. De gast die na de maaltijd, de film ... b.v. zijn mantel weer gaat afhalen, verwacht deze uiteraard terug te krijgen — en liefst onbeschadigd.

Aangezien de vestiairehouder-bewaarnemer de zaak dient terug te geven aan de bewaargever of zijn lasthebber (art. 1937 B.W.), mag hij de *identiteit* nagaan van degene die een kledingstuk komt afhalen. De vestiairehouder mag van de bewaargever echter niet het bewijs vragen dat hij wel degelijk *eigenaar* is van de zaak (art. 1938, eerste lid, B.W.)¹⁹.

Soms wordt voor elk in bewaring gegeven kledingstuk een *ticket* of een *nummer* afgeleverd. Behoudens een bewezen fout, is de bewaarnemer dan bevrijd wanneer hij een kledingstuk afgeeft aan degene die het daarbij horende stuk aan toonder overlegt. Omgekeerd, als iemand zich aanmeldt om een bepaald kledingstuk weer te halen, zonder dat het ticket of nummer kan worden overhandigd, bij-

¹² HERBOTS, J. en STUBBE-PAUWELS, A.-M., «Overzicht van rechtspraak (1969-1974) — Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, nr. 340, p. 1135.

¹³ Rb. Dinant, 26 mei 1965, *Jur. Liège*, 1965-66, 4; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1965-1968) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1970, p. 143, nr. 120.

¹⁴ Brussel, 24 december 1959, *J.T.*, 1960, 581; Rb. Dinant, 21 oktober 1976, *Rev. Rég. Dr.*, 1977, 191.

¹⁵ Aldus omschreven in Cass., 19 november 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 315, *Pas.*, 1977, I, 312, en *R.W.*, 1977-78, 472.

¹⁶ Kh. Brussel, 18 juli 1910, *Jur. Comm. Br.*, 1910, 459; Kh. Luik, 21 april 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 246; Vred. Luik, 18 oktober 1947, *Pas.*, 1947, III, 80; DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., p. 323, nr. 234; VAN CAUWELAERT, W., o.c., nrs. 164-165, p. 58-59; VANDEPUTTE, R., o.c., 252-253.

¹⁷ Kh. Luik, 21 april 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 246.

¹⁸ Rb. Luik, 9 oktober 1980, *Jur. Liège*, 1980, 333; Rb. Turnhout, 2 november 1981, *Turnh. Rechtsl.*, 1983, 50, noot; Kh. Gent, 10 maart 1983, *R.W.*, 1985-86, 1375, noot.

¹⁹ Zie, over de vraag aan wie de bewaarnemer precies moet teruggeven, met daarbij o.m. de vraag naar het eigendomsrecht over de in bewaring gegeven zaak, DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., nrs. 216-219; VAN CAUWELAERT, W., o.c., nrs. 132-148; VANDEPUTTE, R., o.c., 242-243.

voorbeeld omdat hij beweert het verloren te hebben, dan handelt de bewaarnemer op eigen risico²⁰.

D. Bewijs van de bewaargeving

9. De problemen ontstaan pas echt wanneer de vestiairehouder een kledingstuk *niet* terug kan geven omdat het verdwenen is. Maar voordat de vraag naar de eigenlijke aansprakelijkheid aan de orde komt, kan de vestiairehouder reeds het feit zelf van de bewaargeving betwisten.

Overeenkomstig de algemene regels van het bewijsrecht moet de bewaargever het bewijs leveren van het *feit* van de bewaargeving, en eventueel ook van de *identiteit*, de *staat* en de *waarde* van de in bewaring gegeven zaak²¹.

Vaak beschikt de gast echter over geen enkel stuk waaruit de bewaargeving blijkt; in het beste geval werd hem een ticket of een nummer afgeleverd. Bij nader toezien zou het bewijs door de gast van de bewaargeving toch geen onoverkomelijke problemen mogen opleveren.

10. Luidens art. 1923 B.W. moet vrijwillige bewaargeving door *geschrift* bewezen worden; het bewijs door getuigen wordt niet toegelaten voor een waarde die drieduizend frank te boven gaat. Deze bepaling wordt algemeen overbodig geacht; zij herhaalt slechts het in art. 1341 B.W. vastgelegde beginsel. Indien voor de bewaargeving een vergoeding bedongen is, gaat het om een wederkerige overeenkomst waarop bovendien art. 1325 B.W. toepasselijk is: het contract moet worden opgemaakt in evenveel exemplaren als er partijen zijn met een onderscheiden belang.

De bewaargeving in vestiaires zal evenwel in de meeste gevallen ondergebracht kunnen worden onder een van de *uitzonderingen* op het vereiste van een geschreven bewijs:

— indien de waarde van de in bewaring gegeven zaak *niet hoger is dan drieduizend frank*, is het bewijs door getuigen of vermoedens steeds toegelaten;

— een *begin van geschreven bewijs*, d.i. een geschrift dat uitgaat van degene tegen wie de vordering wordt ingesteld en waardoor het beweerde feit waarschijnlijk wordt gemaakt, kan worden aangevuld door getuigenissen en vermoedens (art. 1347 B.W.);

— de vestiairehouder zal in de meeste gevallen *koopman* zijn. De bewaargeving kan dan tegen hem met alle middelen bewezen worden, overeenkomstig art. 25 W. Kh.;

— naar luid van art. 1348 B.W. is een geschrift evenmin vereist wanneer het de schuldeiser (*in casu* de bewaargever) niet mogelijk geweest is zich een schriftelijk bewijs te verschaffen. Het betreft hier zowel de *materiële* als de *morele onmogelijkheid* zich een schriftelijk bewijs te verschaffen²²;

— in geval van *bewaargeving uit noodzaak* zijn steeds alle bewijsmiddelen toegelaten (art. 1950 B.W.)²³. Hier blijkt nog maar eens het gering belang van de kwalificatie

van de vestiaire-bewaargeving als bewaargeving uit noodzaak: niet alleen heeft deze kwalificatie geen enkele weerslag op de aansprakelijkheid van de bewaarnemer; zelfs op bewijsvlak is zij niet onontbeerlijk; reeds om de hierboven aangehaalde redenen ontsnapt de gast aan het vereiste van een schriftelijk bewijs;

— bij betwistingen omtrent de waarde van de zaak kan eventueel een beroep gedaan worden op de *schattingseed* (art. 1369 B.W.).

11. De soepele houding van rechtspraak en rechtsleer m.b.t. het bewijs van een bewaargeving, wanneer er slechts een ticket of een nummer afgeleverd wordt, wordt door Vandeputte treffend geformuleerd: «Wellicht is het juist te erkennen dat het systeem van het Burgerlijk Wetboek eenvoudig opzij wordt geschoven en dat iedereen zich daarbij neerlegt. Het is opvallend hoe gemakkelijk De Page de vigerende gebruiken aanvaardt, ook al beschouwt hij dat zij tegen de wet ingaan²⁴.»

Zodra het feit van de bewaargeving vaststaat, kan de aansprakelijkheid van de vestiairehouder-bewaarnemer nader onderzocht worden...

E. De aansprakelijkheid van de vestiairehouder-bewaarnemer

12. De verplichtingen van de bewaarnemer met betrekking tot de *bewaring* van de zaak (l'obligation de garde) worden geregeld door de artikelen 1927 en 1928 B.W.

Art. 1927 B.W. stelt als beginsel dat de bewaarnemer aan de in bewaring gegeven zaak dezelfde zorg dient te besteden als aan zijn eigen zaken. Van de bewaarnemer wordt dus in principe niet verwacht dat hij aan de in bewaring gegeven zaak extra zorgen zal besteden. Hij staat slechts in voor zijn *culpa levis in concreto*. Wie een zaak toevertrouwt aan een bewaarnemer die met zijn eigen zaken slordig, zelfs uitermate slordig, omspringt, kan die bewaarnemer niet verwijten dat hij t.a.v. de in bewaring gegeven zaak op dezelfde manier te werk gaat²⁵.

In art. 1928 B.W. worden evenwel vier gevallen opgesomd waarin de aansprakelijkheid van de bewaarnemer «strenger wordt toegepast»: 1° indien de bewaarnemer zichzelf heeft aangeboden om de zaak in bewaring te nemen; 2° indien hij een loon voor de bewaargeving bedongen heeft; 3° indien de bewaargeving uitsluitend in het belang van de bewaarnemer geschied is; 4° indien uitdrukkelijk is overeengekomen dat de bewaarnemer voor om het even welke schuld aansprakelijk zal zijn. In deze gevallen keert men terug naar de gemeenrechtelijke aansprakelijkheid: de bewaarnemer is er toe gehouden op te treden als een goed huisvader. Hij staat in voor zijn *culpa levis in abstracto*²⁶.

²⁴ VANDEPUTTE, R., o.c., 237-238.

²⁰ DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., nr. 219, p. 223; VAN CAUWELAERT, W., o.c., nr. 135, p. 49.

²¹ DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., nr. 196, p. 206 en nr. 210, p. 215.

²² VAN CAUWELAERT, W., o.c., p. 29, nr. 78.

²³ Zie, over de grondslag van de bewaargeving uit noodzaak, in het bijzonder de verhouding met art. 1348 B.W., DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., nr. 233.

²⁵ Cass., 2 december 1960, *Arr. Cass.*, 1961, 310, en *Pas.*, 1960, I, 359; Gent, 4 februari 1959, *R.W.*, 1959-60, 295; CAENEPEEL, C., noot onder Kh. Antwerpen, 15 september 1970, *R.W.*, 1970-71, 622; DE PAGE, H. en DEKKERS, R., o.c., p. 207, nr. 198 en nr. 200, p. 209-210; *R.P.D.B.*, v° *Dépôt-Séquestre*, nrs. 41-46; VAN CAUWELAERT, W., o.c., p. 34-45, nrs. 91-93.

²⁶ CAENEPEEL, C., noot onder Kh. Antwerpen, 15 september 1970, *R.W.*, 1970-71, 622 (deze auteur wijst erop dat ook in geval

Past men deze beginselen toe op de vestiairehouder-bewaarnemer, dan zal deze in principe slechts aansprakelijk zijn wanneer hij m.b.t. de kledingstukken van zijn gasten slordiger is omgesprongen dan met zijn eigen zaken (art. 1927 B.W.).

In de meeste gevallen zal de vestiairehouder echter wel degelijk onderworpen zijn aan de gemeenrechtelijke aansprakelijkheid van art. 1928 B.W.

Vaak zal men hem kunnen beschouwen als een *bewaarnemer die zichzelf heeft aangeboden* (art. 1928, 1°, B.W.). Dit is zeker het geval wanneer het gebruik van de vestiaire verplicht wordt gesteld, zoals bv. in bibliotheken. Hetzelfde geldt, in het algemeen, telkens wanneer de vestiairehouder de gast op het bestaan van een vestiaire wijst en hem uitnodigt zijn mantel erin onder te brengen²⁷. En hier kan de tussenkomst van kelners of ander personeel van de exploitant wél van belang zijn: stellen zij aan de gast voor zijn mantel naar de vestiaire te brengen, dan kan de exploitant beschouwd worden als een bewaarnemer die zichzelf heeft aangeboden, en dan is niet art. 1927 maar art. 1928 B.W. op hem van toepassing.

De vestiairehouder zal in vele gevallen ook een *bezoldigd* bewaarnemer zijn. Dit begrip wordt overigens ruim geïnterpreteerd: zelfs wanneer het gebruik van de vestiaire als zodanig gratis is, wordt de exploitant toch als een bezoldigd bewaarnemer beschouwd in de zin van art. 1928, 2°, B.W., indien de bewaargeving een *accessorium* uitmaakt van een wél bezoldigde hoofdovereenkomst. Dit is bijvoorbeeld het geval voor restauranthouders, exploitanten van dancings en bioscopen. Zij worden, zo zegt men, indirect vergoed voor het gebruik van de vestiaire, uit de winst van hun zaak²⁸. Op hen rust de gemeenrechtelijke aansprakelijkheid van art. 1928 B.W.

13. De verplichting van de bewaarnemer tot bewaring van de zaak, zowel volgens art. 1927 als volgens art. 1928 B.W., wordt als een *inspanningsverbintenis* beschouwd. De plicht tot teruggave van de in bewaring gegeven zaak (l'obligation de restitution) daarentegen is een *resultaatsverbintenis*. Dit betekent dat er op de bewaarnemer een vermoeden van aansprakelijkheid rust, zodra blijkt dat hij de zaak niet kan teruggeven. Hij kan aan zijn aansprakelijkheid slechts ontsnappen door het bewijs te leveren van een vreemde oorzaak.

Men is het evenwel niet volledig eens over de manier waarop de resultaatsverbintenis tot teruggave (met mogelijk bewijs van overmacht, te leveren door de bewaarne-

mer) *gecombineerd* moet worden met de inspanningsverbintenis tot bewaring (verschillend geregeld door art. 1927 respectievelijk art. 1928 B.W.)²⁹.

Toegepast op de vestiairehouder zou het systeem als volgt kunnen functioneren: zodra blijkt dat de vestiairehouder het in bewaring gegeven kledingstuk niet kan teruggeven — het is verdwenen — rust op hem een vermoeden van aansprakelijkheid. Om hieraan te ontsnappen dient de vestiairehouder te bewijzen dat de niet-teruggave te wijten is aan een *vreemde oorzaak* én dat hij *geen enkele fout of nalatigheid* begaan heeft, waardoor het feit mogelijk gemaakt werd. De vestiairehouder kan niet volstaan met bv. louter het feit van *diefstal* in te roepen; hij moet bovendien aantonen dat deze diefstal voor hem werkelijk een onweersaanbaar feit uitmaakte, dat hij de diefstal niet vergemakkelijkt of mogelijk gemaakt heeft door enige nalatigheid van zijnerwege³⁰. Deze nalatigheid, die aan het feit zijn onweersaanbaar karakter zou ontnemen, kan dan beoordeeld worden volgens art. 1927 of art. 1928 B.W., naar gelang van het geval.

Een louter *negatief* bewijs van afwezigheid van enige fout zou de vestiairehouder-bewaarnemer nog niet bevrijden: de bewaarnemer moet het precieze feit bewijzen waaraan het ligt dat hij niet kan teruggeven *en* dat dit feit voor hem toeval of overmacht uitmaakte. Indien de oorzaak van het verdwijnen van een mantel compleet *onbekend* blijft, zou de vestiairehouder m.a.w. aansprakelijk blijven³¹.

F. Aansprakelijkheidsbedingen³².

14. De bezoeker van een restaurant, bioscoop of bibliotheek, wordt bij de ingang van de vestiaire nogal eens geconfronteerd met bordjes of affiches waarop de exploitant mededeelt dat hij slechts tot een bepaald bedrag, of zelfs helemaal niet aansprakelijk gesteld kan worden voor eventueel verlies en/of beschadiging van de in de vestiaire opgeborgen zaken. Ook op tickets willen dergelijke bedingen wel eens voorkomen.

De wettelijke bepalingen i.v.m. de aansprakelijkheid van

van toepassing van art. 1928 B.W., de aansprakelijkheid van de bewaarnemer toch moet worden beoordeeld volgens de omstandigheden van het geval, in het licht van de elementen van de overeenkomst; DE PAGE, H. en DEKKERS, R., *o.c.*, p. 208, nr. 199; R.P.D.B., v° *Dépôt-Séquestre*, nr. 47; VAN CAUWELAERT, W., *o.c.*, p. 35, nr. 94.

²⁷ Kh. Brussel, 23 juli 1976, *B.R.H.*, 1976, 529; Kh. Gent, 10 maart 1983, *R.W.*, 1985-86, 1375, noot; VANDEPUTTE, R., *o.c.*, 239.

²⁸ Kh. Brussel, 11 november 1920, *Jur. Comm. Br.*, 1921, 89; Kh. Luik, 21 april 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 246; Rb. Bergen, 20 juni 1984, *R.G.A.R.*, 1986, nr. 11.111; HERBOTS, J., CLARYSSE, D. en WERCKX, J., «Overzicht van rechtspraak (1977-1982) — Bijzondere overeenkomsten», *T.P.R.*, 1985, nr. 148, p. 895; VAN CAUWELAERT, W., *o.c.*, nr. 95, p. 36.

²⁹ Zie, over dit probleem, CAENEPEEL, C., noot onder Kh. Antwerpen, 15 september 1970, *R.W.*, 1970-71, (622), 623-626; HERBOTS, J., CLARYSSE, D. en WERCKX, J., «Overzicht van rechtspraak (1977-1982) — Bijzondere overeenkomsten», *T.P.R.*, 1985, nrs. 149-150, p. 895-898; VANDEPUTTE, R., *o.c.*, 240.

³⁰ Kh. Brussel, 23 juli 1976, *B.R.H.*, 1976, 529; Rb. Turnhout, 2 november 1981, *Turnh. Rechtsl.*, 1983, 50, noot; CAENEPEEL, C., noot onder Kh. Antwerpen, 15 september 1970, *R.W.*, 1971-71, (622), 623; DE PAGE, H. en DEKKERS, R., *o.c.*, nr. 208, p. 213; HERBOTS, J. en STUBBE-PAUWELS, A.-M., «Overzicht van rechtspraak (1969-1974) — Bijzondere contracten», *T.P.R.*, 1975, p. 1137, nr. 343; R.P.D.B., v° *Dépôt-Séquestre*, nr. 48; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1969 à 1975). Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1976, nr. 74, p. 441-442; SIMONT, L., DE GAVRE, J. en FORIERS, P.A., «Examen de jurisprudence (1976 à 1980). Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1986, nr. 210, p. 378; VAN CAUWELAERT, W., *o.c.*, nr. 111, p. 41-42.

³¹ DE PAGE, H., en DEKKERS, R., *o.c.*, nr. 208, p. 213; VAN CAUWELAERT, W., *o.c.*, p. 41, nr. 110.

³² Zie, voor een grondige bespreking van de geldigheid en tegenwerpelijheid van dergelijke bedingen, KRUIJTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregelingen», *T.P.R.*, 1984, 233-298.

de bewaarnemer zijn inderdaad niet van openbare orde. Men kan er contractueel van afwijken. Bedingen waarbij de aansprakelijkheid van de bewaarnemer wordt uitgebreid of — wat in de praktijk meer gebeurt — beperkt, zijn principieel toegelaten. Slechts voor zijn persoonlijk bedrog of opzettelijke fout kan men zich niet exonereren, wél voor de eigen zware fout en voor fouten — zelfs opzettelijke — van aangestelden. Eveneens zijn verboden: exoneratiebedingen die aan het contract elke betekenis ontnemen³³.

Zoals alle contractuele bepalingen (men denke in het bijzonder aan de zgn. standaardbedingen) kunnen aansprakelijkheidsbeperkende of -uitsluitende bedingen tegen de gast slechts ingeroepen worden op voorwaarde dat deze laatste kennis had of kennis behoorde te hebben van het beding *en* mits hij er uitdrukkelijk of stilzwijgend mee ingestemd heeft³⁴.

Voor al het vereiste van *kennis* van het aansprakelijkheidsbeding wordt sterk de nadruk gelegd: de medecontractant moet er effectief van op de hoogte geweest zijn of hij moet er toch redelijkerwijze kennis van kunnen hebben genomen. Wanneer bijvoorbeeld het exoneratiebeding vermeld staat op een *bord* of *affiche*, dan wordt vereist dat dit bord aangebracht is op een goed zichtbare plaats, derwijze dat de aandacht van het publiek erop gevestigd wordt, en dat de tekst goed leesbaar en begrijpelijk zou zijn. Is dat niet het geval, bv. wegens een moeilijk leesbare, minuscule tekst, dan kan het beding niet aan de gasten tegengeworpen worden. Zeker van bedingen die slechts vermeld zijn op een *ticket*, moet worden verwacht dat zij in het oog springen en zeer duidelijk leesbaar zijn. Een feitenkwesie dus; de rechter ten gronde oordeelt op onaantastbare wijze, op basis

van de concrete omstandigheden, of de gast kennis had of toch in ieder geval kennis kón hebben van het aansprakelijkheidsbeding.

De kennis van het aansprakelijkheidsbeding moet bovendien aanwezig zijn vóór de contractsluiting³⁵. Dit vereiste bracht de Rechtbank van Koophandel te Brussel ertoe om een aansprakelijkheidsbeding, dat enkel vermeld stond op een ticket dat afgeleverd werd na de afgifte van mantels in de vestiaire van een theater, af te wijzen. De rechtbank wees er nl. op dat bewaargeving een *zakelijk* contract is, dat effectief tot stand komt op het tijdstip van de afgifte van de zaak aan de bewaarnemer. Het theater kon zich als bewaarnemer niet beroepen op een exoneratieclausule die pas na de afgifte, op een ticket, ter kennis is gebracht van de bezoekers³⁶.

De sterke nadruk die gelegd wordt op het vereiste van voorafgaande (mogelijke) kennisname van een aansprakelijkheidsbeding, mag echter niet uit het oog doen verliezen dat deze kennis op zichzelf nog niet volstaat: het aansprakelijkheidsbeding moet bovendien effectief *aanvaard* zijn, uitdrukkelijk of stilzwijgend. Kruithof waarschuwt er in dit verband voor om een stilzwijgende aanvaarding al te gemakkelijk af te leiden uit het eenvoudige feit van niet te protesteren, uit een louter stilzwijgen ondanks de kennis van het beding. Slechts een *omstandig stilzwijgen*, een stilzwijgen dat in de gegeven omstandigheden niet anders kan worden uitgelegd, kan als aanvaarding gelden³⁷.

G. Hotelbewaargeving

15. De regels die tot nu toe besproken werden, zijn van toepassing op de meeste gevallen van afgifte van kledingstukken in vestiaires: in restaurants, theaters, bioscopen, bibliotheken... De situatie is enigszins anders als het gaat om een *hotelgast* die jas of mantel onderbrengt, bijvoorbeeld in de vestiaire van het restaurant van het hotel waar hij of zij logeert.

In dat geval zijn de artikelen 1952 e.v. B.W. van toepassing. Ook zonder werkelijke afgifte is de hotelhouder als bewaarnemer aansprakelijk voor de persoonlijke zaken van de gasten die bij hem logeren. In beginsel is zijn aansprakelijkheid beperkt tot een bedrag gelijk aan honderdmaal de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheid; in de gevallen opgesomd in artikel 1953 B.W. is zijn aansprakelijkheid onbeperkt. Wanneer de hotelhouder kan bewijzen dat het schadegeval te wijten is aan één van de oorzaken vermeld in artikel 1954 B.W. is hij niet — of slechts voor een deel³⁸ —

³³ In de rechtsleer is er betwisting omtrent de toelaatbaarheid van bedingen waarbij de bewaarnemer verklaart *geen enkele* aansprakelijkheid te dragen voor de in bewaring gegeven zaak.

Volgens sommige auteurs is zulk een exoneratieclausule een beding dat aan het bewaargevingscontract elke betekenis ontnemt; zij zou derhalve ongeldig zijn (JAMAIN, J., «Contrat de dépôt. Tempéraments à la responsabilité des dépositaires», in *Hommage à Léon Graulich*, Luik, Faculté de droit de Liège, 1957, (49), 55; SIMONT, L., DE GAVRE, J. en FORIERS, P.A., «Examen de jurisprudence (1976 à 1980) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1986, p. 380, nr. 213).

Andere daarentegen vragen zich af of men nog wel van bewaargeving kan spreken wanneer de «bewaarnemer» precies te kennen geeft dat hij *niet* de verplichtingen van een bewaarnemer op zich wil nemen. «(...) de zogenaamde 'bewaarnemer' geeft duidelijk te kennen alle verantwoordelijkheid af te wijzen; dit kan bewaargeving zijn (...)», aldus VAN CAUWELAERT, W., *o.c.*, nr. 107, p. 40.

Met Kruithof moet men inderdaad vaststellen dat er op dit gebied voor de contractanten nog heel wat rechtsonzekerheid bestaat: er zijn nog steeds «(...) geen duidelijke criteria uitgewerkt om de toelaatbare van de ontoelaatbare exoneratieclausules te onderscheiden. Iedere rechter oordeelt grotendeels overeenkomstig zijn persoonlijke gevoelens van redelijkheid en billijkheid (...)» (KRUTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregelingen», *T.P.R.*, 1984, (233), 256; *ibid.*, 281-282).

³⁴ Zie hierover KRUTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregelingen», *T.P.R.*, 1984, (233), 250-256; VAN OEVELEN, A. en DIRIX, E., «Kroniek van het verbintenissenrecht (1981-1984)», *R.W.*, 1985-86, (1), 18-20; VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1974 à 1980) — Les obligations», *R.C.J.B.*, 1986, nrs. 57-58, p. 140-146.

³⁵ DOUTREWE, M., noot onder Luik, 11 maart 1981, *Jur. Liège*, 1982, (3), 4; KRUTHOF, R., «Overzicht van rechtspraak (1974-1980) — Verbintenissen», *T.P.R.*, 1983, nr. 35, p. 539-540.

³⁶ Kh. Brussel, 18 juli 1910, *Jur. Comm. Br.*, 1910, 458.

³⁷ KRUTHOF, R., «Contractuele aansprakelijkheidsregelingen», *T.P.R.*, 1984, (233), 251 e.v.; zie ook BOSMANS, M., «Standaardbedingen», *T.P.R.*, 1984, (33), 49-51; VAN OMMEFLAGHE, P., «Examen de jurisprudence (1974 à 1982) Les obligations», *R.C.J.B.*, 1986, nr. 54, p. 136-138 en nr. 58, p. 143.

³⁸ LAMINE, L., «Bewaargeving en sekwestering», in *Bijzondere overeenkomsten. Commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, DE KEYSER, L., DIRIX, E., SLUYTS, Ch. en VAN GELDER, A. (red.), Antwerpen, Kluwer, losbl., 1954-3.

aansprakelijk. Een belangrijk verschil met de gemeenrechtelijke regeling is dat bij hotelbewaargeving exoneratieclausules voor ongeschreven gehouden worden (art. 1954ter B.W.).

Moet het nog herhaald worden dat deze bijzondere regeling slechts kan worden ingeroepen door een gast die in het hotel een slaapgelegenheid ter beschikking heeft, maar *niet* door degene die, zonder er te logeren, gebruik maakt van het restaurant van een hotel. Wanneer een hotelgast een derde uitnodigt om samen met hem een maaltijd te nemen in het restaurant van het hotel en zij hangen hun jassen in de vestiaire, dan zijn enkel t.a.v. de hotelgast de regels van de hotelbewaargeving van toepassing. De bewaargeving van de jas van de derde blijft onderworpen aan het gemene recht. Een exoneratiebeding dat duidelijk aangebracht zou zijn in de vestiaire, kan niet aan de hotelgast, maar wel aan de derde worden tegengeworpen.

II. Een andere benadering: artikel 1135 B.W. als grondslag voor de aansprakelijkheid van de vestiairehouder

16. Wie er de Franse rechtspraak en rechtsleer op nakijkt, zal vaststellen dat men daar, m.b.t. vestiaires, *niet* spreekt over bewaargeving. «Dire que le restaurateur est responsable du vol parce qu'il a reçu le manteau en dépôt volontaire? Nul ne le soutient», aldus G. Cornu in een van zijn besprekingen van rechtspraak over contractenrecht³⁹.

Anders dan bij ons, wordt in Frankrijk de afgifte van kledingstukken in vestiaires, niet op zichzelf beschouwd, maar wordt dit steeds gezien in het kader van het *hoofdcontract* dat de vestiairehouder met zijn gast verbindt. In het «restaurantcontract», zo zegt men, verbindt de exploitant zich niet alleen tot het verschaffen van een maaltijd, maar bijkomend ook tot het houden van toezicht op de kledingstukken waarvan de gasten zich noodgedwongen moeten ontdoen alvorens aan tafel te gaan. Deze *obligation de garde* of *obligation de surveillance* vindt haar oorzaak in het *contrat de restauration* zelf; zij is er een onontbeerlijk accessorium van. Formeel wordt hiervoor een beroep gedaan op artikel 1135 B.W., luidens hetwelk overeenkomsten niet alleen verbinden tot hetgeen daarin uitdrukkelijk bepaald is, maar ook tot alle gevolgen die door de billijkheid, het gebruik of de wet aan de verbintenis, volgens de aard ervan, worden toegekend⁴⁰.

Sedert een arrest van 18 november 1975 heeft ook het Franse Hof van Cassatie zich bij deze benadering aangesloten⁴¹; hetgeen recentelijk nog eens werd bevestigd in een arrest van 13 oktober 1987. In dit laatste geval huurde de «Société Relais Formation» een zaal in het «Grand Hotel» voor een bijeenkomst. De deelnemers aan de bijeenkomst

konden hun kleren kwijt in een lokaal dat als vestiaire was ingericht. Twee mantels bleken verdwenen te zijn. Zowel in eerste aanleg als in hoger beroep werd het «Grand Hotel» aansprakelijk geacht. De voorziening in cassatie door het hotel werd verworpen, o.m. op grond dat «la cour d'appel, en retenant que la mise à disposition de Relais Formation d'une antichambre attenante au salon loué et aménagé en vestiaire entraînait une obligation de surveillance accessoire au contrat de location, a usé du pouvoir qu'elle tient de l'article 1135 du Code civil qui dit que les conventions obligent non seulement à ce qui y est exprimé, mais encore à toutes les suites que l'équité, l'usage ou la loi donnent à l'obligation d'après sa nature»⁴².

17. De *obligation de surveillance* die op deze manier op de restauranthouder rust, wordt echter niet als een resultaats- maar als een *inspanningsverbintenis* beschouwd. De bewijslast m.b.t. de fout van de exploitant ligt dus wel degelijk bij de benadeelde gast. Maar om te vermijden dat de gast voor een «obstacle insurmontable» inzake bewijs komt te staan, wordt het bewijs van een fout van de restauranthouder vrij soepel aanvaard. Zo kan de fout bijvoorbeeld reeds bestaan in het feit zelf dat er geen (voldoende bewaakte) vestiaire voorhanden is. In ieder geval moet men rekening houden met de concrete plaatsgesteldheid en met de *standing* van de betrokken inrichting. De draagwijdte van de bewakingsplicht hangt, in het kader van artikel 1135 B.W., namelijk af van de klasse van de instelling. Een driesterrenrestaurant is niet hetzelfde als een «fast food»-zaak⁴³.

18. De Belgische rechtspraak en rechtsleer houden het daarentegen nog steeds bij de kwalificatie bewaargeving. Weliswaar wordt soms benadrukt dat de verplichting tot bewaren en teruggeven van kledingstukken van bezoekers, een *accessorium* is van het hoofdcontract tussen exploitant en bezoeker, men blijft van *bewaargeving* spreken (met discussie i.v.m. de eenvoudige kapstok)⁴⁴. Geen verwijzing naar art. 1135 B.W.; de artt. 1921 e.v. B.W. worden toegepast, met als voornaamste gevolg dat op de vestiairehouder een resultaatsverbintenis tot teruggave rust (supra, nr. 13).

Voor zover bekend is er slechts één vonnis van de Rechtbank te Brussel, waarin expliciet art. 1135 B.W. als grondslag voor de aansprakelijkheid van een restauranthouder

³⁹ Cass. fr., 13 oktober 1987, *Bull. Cass.*, 1987, nr. 262.

⁴⁰ BERGEL, J.L., «Les responsabilités des hôteliers», *Gazette du Palais*, 1977, doctrine, p. 62, nr. 7; CORNU, G., «Jurisprudence française en matière de droit civil. Les contrats spéciaux», *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1976, 370, en 1979, 625.

⁴¹ Kh. Luik, 21 april 1958, *Jur. Liège*, 1957-58, 246: «Attendu que l'exécution du contrat de louage d'ouvrage, consenti par le restaurateur qui s'oblige à fournir un repas, comporte l'obligation de réaliser l'exécution du contrat accessoire de dépôt lequel entraîne l'obligation d'assurer la sécurité de l'objet déposé et sa restitution»; Kh. Brussel, 9 mei 1964, *J.T.*, 1964, 743: «La prestation des soins capillaires comporte nécessairement le dépôt par la cliente de vêtements (...) Si la convention qui intervient entre la cliente et la coiffeuse s'analyse en un contrat de louage d'ouvrage, l'exécution de ce contrat comporte l'obligation (...) d'assurer la sécurité des objets déposés par la cliente»; R.B., noot onder Kh. Brussel, 25 januari 1969, *De Verz.*, 1970, (292), 293; SIMONT, L. en DE GAVRE, J., «Examen de jurisprudence (1969 à 1975) — Les contrats spéciaux», *R.C.J.B.*, 1976, nr. 77, p. 450.

³⁹ CORNU, G., «Jurisprudence française en matière de droit civil. Contrats spéciaux», *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1975, 559.

⁴⁰ BERGEL, J.L., «Les responsabilités des hôteliers», *Gazette du Palais*, 1977, doctrine, p. 62, nr. 7; CORNU, G., «Jurisprudence française en matière de droit civil. Contrats spéciaux», *Rev. Trim. Dr. Civ.*, 1975, 559-560, 1976, 369-370 en 1979, 624-625; VINEY, G., *Les obligations. La responsabilité: conditions*, in *Traité de droit civil*, GHESTIN, J. (red.), Parijs, L.G.D.J., 1982, nr. 498, p. 596.

⁴¹ Cass. fr., 18 november 1975, *Bull. Cass.*, 1975, nr. 333.

werd aangehaald: «(...) qu'il apparaît artificiel de considérer qu'accessoirement à ce contrat, les parties aient eu l'intention et la volonté de conclure un contrat de dépôt, relativement aux vêtements des clients dont ceux-ci devaient nécessairement se débarrasser pendant le repas; qu'il apparaît plus conforme à la réalité de rattacher l'éventuelle obligation de garde des vêtements, et de leur restitution, à l'article 1135 du Code civil et de considérer que cette obligation de garde trouve sa cause dans le repas convenu, dont elle apparaît comme un accessoire indispensable (...)»⁴⁵. De Brusselse Rechtbank ging daarbij nog een stap verder dan de Franse rechtspraak, en bestempelde de verplichting tot teruggave van de kledingstukken waarvan de gasten zich ontdoen, als een *resultaatsverbintenis*.

Het betreft hier echter een alleenstaand vonnis. Over het algemeen lijkt de Belgische rechtspraak niet geneigd de Franse opvatting te volgen. Integendeel: in een arrest van

30 november 1983 wees het Hof van Beroep te Brussel een vordering gebaseerd op art. 1135 B.W. zelfs uitdrukkelijk af⁴⁶. Het hof besliste dat, zelfs indien aangenomen mag worden dat op de restauranthouder een algemene veiligheidsplicht rust, nog niet vaststaat dat de partijen meteen uitdrukkelijk of stilzwijgend overeengekomen zouden zijn dat de exploitant de verplichting op zich nam de kleren die zijn klanten, zonder meer, aan een van de kapstokken zouden hangen, te bewaren en terug te geven. Een dergelijke verbintenis is, volgens het hof, *niet algemeen gebruikelijk* in het Brusselse, voor restaurants van de klasse van de betrokken eetgelegenheid; zij is evenmin naar *billijkheid* vereist.

Het regent misschien in Parijs, maar het druppelt vooralsnog niet in Brussel...

Chris PAUWELS
Instituut voor Contractenrecht
K.U.Leuven

⁴⁵ Rb. Brussel, 14 juni 1977, *R.G.A.R.*, 1977, nr. 9932, noot; zie ook HERBOTS, J., CLARYSSE, D. en WERCKX, J., «Overzicht van rechtspraak (1977-1982) — Bijzondere overeenkomsten», *T.P.R.*, 1985, nr. 161, p. 907.

⁴⁶ Brussel, 30 november 1987, *De Verz.*, 1987, 136, noot HAUFERLIN, J.-M.

AIDS EN DRUGS — RICHTLIJNEN VOOR ONDERNEMINGEN*

Inleidende bepalingen

Privacy staat voorop

In een maatschappij waarin de mens centraal staat, is privacy het belangrijkste. Dit betekent dat elke mens, ook als werknemer, recht heeft op eigenheid d.i. het recht zichzelf te zijn, een persoonlijke sfeer te ontwikkelen waar anderen in beginsel zich niet in mogen mengen en dus uit dienen te blijven.

Binnendringen in deze privacy kan in beginsel alleen wanneer de betrokkene het er desaan gaande mee eens is, op basis van voorafgaande informatie.

Discretie en beroepsgeheim gelden

Wie deelneemt aan de privacy van anderen, dient deze privacy te eerbiedigen. Deze eerbiediging wordt hard gemaakt door de plichten van discretie en van beroepsgeheim.

* Deze richtlijnen zijn het resultaat van diepgaande gesprekken met collega's juristen, geneesheren en bedrijfsleiders. Zij werden voorgesteld op de studiedag van 20 mei 1988, georganiseerd aan de K.U.Leuven door het Instituut voor Arbeidsrecht en gewijd aan: Onderneming, gezondheid en arbeidsrecht.

Discretie en beroepsgeheim verplichten de houders van geheimen tot geheimhouding. De vernomen informatie mag niet worden megedeeld aan anderen. Niet naleven van die plicht geeft eventueel aanleiding tot schadevergoeding (discretie - beroepsgeheim) en strafrechtelijke veroordeling (beroepsgeheim).

Deze algemene bepalingen gelden vanzelfsprekend eveneens in verband met de gezondheid van de werknemer in zijn verhouding tot de onderneming. De staat van gezondheid van de werknemer behoort tot zijn privacy; derden, de onderneming inbegrepen, dienen daar in beginsel buiten te blijven. Zij die desaan gaande toch kennis verwerven, dienen deze geheim te houden, bij wijze van discretie of bij wijze van beroepsgeheim.

Richtlijnen

I. Medisch onderzoek en testen. Aanwerving

1. Medische informatie betreffende aids, door vraag of onderzoek, n.a.g. alleen worden betracht, wanneer deze informatie absoluut nodig is voor het behoorlijk vervullen van de arbeidsovereenkomst, dit betekent het uitvoeren van de overeengekomen prestatie, de rechten van derden, zoals collega's of klanten, inbegrepen. Het is de geneesheer, die, rekening houdende met de ter zake geldende wetgeving, oordeelt over wat noodzakelijk is, onder voorbehoud van het oordeel van de rechter.

2. Binnen dit kader is er geen eenzijdig informatierecht. De (kandidaat-)werknemer dient voorafgaand ingelicht te worden welke informatie men zoekt en welke tests gaan worden afgenomen. Hij dient daarmee in te stemmen.

3. De geneesheer mag alleen het besluit van zijn onderzoek meedelen, namelijk: geschikt; niet geschikt; of de werknemer geschikt is voor andere functies; niet zijn medische motivering. De geneesheer oordeelt soeverein of hij de werknemer al dan niet van zijn bevindingen op de hoogte brengt.

4. De onderzoekende geneesheer mag, met instemming van de werknemer, medische informatie meedelen aan derden. Hij is dit echter zelfs bij uitdrukkelijke aanvraag van de werknemer niet verplicht en oordeelt daar soeverein over.

5. Allen die uit hoofde van hun beroep en in het kader van noodzakelijk vertrouwen, informatie verwerven betreffende de gezondheidstoestand van een werknemer, zijn gehouden tot beroepsgeheim, overeenkomstig art. 458 van het Strafwetboek.

6. Personen, die kennis hebben van geheimen van anderen, zoals collega's, zijn gehouden tot discretie.

II. Verzekeringen

1. Met het oog op het sluiten van een bijkomende verzekering, zoals een groepsverzekering, kan medische informatie betreffende aids worden ingewonnen.

2. Verzekeringen, die het aidsrisico uitsluiten, zijn mogelijk.

III. Samenwerking in de onderneming

1. Ondernemingen dienen, in samenwerking met de arbeidsgeneesheer, de dienst en het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaats, een aangehouden en uitgebreide voorlichtingscampagne te voeren inzake overdraagbaarheid van aids en de in dit verband te nemen voorzorgsmaatregelen o.m. bij ongevallen.

2. Seropositieve werknemers mogen in beginsel om reden van «aids» niet worden ontslagen. In geval van ziekte wordt de uitvoering van de arbeidsovereenkomst geschorst. Werknemers mogen in beginsel niet weigeren om samen te werken met een seropositieve werknemer.

Uitzonderingen op die regel zijn alleen mogelijk wanneer het behoorlijk vervullen van de arbeidsovereenkomst in het gedrang komt. Het is de geneesheer, die desaanvaande oordeelt wat passend is. De geneesheer mag alleen meedelen of de werknemer niet geschikt is of alleen geschikt voor andere functies; niet zijn medische motivering.

IV. Solidariteit

De Overheid dient op termijn eventueel te overwegen of de kosten van de ziekte, ook die van het gewaarborgd loon, niet door de Sociale Zekerheid dienen te worden gedragen.

B. Drugs

Op bepaalde punten wijken de richtlijnen voor aids en drugs van elkaar af omdat aids een tot nu toe onomkeerbare ziekte is, wat niet het geval is voor drugs.

De richtlijnen inzake aids gelden, voor zover als relevant, ten aanzien van het druggebruik en de onderneming.

1. In de huidige stand van zaken is een veralgemeend en systematisch onderzoek naar illegaal druggebruik bij de aanwerving niet aangewezen. Het is de geneesheer, die ter zake oordeelt wat noodzakelijk is. Een eventuele positieve test is op zichzelf onvoldoende om tot verslaving te besluiten en maakt deel uit van een algemeen medisch onderzoek dat leidt tot een oordeel over de geschiktheid of niet-geschiktheid van de werknemer, zonder dat de medische motivering wordt meegedeeld.

2. Eventuele verslaving kan, na waarschuwing en de nodige tijd en inspanning voor ontwenning, een reden zijn die aanleiding geeft tot ontslag.

Prof. R. BLANPAIN

RECHTSPRAAK

BENELUX-GERECHTSHOF

1 JULI 1988

President: de h. Janssens

Eerste advocaat-generaal: de h. Wampach

Advocaten: mrs. Franchimont, Draps en Van Langenacker

Burgerlijke rechtspleging — Dwangsom — Raad van State

Een uitspraak van de Raad van State die, blijkens de door dat rechtscollege gestelde vraag, zich beperkt tot een oordeel omtrent de rechtspositie van de partijen en niet inhoudt een bevel waarbij de rechter de «wederpartij» beveelt

iets te doen of niet te doen dan wel een zaak te geven, houdt geen hoofdveroordeling in als bedoeld in art. 1, lid 1, van de Eenvormige Wet betreffende de dwangsom, zodat daarbij geen dwangsom kan worden opgelegd.

S. t/ Gemeente Blégny

Conclusie van de heer C. Wampach, eerste advocaat-generaal, hoofd van het parket

I. Voorgeschiedenis

Vóór het schooljaar 75-76 had de gemeente Saive, thans gefusioneerd met de gemeente Blégny, twee inrichtingen

voor lager onderwijs en de twee ambten van schoolhoofd werden respectievelijk uitgeoefend door mevrouw Philomène S., echtgenote A., die 25 dienstjaren had en destijds sedert 18 jaar schoolhoofd was, en de heer Maurice M., die slechts 7 dienstjaren had en de functie van het schoolhoofd pas vanaf 1 april 1975 uitoefende.

Bij besluit van 9 september 1975 besloot de gemeenteraad van Blégnny om de lagere gemeenteschool voor jongens en de gemeenteschool voor meisjes per 1 september 1975 af te schaffen en met ingang van 1 september 1975 één gemengde lagere gemeenteschool op te richten, waaraan ook de kleuterklassen die vroeger tot de door mevrouw S. bestuurd meisjesschool behoorden, zouden worden verbonden; bij hetzelfde besluit stelde de gemeenteraad van Blégnny de leerkrachten die werkzaam waren in de afgeschafte scholen wegens ontstentenis van betrekking in beschikbaarheid, doch maakte hij per 1 september 1975 een einde aan de beschikbaarheid wegens ontstentenis van betrekking van de heer M. en wees deze aan voor de uitoefening in vast verband van het ambt van schoolhoofd van de nieuwe lagere gemeenteschool.

Dat besluit van de gemeenteraad van Blégnny werd bij arrest nr. 18235 van 21 april 1977 van de Belgische Raad van State, afdeling administratie, vernietigd, namelijk wegens schending van artikel 3, § 2, 1, van het koninklijk besluit van 9 januari 1975 tot reglementering van de terbeschikkingstelling wegens ontstentenis van betrekking, op grond waarvan niet verzoekster, mevr. S., die van de twee schoolhoofden van de gemeente de meeste anciënniteit bezat, doch Maurice M., het andere schoolhoofd, in beschikbaarheid had moeten worden gesteld.

Bij besluit van 7 september 1977 stelde de gemeenteraad van Blégnny mevr. S. wegens ontstentenis van betrekking wederom ter beschikking, nadat hij had besloten dat de door haar bestuurd school door die welke door Maurice M. werd bestuurd, zou worden overgenomen.

Dat besluit werd bij arrest nr. 19554 van 5 april 1979 door de Raad van State, afdeling administratie, om dezelfde redenen als voormeld besluit van 9 september 1975 en wegens schending van het gezag van gewijsde vernietigd.

De gemeenteraad van Blégnny stelde mevr. S. op 28 augustus 1979 voor de derde maal wegens ontstentenis van betrekking in beschikbaarheid, na de door haar bestuurd school te hebben afgeschaft en haar opnieuw als onderwijzeres in de door de heer M. bestuurd school te hebben tewerkgesteld.

Dat besluit werd wederom bij arrest nr. 24158 van 21 maart 1984 van de Raad van State, afdeling administratie, vernietigd. In de vernietigingsgronden van dat arrest was onder meer nader aangegeven, dat mevr. S. dient te worden geacht na 1 oktober 1979 als schoolhoofd van één der lagere scholen van de gemeente Blégnny in actieve dienst te zijn gebleven.

De gemeenteraad van Blégnny stelde op 30 augustus 1984 een besluit vast, waarbij de heer Maurice M. in artikel 1 wegens ontstentenis van betrekking met ingang van 1 september 1984 ter beschikking werd gesteld, en schreef mevr. S. 's anderendaags dat zij met ingang van dezelfde datum opnieuw tot onderwijzeres-schoolhoofd werd aangesteld.

Bij een op 26 oktober 1984 ingediend verzoekschrift verzocht mevr. S. de Raad van State om dat besluit te vernietigen, in zover het haar wedertewerkstelling als onderwijze-

res-schoolhoofd op 1 september 1984 zou doen ingaan.

Bij besluit van 13 december 1984 verbeterde de gemeenteraad van Blégnny artikel 1 van zijn besluit van 30 augustus 1984 door 1 september 1984 te vervangen door 1 oktober 1979 en besloot: «Maurice M. wordt opnieuw in actieve dienst geroepen als onderwijzer-schoolhoofd per 1 oktober 1979.»

Bij een op 11 februari 1985 ingediend verzoekschrift verzocht mevr. S. de Raad van State om dat besluit te vernietigen, in zover het 30 augustus 1984 in het vorige besluit door 1 september 1979 vervangt, hetgeen een nieuwe schending van het aan drie arresten van de Raad van State verbonden gezag van gewijsde zou inhouden; tevens vorderde mevr. S. de veroordeling van de leden van de gemeenteraad en van het college van burgemeester en schepenen in solidum tot betaling van een dwangsom van 10.000 frank per dag vertraging in de regularisatie van haar administratieve en geldelijke situatie te rekenen vanaf de uitspraak van het arrest.

De gemeenteraad van Blégnny stelde op 24 januari 1985 precies hetzelfde besluit als dat van 13 december 1984 vast, waarbij in andere artikelen dan artikel 1 datumwijzigingen werden aangebracht, die irrelevant zijn voor het beroep van mevr. S.

Bij een op 10 april 1985 ingediend verzoekschrift vorderde mevr. S. de nietigverklaring van het besluit van 24 januari 1985 in zover dat besluit artikel 1 van het besluit van 13 december 1984 overneemt maar wederom het aan drie arresten van de Raad van State verbonden gezag van gewijsde schendt; tevens herhaalde mevr. S. haar reeds in haar verzoekschrift van 11 februari 1985 ingestelde vordering tot betaling van een dwangsom.

De Raad van State, afdeling administratie, die bij arrest van januari 1987 over drie beroepen van mevr. S. uitspraak heeft gedaan, heeft, na deze te hebben samengevoegd, artikel 1 vernietigd van de besluiten van de gemeenteraad van Blégnny van 30 augustus 1984, 13 december 1984 en 24 januari 1985, in zover het de datum van de terbeschikkingstelling wegens ontstentenis van betrekking van Maurice M., in het eerste besluit op 1 september 1984, in de beide overige op 1 september 1979 vaststelt, doordat zodoende aan verzoeksters recht wordt voorbijgegaan om vanaf 1 september 1975 als schoolhoofd te worden erkend.

Alvorens uitspraak over de vordering tot betaling van een dwangsom te doen, legt de Raad van State de navolgende prejudiciële vraag aan het Benelux-Gerechtshof voor:

Moet artikel 1 van de eenvormige wet betreffende de dwangsom, dat artikel 1385bis van het Belgisch Gerechtelijk Wetboek vormt, volgens hetwelk de rechter op vordering van één der partijen de wederpartij kan veroordelen tot het betalen van een dwangsom voor het geval dat aan de hoofdveroordeling niet wordt voldaan, zo worden uitgelegd dat het de Raad van State van België machtigt om, wanneer hij een administratieve handeling wegens machtsoverschrijding vernietigt door middel van een arrest dat bekleed is met een gezag van rechterlijk gewijsde, waarin besloten ligt dat de voor de uitvoering van het vernietigingsarrest bevoegde overheid zich onthoudt van een met die vernietiging onverenigbare handeling, die overheid te veroordelen tot het betalen van een dwangsom voor het geval dat zij die verplichting niet zou nakomen?

De Raad van State is er op grond van navolgende over-

wegingen toe gebracht die prejudiciële vraag te stellen :

«Overwegende dat de tegenpartij tegen de vordering tot oplegging van een dwangsom inbrengt dat deze slechts kan worden toegewezen als behorende bij een hoofdveroordeling aangaande een verbintenis om iets te doen, iets niet te doen of een verplichting om zich te voegen naar een bevel, dat de Raad van State, die onbevoegd is om een zodanige veroordeling uit te spreken, derhalve onbevoegd zou zijn om tot het betalen van een dwangsom te veroordelen en dat het regelen van de gevolgen van een vernietigingsarrest niet berust bij de over machtoverschrijding oordelende rechter, maar een eigen zaak van het actieve bestuur is ;

«Overwegende dat de over machtoverschrijdende oordelende rechter niet vermag te bevelen dat de partij in wier voordeel hij de vernietiging van een bestuurshandeling uitsprekt, in haar rechten wordt hersteld, aangezien alleen de rechtbanken van de rechterlijke orde ter zake bevoegd zijn ;

«Overwegende evenwel dat het gezag van het rechterlijk gewijsde, dat verbonden is aan de arresten van de Raad van State, noodzakelijkerwijs voor het bestuur de verplichting inhoudt om zich te onthouden van elke handeling die zich niet verdraagt met het beschikkend gedeelte van de arresten en met de motieven die dit noodzakelijk schragen ; dat in het onderhavige geval de drie voornoemde arresten verzoekster het recht hadden toegekend om vanaf 1 september 1975 als schoolhoofd te worden beschouwd ;

«dat de tegenpartij, ten einde die arresten uit te voeren, verplicht was dat recht te eerbiedigen en af te zien van het verlenen van ermee onbestaanbare rechten van Maurice M. ; dat de tegenpartij integendeel tot viermaal toe de wetelijkheid obstinaat is blijven omzeilen die haar nochtans door drie opeenvolgende arresten duidelijk was aangewezen ; dat zij zodoende gedurende meer dan tien jaar een kennelijk onregelmatige toestand in stand heeft gehouden, ten aanzien waarvan verzoeksters vrees dat hij door het aanwenden van nieuwe listen opnieuw zal worden verlengd, gewettigd is ;

«Overwegende dat de Raad van State niet buiten de grenzen van zijn bevoegdheid zou treden door een wettig dwangmiddel aan te wenden opdat het door hem gewezen wordt nagekomen, mits hij die macht ontleent aan een wet die hem die bevoegdheid ontleent ;

«Overwegende dat artikel 1385bis van het Gerechtelijk Wetboek de rechter toestaat op vordering van één der partijen de wederpartij te veroordelen tot het betalen van een dwangsom, voor het geval dat aan de hoofdveroordeling niet wordt voldaan ; dat uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 31 januari 1980 houdende goedkeuring van de Benelux-overeenkomst van 26 november 1973, waarmee beoogd wordt een eenvormige wet betreffende de dwangsom in de wetgeving van de partijen in te voeren, blijkt dat de twee doorslaggevende redenen voor deze nieuwigheid in ons recht pleiten : ten eerste het belang dat de schuldeiser erbij heeft dat de schuldenaar zijn verbintenissen werkelijk nakomt, voorts het belang dat de maatschappij erbij heeft dat een door de rechter uitgevaardigd gebod of verbod wordt nageleefd (*Gedr. st. Kamer*, 353 (1977-1978) N. 1, blz. 2 en blz. 15 ; *Gedr. St. Senaat*, 404 (1977-1978), N. 2, blz. 2 ; *Gedr. St. Senaat*, 177 (B.Z. 1979) N. 2, blz. 3 ; *Hand. Senaat*, vergadering van 22 november 1979, blz. 184) ; dat al komt uit de gebruikte bewoordingen naar voren dat de stellers van het wetsontwerp gedacht hebben

aan privaatrechtelijke geschillen waar subjectieve rechten mee gemoeid zijn, hun zorg om het gezag van het gewijsde te doen naleven evenzeer voor de geschillen inzake machtoverschrijding kan gelden ; dat zij overigens herhaaldelijk gepreciseerd hebben dat het woord 'rechter' alle rechtscolleges omvat, de ene uitzondering van scheidsrechter daargelaten (*Gedr. St. Senaat*, 404 (1977-1978), N. 2, blz. 3 ; *Gedr. St. Senaat*, 177 (B.Z. 1979), N. 2, blz. 6) ;

«Overwegende evenwel dat artikel 1 van de eenvormige wet, dat artikel 1385bis van het Gerechtelijk Wetboek vormt, slechts op het geval van een 'hoofdveroordeling' doelt ; dat hoewel die uitdrukking in hoofdzaak lijkt te zijn gekozen om de bijkomstigheid van de dwangsom tot uiting te brengen, de makers van de eenvormige wet niet hebben aangegeven of ze het gebruik ervan tot de subjectieve geschillen wensten te beperken en aldus de door de Raad van State gewezen vernietigingsarresten buiten de werkingssfeer van de wet wensten te houden ; dat overeenkomstig artikel 6, 1 tot 3, van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof, ondertekend te Brussel op 31 maart 1965 en goedgekeurd bij de wet van 18 juli 1969, aan dat Hof de vraag behoort te worden gesteld die in het hierna volgende beschikkend gedeelte is gespecificeerd».

II. Vraag die ons door de Belgische Raad van State wordt voorgelegd

De door de Belgische Raad van State voorgelegde vraag, die op de specifieke aard van de dwangsom betrekking heeft, behelst de uitleg van artikel 1 van de eenvormige wet betreffende de dwangsom, waarmee artikel 1385bis van het Belgisch Gerechtelijk Wetboek overeenstemt ; de uitleg van die gemeenschappelijke rechtsregel behoort gewis tot de bevoegdheid van het Benelux-Gerechtshof. De vraag zal vermoedelijk ook problemen doen rijzen i.v.m. de interpretatie van nationale Belgische wetten. Het spreekt vanzelf dat die interpretatie niet tot de bevoegdheid van het Benelux-Gerechtshof behoort doch verder door de nationale rechtscolleges dient te worden gegeven.

Het eerste vraagstuk dat in de prejudiciële vraag aan bod komt, is of de Raad van State als administratiefrechtelijk college in beginsel als rechter in de zin van artikel 1, lid 1, van de eenvormige wet betreffende de dwangsom kan worden beschouwd. Dat artikel luidt als volgt :

«De rechter kan op vordering van een der partijen de wederpartij veroordelen tot betaling van een geldsom, dwangsom genaamd, voor het geval dat aan de hoofdveroordeling niet wordt voldaan, onverminderd het recht op schadevergoeding indien daartoe gronden zijn. Een dwangsom kan echter niet worden opgelegd in geval van een veroordeling tot betaling van een geldsom.»

Voor een goed begrip van de strekking van die tekst is het gewenst deze te vergelijken met de eerste 3 artikelen van de op 26 november 1973 te 's-Gravenhage ondertekende Benelux-Overeenkomst houdende eenvormige wet betreffende de dwangsom, waarin is bepaald :

Artikel 1 : «Elk der Overeenkomstsluitende Partijen verbindt zich de eenvormige wet betreffende de dwangsom, vervat in de bijlage van deze Overeenkomst, in haar wetgeving op te nemen met ingang van de datum van inwerking-

trekking van de Overeenkomst hetzij in een der oorspronkelijke teksten, hetzij in beide teksten.»

Artikel 2: «Elk der Overeenkomstsluitende Partijen heeft het recht in haar wetgeving de eenvormige wet aan te vullen met bepalingen waarin aangelegenheden worden geregeld waarvoor geen regeling is voorzien, mits die bepalingen niet strijdig zijn met de Overeenkomst en met de voornoemde wet.»

Artikel 3: «1. Elk der Overeenkomstsluitende Partijen staat het vrij alle of sommige rechtsvorderingen tot nakoming van arbeidsovereenkomsten van het toepassingsgebied van de eenvormige wet uit te sluiten.

«2. Onverminderd het bepaalde in lid 1 kan ten aanzien van deze Overeenkomst en de eenvormige wet geen enkel voorbehoud worden gemaakt.»

Uit die tekst blijkt dat de Overeenkomstsluitende Partijen het recht hebben het toepassingsgebied van de eenvormige wet eventueel uit te breiden, doch dat het hun niet toegestaan is het toepassingsgebied verder te beperken dan de in fine van artikel 1, lid 1, van de eenvormige wet formeel bepaalde en in artikel 3, lid 1, van de Overeenkomst facultatief bepaalde uitzondering.

De tekst van artikel 1 van de eenvormige wet heeft dus een algemene strekking en bevat slechts één enkele uitzondering die maar zeer strikt mag worden toegepast. De eenvormige wet moet dus een zeer ruim toepassingsgebied hebben. M.i. is dat denkbeeld reeds vervat in de toelichting op de artikelen van de eenvormige wet, waarin in de toelichting op artikel 1 op blz. 29¹ het volgende te lezen is: «De aan het begin van artikel 1 voorkomende uitdrukking 'de rechter' maakt het mogelijk de tekst van toepassing te laten zijn op de verschillende gerechtelijke instanties van de drie landen. De aangehaalde uitdrukking sluit de rechter in kort geding niet uit. Daarentegen kan die uitdrukking geen betrekking hebben op de scheidsmannen.»

Het Benelux-Gerechtshof heeft reeds gelegenheid gehad zich met het vraagstuk van de strekking van artikel 1 van de eenvormige wet bezig te houden. Naar aanleiding van de zaak A 81/6 Wassenburg/Petit had de Hoge Raad der Nederlanden hem immers onder meer de vraag voorgelegd of de eenvormige wet ook van toepassing is op gevallen waarin de hoofdveroordeling in de zin van artikel 1 strekt tot nakoming van een verplichting uit het familierecht. Het Benelux-Gerechtshof heeft bij arrest van 11 mei 1982 die vraag bevestigend beantwoord. Na de teksten van de eerste drie artikelen van de Overeenkomst en van artikel 1 van de eenvormige wet te hebben geciteerd, had het zijn uitspraak als volgt gemotiveerd²:

«Overwegende dat bovengenoemde teksten, in hun onderling verband en samenhang, geen enkel aanknopingspunt bieden voor de stelling dat de Eenvormige wet niet van toepassing is op gevallen als in vraag A bedoeld (nakoming van een verplichting uit het familierecht);

«Overwegende dat integendeel uit artikel 3 van genoemde Benelux-Overeenkomst — en wel in het bijzonder uit de tegenstelling tussen de leden 1 en 2 van dat artikel — valt af te leiden dat de Overeenkomstsluitende Partijen ervan zijn uitgegaan dat in ieder geval rechtsvorderingen op het

gebied van het burgerlijk recht in beginsel tot het toepassingsgebied van de eenvormige wet behoren;

«Overwegende dat dit gezichtspunt bevestiging vindt in de 'Gemeenschappelijke memorie van toelichting', in het bijzonder waar deze de betekenis van het instituut van de dwangsom geheel in het algemeen plaatst in het kader van de problemen van de tenuitvoerlegging van gerechtelijke beslissingen op het gebied van het burgerlijk recht; dat immers die memorie onder meer inhoudt: 'Hoofdstuk III, de eenvormige wet, A. Algemene opmerkingen: De tenuitvoerlegging van gerechtelijke beslissingen op het gebied van het privaatrecht brengt problemen mee...';

«Overwegende dat het vorenstaande meebrengt dat de Eenvormige wet in beginsel ook van toepassing is op veroordelingen tot nakoming van een verplichting voortvloeiende uit het familierecht».

De aan de eenvormige wet betreffende de dwangsom gegeven uitleg is voor ons met name van buitengewoon belang, nu deze belangrijke aanwijzingen bevat:

a) In het arrest is duidelijk aangegeven, dat niet alleen de rechtsvordering uit het verbintenissenrecht, doch alle andere rechtsvorderingen op het gebied van het burgerlijk recht tot het toepassingsgebied van de eenvormige wet behoren.

b) Door het gebruik van de termen «in ieder geval rechtsvorderingen op het gebied van het burgerlijk recht» sluit het arrest uit dat het toepassingsgebied van de eenvormige wet zich nog tot andere vorderingen op andere gebieden kan uitstrekken.

Er kan immers sprake zijn van een eventuele beperking van dat toepassingsgebied alleen maar tot de civielrechtelijke vordering omdat in de gemeenschappelijke memorie van toelichting in het bijzonder aan het privaatrecht wordt gerefereerd en wordt aangegeven dat de dwangsom dient tot het afdwingen van nakoming van verbintenissen of verplichtingen iets te geven, te doen of niet te doen, hetgeen in eerste instantie op het verbintenissenrecht, dat deel van het burgerlijk recht uitmaakt, betrekking zou hebben.

Ik ben niettemin van oordeel dat de auteurs van de eenvormige wet geenszins de bedoeling hadden het toepassingsgebied enkel tot de rechtsvorderingen van het burgerlijk recht te beperken; wel integendeel: de gemeenschappelijke memorie van toelichting bevat talrijke passages die voor een ruime interpretatie van de eenvormige wet pleiten. Zoals ik reeds heb aangegeven, was het de bedoeling van de auteurs de eenvormige wet van toepassing te laten zijn op de verschillende gerechtelijke instanties van de drie landen en niet de toepassing ervan tot de burgerlijke rechtscolleges alleen te beperken.

Dat een zeer ruime toepassing hier op zijn plaats is, blijkt voorts uit het hoofdstuk dat aan de algemene opmerkingen is gewijd en waarin op blz. 27³ in fine is gesteld: «Aan het eind van deze algemene beschouwingen moge erop worden gewezen, dat twee doorslaggevende redenen voor invoering van de dwangsom pleiten; ten eerste het belang van de schuldeiser bij werkelijke nakoming door de schuldenaar van zijn verbintenis, en voorts het belang van de maatschappij bij naleving van een door de rechter gegeven ge-

¹ Benelux, Basisteksten, deel 4, II, Rubriek Dwangsom.

² Jurisprudentie van het Benelux-Gerechtshof, deel 3, blz. 59.

³ Benelux, Basisteksten, *loc. cit.*

bod of verbod. Dat de dwangsom een doeltreffend middel kan zijn om de nakoming van verbintenissen en van rechterlijke uitspraken te verkrijgen, is buiten twijfel.»

De dwangsom dient dus om een schuldeiser te verzekeren van de nakoming door de schuldenaar van zijn verbintenissen en van een rechterlijke uitspraak. Die opmerking geldt niet alleen voor het burgerlijk recht maar ook voor andere gebieden, met name het administratief recht.

Aan voormeld arrest A 81/6 ging de conclusie van advocaat-generaal F. Dumon vooraf, die eveneens voor een ruime interpretatie van de eenvormige wet met betrekking tot het toepassingsgebied ervan had gepleit. In zijn conclusie had hij zich verdiept in de studie van de gemeenschappelijke memorie van toelichting, de nationale wettelijke bepalingen, zoals ook de rechtspraak en rechtsleer die deze nationale wettelijke bepalingen hebben toegelicht en geïnterpreteerd. Aangezien de auteurs van de eenvormige wet bij het concipiëren en redigeren ervan zich grotendeels hadden laten leiden door het instituut van de dwangsom waarvan het bestaan in het Nederlands recht reeds in 1932 bij wet werd vastgesteld en gepreciseerd, en ook door de Franse rechtspraak en de Franse wetgeving, had hij een belangrijk deel van zijn studie aan de Nederlandse en Franse wetgeving en rechtspraak gewijd. Na te hebben aangestipt dat de auteurs in de commentaar bij artikel 3 van de eenvormige wet hebben aangegeven dat de bepalingen van de eenvormige wet van toepassing waren voor de Staat en andere rechtspersonen van het publiekrecht zowel in de hoedanigheid van schuldeiser als van schuldenaar, had advocaat-generaal Dumon het volgende benadrukt: «Alhoewel bepalingen van het burgerlijk recht dikwijls de grondslag vormen van een veroordeling van de Staat of van deze andere rechtspersonen — i.h.b. in zake 'civielrechtelijke' aansprakelijkheid — gaat het nochtans ook, in die gevallen, om juridische verhoudingen die tot het publiekrecht behoren.»⁴

Vervolgens had hij erop gewezen dat én in de Belgische, én in de Nederlandse én in de Franse rechtspraak ook werd aangenomen dat de burgerlijke rechtscollages het recht hadden de administratieve overheid niet enkel bevelen te geven doch ook dwangsommen op te leggen, dat de dwangsom volgens het Franse Hof van Cassatie mag worden opgelegd als waarborg voor de uitvoering van een veroordeling gebaseerd op strafbepalingen; dat luidens de commentaar bij artikel 5 in de gemeenschappelijke memorie van toelichting niets eraan in de weg staat dat tijdens het faillissement aan de curator een dwangsom wordt opgelegd en dat in de Nederlandse en Franse rechtspraak werd aangenomen dat de dwangsom ook in het procedurerecht toegepast mag worden: uit een en ander concludeerde hij:

«Het komt me duidelijk voor, dat zo de dwangsom toepassing vindt of kan vinden t.a.v. veroordelingen of bevelen in het procedurerecht, in het handelsrecht — faillissementen — in het staatsrecht en in het strafrecht of in de strafvordering, er niet de minste reden kan bestaan om in het privaatrecht haar wettelijkheid te beperken tot het vermogensrecht en ze uit te sluiten voor veroordelingen of bevelen die de persoonlijkheidsrechten en het familierecht

aanbelangen. Trouwens niets in de tekst van de Eenvormige Wet, niets in de gemeenschappelijke memorie van toelichting en geen enkel argument of generlei beschouwing, ontleend aan de doelstellingen beoogd door de auteurs van deze Wet en aan haar geest, zou een dergelijke uitsluiting kunnen verantwoorden, welintegendeel.»

Ik kan die conclusie volledig beamen en op mijn beurt betogen dat niets eraan in de weg staat dat het toepassingsgebied van de eenvormige wet eveneens wordt uitgebreid tot de rechtsvorderingen die uit het publiek- en administratiefrecht voortvloeien. Mitsdien ben ik van oordeel dat een administratief rechtscollege onder bepaalde voorwaarden die ik verder zal trachten uiteen te zetten, als rechter in de zin van artikel 1 van de eenvormige wet kan worden beschouwd.

Terloops kan worden aangestipt dat twee vragen, die tijdens de pleidooien in de onderhavige zaak incidenteel werden opgeworpen, op grond van bovenstaande overwegingen kunnen worden beantwoord:

a) Het toepassingsgebied van de eenvormige wet betreffende de dwangsom omvat de verbintenissen iets te doen of niet te doen dan wel een zaak te geven, alsmede de bevelen van de rechter m.b.t. de nakoming van die verbintenissen.

b) De bepalingen van de eenvormige wet zijn niet enkel op natuurlijke en rechtspersonen van toepassing, doch ook op de Staat en andere rechtspersonen van het publiekrecht zowel in de hoedanigheid van schuldeiser als van schuldenaar.

De conclusie dat een administratief rechtscollege in beginsel als «een rechter» in de zin van artikel 1 van de eenvormige wet kan worden beschouwd, lost het door de prejudiciële vraag van de Belgische Raad van State opgeworpen probleem evenwel niet helemaal op.

In voormeld artikel 1 is immers tevens bepaald dat de rechter een veroordeling tot betaling van een dwangsom enkel mag uitspreken voor het geval dat aan een hoofdveroordeling niet wordt voldaan.

De veroordeling tot betaling van een dwangsom is dus dermate onlosmakelijk met het bestaan van de hoofdveroordeling verbonden, dat wettelijk geen enkele veroordeling tot de dwangsom denkbaar is wanneer er geen hoofdveroordeling is.

Advocaat-generaal E. Krings had dit beginsel reeds in zijn conclusie naar aanleiding van de zaak A 82/8 - N.V. v/h Edgard Vanschoonbeek-Limbuterm tegen P.V.B.A. Gebroeders Vanschoonbeek⁶ als volgt verwoord: «De dwangsom is een aansporing die de rechter aan de veroordeelde partij geeft om haar ertoe aan te zetten de uitgesproken veroordeling ten uitvoer te leggen. Het is alleszins geen schadevergoeding.

Dit brengt dan ook mede, dat de reden van bestaan van de dwangsom noodzakelijk afhangt van het bestaan van de veroordeling. Is er geen veroordeling, dan kan er ook geen sprake zijn van een prikkel om ertoe aan te zetten een veroordeling uit te voeren».

Dat op het eerste gezicht eenvoudige beginsel, zoals het zoëven is verwoord, geeft echter aanleiding tot een neteliger probleem, nl. wat onder hoofdveroordeling in de zin van artikel 1 van de eenvormige wet moet worden verstaan,

⁴ Jurisprudentie van het Benelux-Gerechtshof, deel 3, blz. 73.

⁵ Jurisprudentie van het Benelux-Gerechtshof, deel 3, blz. 75.

⁶ Jurisprudentie van het Benelux-Gerechtshof, deel 4, blz. 89.

welk probleem in de uitleggings sfeer van het interne recht én de eenvormige wet ligt. De nationale wet voor de uitleg waarvan het Benelux-Gerechtshof niet bevoegd is, zal eventueel bepalen welke vormen een uitspraak moet aannemen om als een hoofdveroordeling te worden aangemerkt; door de interpretatie van de eenvormige wet zullen wij aan de hand van de specifieke aard van de dwangsom kunnen omschrijven aan welke criteria een hoofdveroordeling conform de nationale wet dient te voldoen om eveneens in de zin van artikel 1 van de eenvormige wet als zodanig te kunnen worden beschouwd.

Ten einde te motiveren waarom de prejudiciële vraag diende te worden gesteld, vroeg de Belgische Raad van State zich af of het de bedoeling van de eenvormige wet was de toepassing van de dwangsom tot de subjectieve geschillen te beperken en aldus de door de Raad van State gewezen vernietigingsarresten buiten de werkingssfeer van de wet te houden. Het komt mij voor dat het antwoord op die vraag, dat ons helpt het begrip «hoofdveroordeling» te omschrijven, rechtens genoegzaam uit de gemeenschappelijke memorie van toelichting kan worden afgeleid.

In het hoofdstuk «Algemene Opmerkingen» dat aan de eenvormige wet is gewijd, staat op blz. 27⁷:

«Lettend op de Franse en eveneens op de Nederlandse opvatting over de dwangsom, is aan het instituut het karakter gegeven van een dwangmiddel van geheel eigen aard, dat wezenlijk zowel van een straf als van schadevergoeding verschilt. Wel is gesteld, dat de rechthebbende op de hoofdvordering het meest in aanmerking komt om profijt te trekken van de veroordeling tot betaling van een dwangsom.»

Op blz. 28 van de gemeenschappelijke memorie van toelichting is in de toelichting op artikel 1 nog nader aangegeven:

«Het denkbeeld om ambtshalve oplegging van een dwangsom mogelijk te maken, ongeacht of een partij deze vordert, is eveneens door de Commissie verworpen. Vermeden moet toch worden, dat de rechter een dwangsom als een 'clause de style' in zijn uitspraak opneemt zonder dat hij zich rekenschap geeft van de concrete bedoelingen van de eiser.»

Het lijkt geen twijfel dat alleen de rechthebbende op een vordering, die de veroordeling van zijn schuldenaar heeft verkregen, in aanmerking kan komen om profijt te hebben van de veroordeling tot betaling van een dwangsom. M.i. mag een veroordeling tot betaling van een dwangsom enkel worden uitgesproken, indien er een hoofdveroordeling is uitgesproken in een subjectief geschil met als onderwerp de schending van een subjectief recht van een natuurlijke of rechtspersoon. De schending van het objectieve recht wetigt op zichzelf de veroordeling tot betaling van een dwangsom niet.

De hoofdveroordeling in de zin van artikel 1 van de eenvormige wet moet een duidelijk omschreven veroordeling zijn, waarin de schending van een subjectief recht formeel en rechtstreeks is vastgesteld; genoemde hoofdveroordeling dient dus op eigen gronden te rusten en uit het dictum zelf voort te vloeien. Het is niet voldoende dat de veroordeling

impliciet kan worden afgeleid uit gronden waarop een andere beslissing noodzakelijkerwijze berust, bijvoorbeeld de vernietiging van een handeling, zelfs zo die gronden een gedragslijn uitstippelen, waaraan de schuldenaar zich in beginsel dient te houden. De veroordeling moet voor de schuldeiser die haar heeft verkregen, een uitvoerbare titel opleveren, waardoor eventueel tenuitvoerlegging mogelijk is.

Het Gerechtshof heeft reeds kennis genomen van een probleem dat zeer nauw aan het onderhavige verwant was n.a.v. de zaak A 84/3 Liesenborghs - Thielens/Vandebril - Tielens. De Rechtbank van Eerste Aanleg te Hasselt had het Hof verzocht de volgende vraag te beantwoorden⁸:

«Heeft de schorsing wegens hoger beroep van de uitvoering van een tot een dwangsom veroordelend vonnis zonder uitvoerbaarheid ondanks beroep al dan niet tot gevolg dat het bestreden vonnis zijn obligatorisch karakter behoudt, in die zin dat, bij eventuele bevestiging, de toegekende dwangsom ook voor de schorsingsduur opeisbaar wordt met toepassing van artikel 1385bis en quater van het Belgisch Gerechtelijk Wetboek (artikelen 1 en 3 Eenvormige Wet betreffende de dwangsom) voor zover is voldaan aan het vereiste van betekening en desgevallend na verloop van de door de rechter voor verbeuring gestelde termijn?»

Vóór het arrest van het Benelux-Gerechtshof van 5 juli 1985 had advocaat-generaal, hoofd van het parket, E. Krings een conclusie genomen, waarin hij het volgende onder de aandacht bracht:

«De basisidee van het vraagstuk van de dwangsom is het doel waarmee het instituut tot stand kwam. Dit doel is tweeledig: het afdwingen enerzijds van de nakoming in natura van de verbintenis, anderzijds van de tenuitvoerlegging van de veroordeling, die de rechter uitspreekt. In feite sluit het tweede aspect bij het eerste aan, daar de veroordeling die de rechter uitspreekt ook eroe strekt de nakoming in natura van een verbintenis te verkrijgen. Uitvoering en dwangsom hangen dus alleszins onafscheidbaar met elkaar samen.»

Met dat beginsel als uitgangspunt heeft advocaat-generaal E. Krings aangetoond, dat de veroordeling tot betaling van een dwangsom niet enkel uit de verbindende werking van een vonnis voortvloeit maar met de uitvoering zelve samenhangt, en hij concludeerde «dat de dwangsom slechts verschuldigd kan wezen mits de gedwongen uitvoering mogelijk is.»

Het Benelux-Gerechtshof heeft zijn conclusie gevolgd en heeft bij evengenoemd arrest van 5 juli 1985 de voorgelegde vraag als volgt beantwoord¹⁰:

«Overwegende dat artikel 1 van de Eenvormige Benelux-wet betreffende de dwangsom, waarmee artikel 1385bis van het Belgisch Gerechtelijk Wetboek overeenstemt, onder meer bepaalt dat de dwangsom een geldsom is waartoe de rechter op verzoek van een partij de wederpartij kan veroordelen voor het geval dat aan de hoofdveroordeling niet wordt voldaan, onverminderd het recht op schadevergoeding indien daartoe gronden zijn, en dat zij niet kan worden verbeurd vóór de betekening van de uitspraak;

⁸ Benelux-Gerechtshof, deel 6, blz. 117.

⁹ Jurisprudentie van het Benelux-Gerechtshof, deel 6, blz. 121.

¹⁰ *Ibidem*, blz. 118.

⁷ Benelux, Basisteksten, *loc. cit.*

Arrest

«Overwegende dat uit die bepaling blijkt dat de dwangsom slechts wordt verschuldigd indien de hoofdveroordeling waaraan zij is verbonden niet wordt nagekomen; dat zij het kenmerk heeft van een middel om tot uitvoering van de veroordeling te noodzaken; dat dit laatste bevestiging vindt in de Gemeenschappelijke Memorie van Toelichting op de Eenvormige Beneluxwet betreffende de dwangsom, waarin in de toelichting op artikel 1 met betrekking tot de dwangsom wordt gesteld dat zij moet 'beschouwd worden als een dwangmiddel om de uitvoering van een rechtelijk uitspraak te verkrijgen' ;

«Overwegende dat op grond van het vorenstaande en in overeenstemming met de Gemeenschappelijke Memorie van Toelichting op artikel 1, moet worden aangenomen dat de dwangsom slechts verschuldigd wordt wanneer de veroordeling voor gedwongen uitvoering vatbaar is; dat er derhalve voor dit dwangmiddel geen plaats is wanneer de tenuitvoerlegging is geschorst;

«Dat voormelde vraag dus ontkennend moet worden beantwoord».

In zijn motivering, waarop de in het dictum neergelegde beslissing noodzakelijkerwijze berust, heeft het arrest dus aangenomen dat de veroordeling tot betaling van een dwangsom afhankelijk is van een hoofdveroordeling die voor gedwongen uitvoering vatbaar is.

Op grond van de bovenstaande uiteenzetting kan de door de Belgische Raad van State gestelde vraag, voor zover deze op de uitlegging van de eenvormige Beneluxwet betreffende de dwangsom betrekking heeft, worden beantwoord. Ik heb reeds als mijn mening te kennen gegeven dat de term «de rechter» in artikel 1 van de eenvormige wet een zeer ruime interpretatie mogelijk maakt, zodat niets eraan in de weg staat dat de administratieve rechter mede daarin begrepen is. Die rechter heeft niettemin enkel het recht een veroordeling tot betaling van een dwangsom uit te spreken, indien hij bevoegd is om in een geschil betreffende een subjectief recht t.b.v. de schuldeiser een veroordeling uit te spreken, die een uitvoerbare titel oplevert, welke voor gedwongen uitvoering vatbaar is, en indien hij daadwerkelijk een dergelijke veroordeling uitspreekt.

Of een rechter het recht heeft een veroordeling uit te spreken, wordt door de nationale wet van ieder der partnerlanden vastgelegd; die zelfde wet zal eveneens bepalen wanneer een veroordeling kan worden beschouwd als een veroordeling die een uitvoerbare titel oplevert, welke voor gedwongen uitvoering vatbaar is. De uitlegging van de nationale wet behoort echter niet tot de bevoegdheid van het Benelux-Gerechtshof doch tot die van de nationale rechtscolleges.

Ik ben mitsdien van oordeel dat op de gestelde vraag dient te worden geantwoord dat een administratieve rechter als de Belgische Raad van State, afdeling administratie, slechts een veroordeling tot betaling van een dwangsom mag uitspreken indien hem door de nationale wet de bevoegdheid is verleend om in een geschil betreffende subjectieve rechten t.b.v. een schuldeiser een veroordeling uit te spreken, die volgens de nationale wet voor deze laatste een uitvoerbare titel oplevert, welke voor gedwongen uitvoering vatbaar is, en indien die rechter daadwerkelijk een dergelijke veroordeling uitspreekt.

1. Gezien het op 28 januari 1987 door de Belgische Raad van State, afdeling administratie, gewezen arrest in de drie zaken genummerd A.32.179/VI-7660, A.32.565/VI-7784 en A.32.829/VI-7849, van Philomène S., echtgenote A., tegen de Gemeente Blégny, bij welk arrest, overeenkomstig artikel 6 van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof, aan dit Hof een vraag van uitleg is gesteld met betrekking tot de Eenvormige Benelux-Wet betreffende de dwangsom;

Ten aanzien van de feiten

2. Overwegende dat in deze procedure Philomène S. om de toepassing heeft gevraagd van het bepaalde in artikel 1385bis van het Belgisch Gerechtelijk Wetboek, welke bepaling overeenstemt met artikel 1, eerste lid, van de Eenvormige Benelux-Wet betreffende de dwangsom:

3. Overwegende dat de feiten waarop de door het Benelux-Gerechtshof te geven uitleg moet worden toegepast, door de Raad van State volgens de ambtelijke vertaling als volgt werden omschreven:

4.— Bij beslissing van 9 september 1975 heeft de gemeenteraad van Blégny Philomène S. in beschikbaarheid gesteld wegens ontstentenis van betrekking na een van de twee gemeentelijke lagere scholen, waarvan zij schoolhoofd was, te hebben afgeschaft; die beslissing is vernietigd bij het arrest nr. 18.235 van 21 april 1977, namelijk wegens schending van artikel 3, § 2, 1, van het koninklijk besluit van 9 januari 1975 tot reglementering van de terbeschikkingstelling wegens ontstentenis van betrekking, overeenkomstig welke bepaling niet Philomène S., die van de twee schoolhoofden van de gemeente de meeste anciënniteit bezat, maar Maurice M., het andere schoolhoofd, in beschikbaarheid gesteld had moeten zijn.

5.— Op 7 september 1977 heeft de tegenpartij Philomène S. opnieuw in beschikbaarheid gesteld wegens ontstentenis van betrekking, na te hebben besloten dat de door haar bestuurde school zou worden overgenomen door die welke door Maurice M. werd bestuurd; die beslissing is vernietigd bij het arrest nr. 19.554 van 5 april 1979, om dezelfde redenen als de beslissing van 9 september 1975 en wegens schending van het gezag van gewijsde.

6. Op 28 augustus 1979 heeft de gemeenteraad Philomène S. voor de derde maal in beschikbaarheid gesteld, wegens ontstentenis van betrekking na de school die zij bestuurde te hebben afgeschaft; die beslissing is vernietigd bij het arrest nr. 24.158 van 21 maart 1984.

7.— Op 30 augustus 1984 heeft de gemeenteraad een besluit vastgesteld, waarvan artikel 1 Maurice M. met ingang van 1 september 1984 in beschikbaarheid stelde wegens ontstentenis van betrekking, en de volgende dag heeft hij Philomène S. geschreven, dat zij met ingang van dezelfde datum opnieuw was aangesteld tot onderwijzeres-schoolhoofd; dit besluit is de handeling die wordt bestreden in het eerste beroep (A.32.179/VI-7660).

8.— Op 13 december 1984 heeft de gemeenteraad artikel 1 van zijn besluit van 30 augustus verbeterd door de datum van 1 september 1984 te vervangen door die van 1 oktober 1979 en heeft besloten: «Maurice M. wordt opnieuw in actieve dienst geroepen als onderwijzer-schoolhoofd» vanaf 1 oktober 1979; dit besluit is de handeling die wordt bestreden in het tweede beroep (A.32.565/VI-7784).

9.— Op 24 januari 1985 heeft de gemeenteraad precies hetzelfde besluit als dat van 13 december 1984 vastgesteld en heeft in andere artikelen dan artikel 1 datumwijzigingen aangebracht zonder dat die wijzigingen enige weerslag op de beroepen hebben; dit besluit is de handeling die wordt bestreden in het derde beroep (A.32.829/VI-7849).

10. Overwegende dat de Raad van State, na «artikel 1 van de door de gemeenteraad van Blégny op 30 augustus 1984, 13 december 1984 en 24 januari 1985 vastgestelde besluiten (te hebben) vernietigd in zoverre het de datum waarop Maurice M. wegens ontstentenis van betrekking in disponibiteit wordt gesteld in het eerste besluit bepaalt op 1 september 1984 en in de twee overige besluiten op 1 september 1979, en in zoverre het zodoende voorbijgaat aan het recht van (Philomène S.) om vanaf 1 september 1975 als schoolhoofd te worden erkend», de navolgende vraag stelt met betrekking tot de uitleg van artikel 1 van de Eenvormige Benelux-Wet betreffende de dwangsom:

11. «Moet artikel 1 van de eenvormige wet betreffende de dwangsom, dat artikel 1385bis van het Belgisch Gerechtelijke Wetboek vormt, volgens hetwelk de rechter op vordering van één der partijen de wederpartij kan veroordelen tot het betalen van een dwangsom voor het geval dat aan de hoofdveroordeling niet wordt voldaan, zo worden uitgelegd dat het de Raad van State van België machtigt om, wanneer hij een administratieve handeling wegens machtsverschrijding vernietigt door middel van een arrest dat bekleed is met een gezag van rechterlijk gewijsde, waarin besloten ligt dat de voor de uitvoering van het vernietigingsarrest bevoegde overheid zich onthoudt van een met die vernietiging onverenigbare handeling, die overheid te veroordelen tot het betalen van een dwangsom voor het geval dat zij die verplichting niet zou nakomen?»

(...)

Ten aanzien van het recht

16. Overwegende dat, zoals uit het hierna overwogene zal blijken, bij de beantwoording van de vraag van de Raad van State — een nationaal rechtscollège in de zin van artikel 6, lid 2, van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechthof — in het midden kan blijven of de Benelux Overeenkomst houdende eenvormige wet betreffende de dwangsom en de daarbij vastgestelde eenvormige wet van toepassing zijn op uitspraken van een administratieve rechter;

17. Overwegende dat uit artikel 1 van de Eenvormige Wet betreffende de dwangsom volgt dat de rechter slechts een veroordeling tot een dwangsom kan uitspreken voor zover niet aan de hoofdveroordeling zou worden voldaan, hetgeen impliceert dat de dwangsom een dwangmiddel vormt dat door de rechter aan de veroordeelde partij wordt opgelegd om haar aan te zetten tot nakoming van deze veroordeling; dat uit dit karakter van de dwangsom alsmede uit de Gemeenschappelijke Memorie van Toelichting op de Eenvormige Wet, die de dwangsom aanduidt als een indirecte methode tot het afdwingen van de verschuldigde prestatie, moet worden afgeleid dat de zogeheten hoofdveroordeling een noodzakelijke voorwaarde is voor het opleggen van een dwangsom;

18. Overwegende dat uit het vorenstaande volgt dat bedoelde bepaling ziet op veroordelende uitspraken, dat zijn uitspraken waarbij de rechter de in die bepaling bedoelde «wederpartij» beveelt iets te doen of niet te doen dan wel

een zaak te geven;

19. Overwegende dat de vraag van de Raad van State betrekking heeft op een arrest waarbij enerzijds de Raad in het dictum «een administratieve handeling wegens machtsverschrijding vernietigt» en dat anderzijds, gelet op de motivering waarop het dictum noodzakelijkerwijze berust, tevens inhoudt een oordeel omtrent de rechtspositie van partijen, in dier voege dat «de voor de uitvoering van het vernietigingsarrest bevoegde overheid» zich heeft te onthouden van met deze vernietiging onverenigbare handelingen;

20. Overwegende dat uit de vraag en de daaraan voorafgaande overwegingen in het arrest van de Raad van State moet worden afgeleid dat de Raad — naar Belgisch recht — niet de bevoegdheid heeft om «te bevelen dat de partij in wier voordeel hij de vernietiging van een bestuurshandeling uitspreekt, in haar rechten wordt hersteld» en evenmin om het overheidslichaam te bevelen zich van bepaalde handelingen te onthouden;

21. Overwegende dat de vraag derhalve ziet op een uitspraak welke, afgezien van de in het dictum uitgesproken vernietiging, zich beperkt tot een oordeel omtrent de rechtspositie van partijen en niet inhoudt een bevel als hierboven onder 18 bedoeld, zodat niet sprake is van een hoofdveroordeling in de zin van artikel 1, lid 1 van de Eenvormige Wet;

22. Overwegende dat hieraan niet afdoet dat de uitspraak «een gezag van rechterlijk gewijsde» heeft en impliceert dat de voor de uitvoering van het vernietigingsarrest bevoegde overheid zich heeft te onthouden van handelingen welke met de vernietiging onverenigbaar zijn;

23. Overwegende dat mitsdien op de gestelde vraag moet worden geantwoord dat een uitspraak als omschreven in de vraag van de Raad van State niet inhoudt een hoofdveroordeling als bedoeld in artikel 1, lid 1, van de Eenvormige Wet, zodat daarbij geen dwangsom kan worden opgelegd;

(...)

Verklaart voor recht:

Artikel 1 van de Eenvormige Wet betreffende de dwangsom moet aldus worden uitgelegd dat een uitspraak als omschreven in de vraag van de Belgische Raad van State niet inhoudt een hoofdveroordeling in de zin van die bepaling, zodat daarbij geen dwangsom kan worden opgelegd.

NOOT—De Raad van State en de dwangsom

Wat na de vernietiging van het arrest Zoete II van de Raad van State¹ door het Hof van Cassatie² voor sommigen³ nog niet vaststond, wordt door bovenstaand arrest met grote stelligheid uitgemaakt: een vernietigingsarrest van de Raad van State is geen hoofdveroordeling in de zin van art. 1385bis Ger. W. en dus geen uitspraak die vatbaar is voor sanctionering met een dwangsom. In tegenstelling tot de zaak Zoete II die als een slechte «case» werd aangemerkt om de bevoegdheid van de Raad van State tot het opleggen van een dwangsom aan de orde te stellen⁴ ging het hier om een duidelijke «case» van manifeste onwil van de gemeentelijke overheid om een vernietigingsarrest van de Raad na te leven. Daarbij rijst spontaan de vraag hoe deze overheid tot betere gevoelens kan worden gebracht. De Raad was bovendien zo voorzichtig een prejudiciële vraag

te stellen aan het Benelux-Gerechtshof: een voorzorg die wegens het dringende karakter van de uitspraak in de zaak Zoete II werd nagelaten en eveneens aanleiding gaf tot gewettigde kritiek⁵.

Opvallend is in bovenstaand arrest dat het Benelux-Gerechtshof de vraag uitdrukkelijk onbeantwoord laat of in principe de administratieve rechtscolleges als een rechter in de zin van art. 1 van de Eenvormige Wet betreffende de dwangsom (art. 1385bis Ger. W.) moeten worden beschouwd, hoewel de eerste advocaat-generaal Wampach uitvoerig op die vraag was ingegaan. Het Hof meende terecht dat kon worden volstaan met een onderzoek van de vraag of een vernietigingsarrest van de Raad van State beantwoordt aan de door art. 1 van de Eenvormige Wet (art. 1385bis Ger. W.) geëiste hoofdveroordeling waarbij een dwangsom als accessorium wordt opgelegd. Slechts bij bevestigend antwoord op deze vraag diende dan een antwoord te worden gegeven op de vraag of de Raad van State een rechter is in de zin van art. 1385bis Ger. W. Dat de Raad van State zulk een rechter is, kan geredelijk worden aanvaard⁶.

Het belang van bovenstaand arrest is echter gelegen in de definitie die gegeven wordt van de (hoofd)veroordeling die kan worden gesanctioneerd met een dwangsom. Bovendien toont het arrest aan de rechter wiens bevoegdheid tot het opleggen van een dwangsom wordt betwist, de te volgen weg bij het interpreteren van de wet dienaangaande. Eerst dient te worden nagegaan of de van hem gevorderde hoofdveroordeling binnen zijn bevoegdheid valt en een veroordeling is «waarbij de rechter de wederpartij beveelt iets te doen of niet te doen dan wel een zaak te geven». Een oordeel over de vraag of hij een rechter is als bedoeld in art. 1385bis Ger. W. kan dus niet volstaan.

Om tot zijn besluit te komen zegt het Hof dat de veroordeling een verplichting om handelend op te treden moet opleggen aan de verweerder. Deze verplichting om handelend op te treden wordt geformuleerd in de bewoordingen van art. 1126 B.W., dat het voorwerp van contracten (en van verbintenissen) definieert. Dit mag niet tot het besluit leiden dat enkel rechtsvorderingen uit het verbintenissenrecht tot het toepassingsgebied van de Eenvormige Wet behoren. Dit was reeds uitgemaakt in het arrest van 11 mei 1982⁷. Wel moet de uitspraak een verplichting inhouden die de veroordeelde als een op hem wegende verbintenis tot de nakoming ervan verplicht en dus evenzeer afdwingbaar is. Aan de veroordeelde moet het garanderen van een door de vordering beoogde rechtspositie ten voordele van de eiser worden opgelegd. Dit garanderen van een rechtspositie veronderstelt een presteren door de veroordeelde verweerder en bestaat dan in een doen of een geven. Een onderscheid tussen beide is hier niet noodzakelijk, wel opportuun omdat meteen ook wordt gesteld dat veroordelingen tot het geven van een specieszaak waarvoor reële executie mogelijk is of veroordelingen tot levering van genuszaken en het verplichten van de veroordeelde tot specificatie en tot levering over te gaan niet uitgesloten zijn⁸. Het presteren kan ook bestaan in een verplichting tot nalaten, tot het niet verrichten van handelingen die een door de eiser reeds bereikte rechtspositie ongedaan zouden maken of verstoren, terwijl hij tegenover de verweerder aanspraak kan maken op een ongewijzigd behouden blijven van deze rechtstoestand.

Zulk een verplichting ligt niet besloten in een vernieti-

gingsarrest van de Raad van State. Een vernietigingsarrest stelt de onwettigheid vast van een administratieve handeling en spreekt de vernietiging ervan uit. Aangezien de Raad van State niet de hiërarchische overheid is van de instantie die de vernietigde beslissing trof, kan hij niet in de plaats van deze administratie zelf een beslissing nemen of een verplichting opleggen tot nakoming van het vernietigingsarrest op een welomschreven wijze met uitsluiting van elke andere wijze van uitvoeren. In de motivering van zijn arrest kan de Raad aanbevelingen geven m.b.t. de naleving ervan, die echter elke bindende kracht missen⁹.

Meteen is duidelijk dat een vernietigingsarrest niet de verplichting bevat tot naleven die vereist wordt opdat van een (hoofd)veroordeling in de zin van art. 1385bis Ger. W. sprake kan zijn. Dat deze toestand onbevredigend is, blijkt voornamelijk voor die arresten waarbij, wegens de vernietiging van het alternatief, slechts één mogelijke beslissing wettig door de overheid kan worden getroffen en deze overheid deze zich aan haar opdringende beslissing weigert te nemen. Het ontbreken van een efficiënte sanctioneringsmogelijkheid aan de zijde van de Raad van State leidt ertoe dat die overheid blijvend de kracht van gewijsde van het vernietigingsarrest kan blijven miskennen. Een vordering voor de burgerlijke rechter is weliswaar mogelijk, maar het is lang niet zeker of deze de zich aan de overheid opdringende beslissing zal bevelen. De verzekering van het respect van vernietigingsarresten zal dus slechts via wetgevend optreden kunnen worden gecreëerd¹⁰.

G.L. Ballon

Voetnoten

¹ R.v.S., nr. 22.446 (Zoete II), 8 juli 1982, *R.W.*, 1982-83, 1633, *Arr. en Adv. R.v.S.*, 1982, 1260.

² Cass., 23 maart 1984, *R.W.*, 1984-85, 15, met concl. proc.-gen. KRINGS.

³ Daartoe behoorde in de eerste plaats de Raad van State zelf: R.v.S., nr. 23.572 (De Leye/R.U. Gent), 13 okt. 1983, *T.B.P.*, 1984, 388 (res.); R.v.S., nr. 25.491 (Rammant), 18 juni 1985, *R.W.*, 1986-87, (311) 320-321, met noot; STORME, M., «Zoute nootjes bij 'zoete' arresten», *R.W.*, 1984-85, 1409; VANDER STICHELE, A., «Voor een betere uitvoering van de arresten van de Raad van State», *Liber amicorum Frédéric Dumon*, Antwerpen, Kluwer, 1983, (987), 996-997. Anders en genuanceerder: VAN OEVELEN, A., «Tot hoever mag het door de Raad van State verleende rechtsherstel bij een vernietigingsarrest reiken? Enige beschouwingen bij het cassatiearrest van 23 maart 1984», *R.W.*, 1984-85, (1413), 1416-1417; STORME, M., «L'astreinte en droit belge: six ans d'application», in *Rapports belges au XIIe Congrès de l'Académie internationale de droit comparé*, Antwerpen-Brussel, Kluwer & Bruylant, 1986, (209), 214.

⁴ STORME, M., o.c., *R.W.*, 1984-85, 1413-14.

⁵ VAN OEVELEN, A., o.c., *R.W.*, 1984-85, (1413) 1427 e.v.

⁶ Zo ook VAN OEVELEN, A., o.c., *R.W.*, 1984-85, (1413) 1427, met verwijzing naar R.v.S., nr. 22.446 (Zoete II), 8 juli 1982, *R.W.*, 1982-83, (1633) 1667.

⁷ *R.W.*, 1982-83, 829, noot STORME, M.

⁸ Zie hierover BALLON, G.L., *A.P.R.*, tw. «Dwangsom», Gent, Story-Scientia, 1981, nrs. 124 e.v.

⁹ SALMON, J., *Conseil d'Etat. Contentieux de l'indemnité. Contentieux de l'annulation*, Brussel, Bruylant, 1987, 303, met verwijzingen. Zie ook VAN OEVELEN, A., o.c., *R.W.*, 1984-85, (1413) 1416-17; VANDER STICHELE, A., o.c., 987; BOES, M., «Beschou-

wingen over de gevolgen van nietigverklaringsarresten van de Raad van State», *Liber amicorum Josse Mertens de Wilmars*, Antwerpen, Kluwer, (3) 6-7.

¹⁰ Zie over de in buurlanden gekozen oplossing VANDER STICHELE, A., o.c., 991 e.v. *Adde*, w.b. Frankrijk: Cons. d'Etat 8 maart 1985, *Act. Jur. Dr. Adm.*, 1985, 454; HUBAC, S. en SCHOETTL, E., «Chronique générale administrative française», *Act. Jur. Dr. Adm.*, 1985, 399-402, beide m.b.t. de zaak Menneret, de enige die vooralsnog aanleiding gaf tot het opleggen van een dwangsom in administratieve zaken, mogelijk gemaakt door de W. 16 juli 1980.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 11 DECEMBER 1987

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Caenepeel

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaten: mrs. Houtekier en Van Ommeslaghe

Beroepsreglementering — Wet van 15 december 1970 — Getuigschrift

In art. 5, § 1, derde lid, van de wet van 15 december 1970 worden de personen die het dagelijks beheer van een inrichting uitoefenen, slechts dan vrijgesteld van de verplichting in het bezit te zijn van het vereiste getuigschrift, wanneer ze verbonden zijn door de band van ondergeschiktheid die het kenmerk is van de overeenkomsten die sinds de wet van 3 juli 1978 betreffende arbeidsovereenkomsten worden genoemd.

N. t/ M. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 11 maart 1986 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 1710 van het Burgerlijk Wetboek, 141 van de bij koninklijk besluit van 30 november 1935 gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen, die boek I, titel IX, van het Wetboek van Koophandel vormen, 3 van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten, voor zoveel nodig als gewijzigd bij de wet van 17 juli 1985, 5, § 1, derde lid, en § 3, tweede lid, van de wet van 15 december 1970 op de uitoefening van beroepswerkzaamheden in de kleine en middelgrote handels- en ambachtsondernemingen, gewijzigd bij de wet 4 augustus 1978, 2, § 1, 3, derde lid, en 4 van het koninklijk besluit van 21 april 1972 tot bepaling van de voorwaarden tot uitoefening van het beroep van fotograaf in de ambachts-, de kleine en middelgrote handels- en de kleine nijverheidsondernemingen, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 23 juni 1981,

doordat het arrest voor recht zegt dat eiseres het beroep van fotograaf uitoefent zonder in het bezit te zijn van een activiteitsattest en zonder regelmatige inschrijving in het handelsregister, eiseres verbod oplegt om de commerciële activiteit van fotograaf door opname voor anderen, ontwikkeling en verkoop verder uit te oefenen, eiseres verbod oplegt reclame te voeren voor deze activiteiten en eiseres veroordeelt tot betaling van een dwangsom van 25.000

frank per dag en per onwettige daad, op grond: dat de kernvraag is welke de inhoud is van de rechtsverhouding, aangeduid onder de termen «dienstcontract», en of de rechtsverhouding bestaande tussen eiseres en de C.V. K. hieraan beantwoordt; dat de parlementaire voorbereiding die geleid heeft tot de wet van 15 december 1970, voldoende duidelijk aantoonde welke de inhoud is die de wetgever aan de term «dienstcontract» heeft willen geven; dat aldus de volgende beschouwingen moeten worden benadrukt: de zelfstandige leider moet gelijkgesteld worden met het ondernemingshoofd; het gebruikte woord is zonder belang, alleen de aard en het karakter van de functies komen in aanmerking; wanneer een onderneming verscheidene inrichtingen telt, zal degene die het dagelijks beheer van een dezer inrichtingen op zich neemt zonder door een arbeids-overeenkomst te zijn verbonden, het getuigschrift moeten bezitten: in dit geval immers, staat de zaakvoerder van een filiaal niet meer onder het gezag noch onder het rechtstreeks toezicht van een ondernemingshoofd; het woord «aangestelde» moet in ruime zin geïnterpreteerd worden en daar is ook de helper onder begrepen; dat uit het voorgaande duidelijk blijkt dat het de bedoeling van de wetgever is geweest het getuigschrift te eisen van al wie in feite de leiding heeft van een bedrijf (hoofdinrichting of onderdeel); dat anderzijds iemand die kan aantonen door een dienstcontract te zijn gebonden — waardoor hij in feite onder het gezag en het rechtstreeks toezicht van iemand anders een bedrijf helpt besturen — het getuigschrift niet behoeft,

terwijl, eerste onderdeel, het arrest ten onrechte het dienstcontract, beoogd bij de wet van 15 december 1970, kwalificeert als moetende bevatten, op grond van de parlementaire voorbereiding van de wet van 15 december 1970 en zoals vereist voor het arbeidscontract, elementen van gezag en van direct toezicht; immers integendeel, wanneer zoals ten dezen een handelsonderneming in de vorm van een coöperatieve vennootschap wordt geëxploiteerd en meerdere verkooppunten heeft, het getuigschrift van beroepsbekwaamheid slechts vereist wordt van de zelfstandige zaakvoerders van deze verkooppunten, en niet van de zaakvoerders die door een dienstcontract verbonden zijn; diensgevolge het begrip «dienstcontract» in de wet van 15 december 1970 een ruimere betekenis heeft dan het begrip arbeidsovereenkomsten en de wet van 3 juli 1978 ter zake niet toepasselijk is; niet vereist is dat eiseres onder het gezag en het direct toezicht van de C.V. K. zou werken (schending van de artikelen 1710 van het Burgerlijk Wetboek, 5, § 1, derde lid, en § 3, tweede lid, van de wet van 15 december 1970, 2, § 1, 3, derde lid, 4 van het koninklijk besluit van 21 april 1972 en 3 van de wet van 3 juli 1978);

tweede onderdeel, het feit dat eiseres vennoot was in de C.V. K. waarvan zij, onder de onderrichtingen van deze vennootschap, de gereguleerde activiteiten in verband met de fotografie in haar zaak te (...), die werkte als verkooppunt voor de C.V. K., verrichtte, en waarvoor eiseres zelf niet persoonlijk optrad om de ontvangsten te innen, een dienstcontract uitmaakt; eiseres immers in deze hoedanigheid niet kan worden beschouwd als een zelfstandig orgaan of zelfstandige zaakvoerder, zodat eiseres niet diende te beschikken over een bekwaamheidsgetuigschrift (schending van de artikelen 1710 van het Burgerlijk Wetboek, 5, § 1, derde lid, en § 3, tweede lid, van de wet van 15 decem-

ber 1970, 2, § 1, 3, derde lid, 4 van het koninklijk besluit van 21 april 1972, en 141 van de Vennootschappenwet):

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat artikel 5, § 1, derde lid, van de wet van 15 december 1970 bepaalt : «Een ieder die het dagelijks beheer van een inrichting, waar een van de bedoelde werkzaamheden wordt uitgeoefend, op zich neemt zonder door een dienstcontract te zijn gehouden, wordt gelijkgesteld met een ondernemingshoofd en moet, evenals het ondernemingshoofd, in het bezit zijn van het getuigschrift» ;

Overwegende dat uit de parlementaire behandeling van de wet blijkt dat het de bedoeling van de wetgever geweest is de personen die het dagelijks beheer van een inrichting op zich nemen, slechts dan van de door artikel 5, § 1, derde lid, van de wet opgelegde verplichting uit te sluiten wanneer ze verbonden zijn door de band van ondergeschiktheid die het kenmerk is van de overeenkomsten die sinds de wet van 3 juli 1978 arbeidsovereenkomsten worden genoemd ;

Dat het onderdeel faalt naar recht ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat uit het antwoord op het eerste onderdeel blijkt dat het begrip «dienstcontract» in artikel 5, § 1, derde lid, van de wet van 15 december 1970 gelijkgesteld moet worden met het begrip «arbeidsovereenkomst» ;

Dat het onderdeel, dat ervan uitgaat dat het begrip «dienstcontract» ruimer is, faalt naar recht ;

(...)

NOOT—Zie Cass., 23 mei 1972, *Arr. Cass.*, 1972, 889.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 9 FEBRUARI 1988

Voorzitter : de h. Boon

Raadsheer-rapporteur : de h. D'Haenens

Advocaat-generaal : de h. Declercq

Advocaten : mrs. Geinger en De Gryse

Bankbreuk — Terugkeer van goederen in de boedel — Teruggave — Derdenverzet

De met toepassing van art. 579 Kh. bevolen terugkeer in de failliete boedel van alle bedrieglijk daaraan ontnomen goederen, rechten of rechtsvorderingen is geen straf, maar een bijzondere vorm van teruggave.

Tegen de beslissing van de strafrechter die zodanige terugkeer beveelt, staat in voorkomende gevallen overeenkomstig art. 1122 Ger. W. derdenverzet open.

Faillissement P.V.B.A. S. t/ R. en T.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 juni 1987 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen ;

Overwegende dat het arrest het derdenverzet ingesteld door de verweerders tegen het in kracht van gewijsde gegane arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen van 28 juni 1984, enerzijds, ontvankelijk en gegrond verklaart in zoverre het strekt tot vernietiging van de beschikking van voor-

meld arrest waarbij de terugkeer in de failliete boedel werd bevolen van het woonhuis met aanhorigheden te R., anderzijds, niet-ontvankelijk verklaart in zoverre het strekt tot vernietiging van de beschikking waarbij de doorhaling wordt bevolen van 1. de stichtingsakte van de AG A. verleden door het notariaat A. te Zürich op 28 januari 1982, en 2. de verkoopakte van woonhuis en gronden, gelegen te R., verleden door notaris C. te V. op 9 april 1982 ;

I. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing waarbij het derdenverzet niet-ontvankelijk wordt verklaard in zoverre het strekt tot vernietiging van de beschikking waarbij de doorhaling wordt bevolen van de stichtingsakte van de AG A en van de verkoopakte van 9 april 1982, verleden door notaris C. :

Overwegende dat de voorziening bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is ;

II. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing waarbij het derdenverzet ontvankelijk en gegrond wordt verklaard in zoverre het strekt tot vernietiging van de beschikking waarbij de terugkeer tot de failliete boedel wordt bevolen :

Over het middel : schending van de artikelen 2, 1122 van het Gerechtelijk Wetboek, 1, 3, 4 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, 370 van het Wetboek van Strafvordering, als vervangen bij artikel 4 van de wet van 23 augustus 1919, 44, 489, 490 van het Strafwetboek, alsook 490bis van laatstgenoemd wetboek, als ingevoegd bij artikel 143 van de wijzigingsbepalingen (artikel 3) van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek, 577, 579, en m.i.b. 579, 1°, van boek III, titel II, van het Wetboek van Koophandel, als vastgelegd bij de Faillissementswet van 18 april 1851, alsook miskenning van het algemeen rechtsbeginsel betreffende het gezag van gewijsde in strafzaken op de burgerlijke rechtsvordering, dat vastgelegd is in artikel 4 van de voornoemde wet van 17 april 1878 ;

doordat het hof van beroep in het bestreden arrest, na vaststelling van de naleving van de vereisten op procesrechtelijk gebied, besluit tot de ontvankelijkheid, in een beperkte mate, van het door de eerste en de tweede verweerder ingestelde derdenverzet en aldus het door eiser voorgedragen verweer, naar luid waarvan het gezag van gewijsde dat kleeft aan de aangevochten beslissing van de strafrechter erga omnes geldt en dientengevolge ook tegenover de eerste en de tweede verweerder, aan wie derhalve het recht wordt ontzegd om deze beschikking in een latere procedure te betwisten, verwerpt op grond van de overweging : «dat het hof ten dezen geen standpunt dient in te nemen in de doctrinaire discussie tussen voor- en tegenstanders van de klassieke leer van de betrekkelijkheid van het gezag van gewijsde, doch gewoonweg de positieve wettekst van artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek dient toe te passen, waardoor in elk geval een einde is gemaakt aan de betwisting over de toelaatbaarheid van derdenverzet in strafzaken, en waaruit, evenals uit artikel 1132 van het Gerechtelijk Wetboek, in elk geval af te leiden valt dat in de principiële onherroepelijkheid van het gezag van gewijsde de ontbindende voorwaarde van de buitengewone rechtsmiddelen van derdenverzet en herroeping van gezag van gewijsde is ingebouwd ; dat op die wijze de betwisting tussen partijen teruggebracht is tot een interpretatie van het begrip 'burgerlijke belangen' waarover een strafgerecht uitspraak

heeft gedaan; dat de wetgever niet de beperkende uitdrukkingen 'burgerlijke rechtsvordering' of 'schadevergoeding' heeft aangewend doch de algemene en ruime uitdrukking 'burgerlijke belangen', hetgeen slechts zinvol is wanneer hiermee bedoeld wordt alle burgerrechtelijke gevolgen die in ons rechtssysteem verbonden zijn aan het misdrijf en waarover het strafrecht zelf uitspraak dient te doen; dat de bevolen 'terugkeer in de boedel van de schuldeisers', hetzij ingevolge het algemeen rechtsbeginsel neergelegd in artikel 44 van het Strafwetboek, hetzij ingevolge artikel 579, 1°, van het Wetboek van Koophandel een 'teruggave' uitmaakt, en het herstel, de doorhaling en de verbetering ingevolge artikel 463 van het Wetboek van Strafvordering een 'voorzorgsmaatregel', die beide essentieel van burgerrechtelijke aard zijn en begrepen zijn onder de 'burgerlijke belangen' van artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek; dat hieraan niet in de weg staat de omstandigheid dat voormelde teruggave en voorzorgsmaatregel gegrond zijn op het algemeen belang, met name de noodzaak om de gevolgen van het misdrijf te doen verdwijnen of te voorkomen, reden waarom zij ambtshalve dienen te worden uitgesproken; dat de beschikkingen in kwestie ook in beginsel vatbaar zijn voor derden-verzet»,

terwijl, naar luid van artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek, ieder die niet behoorlijk is opgeroepen of niet in dezelfde hoedanigheid in de zaak is tussengekomen, derdenverzet kan doen tegen een, zij het voorlopige, beslissing die zijn rechten benadeelt en die gewezen is door een burgerlijk gerecht, of door een strafrecht in zover dit over burgerlijke belangen uitspraak heeft gedaan; onder de uitdrukking «door een strafrecht in zover dit over burgerlijke belangen uitspraak heeft gedaan» dient te worden verstaan de strafrechter, voor zover deze uitspraak doet over de burgerlijke rechtsvordering; de burgerlijke vordering strekt tot het herstel en/of de vergoeding van de schade door het misdrijf aan een derde berokkend; het initiatief van deze vordering dan ook berust bij de door het misdrijf benadeelde persoon, zulks in tegenstelling tot de strafvordering, waarover de strafrechter uitspraak dient te doen en die door het openbaar ministerie wordt ingesteld; voornoemde uitlegging van de in artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek neergelegde regel verenigbaar is met de beginselen inzake het gezag erga omnes van het gewijsde op de strafvordering, dat al hetgeen dekt dat de strafrechter zeker en noodzakelijk heeft beslist, met inachtneming van de redenen waarop hij de beslissing heeft laten steunen, ten aanzien van het bestaan van de ten laste van de beklaagde gelegde feiten ongeacht de juridische omschrijving ervan; de door de strafrechter ten dezen ambtshalve bevolen terugkeer van het woonhuis met aanhorigheden in de boedel van het faillissement van de P.V.B.A. S., waartegen eerste en tweede verweerder zijn opgekomen in een procedure van derdenverzet, een «teruggave» in de ruime zin uitmaakt, die, hoewel ze in bepaalde gevallen een privaatrechtelijk aspect vertoont, hoofdzakelijk is ingegeven door het algemeen belang, met name de uitwissing van de materiële sporen van het misdrijf; immers niet kan worden aanvaard dat een gerechtelijke beslissing een feitelijke toestand zou laten voortbestaan, waardoor het misdrijf zou worden bestendigd en die aan de dader het voordeel van de gepleegde schending van de wet zou verzekeren; het publiek karakter van de teruggave het ambtshalve optreden van de recht-

bank en/of het optreden van het openbaar ministerie uitlegt; de teruggave die in het algemeen belang de verdwijning van het onrechtmatig verworven voordeel en derhalve het materiële herstel van het misdrijf beoogt, en ambtshalve wordt bevolen, dan ook behoort tot de sfeer van de strafvordering; uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat de terugkeer van het woonhuis met aanhorigheden ambtshalve werd bevolen en de beslissing van de terugkeer, gewezen door de eerste bodemrechter en door het bestreden arrest bekrachtigd, uitsluitend is ingegeven door het algemeen belang, nu de eerste bodemrechter, waarvan de beslissing werd bevestigd door het bestreden arrest, zoals hiervoren uiteengezet in dat verband overweegt: «dat niet aanvaard kan worden dat de rechtbank een feitelijke toestand zou laten voortbestaan, waardoor aan de dader het voordeel van de gepleegde schending van de wet zou worden verzekerd; dat daarom de rechtbank beveelt dat het woonhuis, gelegen te R., opnieuw deel uitmaakt van het pand der schuldeisers»; de bodemrechters aldus door het bevelen van de terugkeer van het woonhuis het materieel herstel in het algemeen belang van het door derde verweerder gepleegd misdrijf hebben beoogd, nu het zich ontdoen van dit goed met het oog op het bewerken van zijn bedrieglijk onvermogen een bestanddeel van het ten laste van derde verweerder gelegd misdrijf uitmaakt; hieruit volgt dat de ten dezen bevolen terugkeer ligt in de strafvordering, waarover de zevende kamer van het Hof van Beroep te Antwerpen in zijn arrest van 28 juni 1984 uitspraak heeft gedaan; deze beslissing zeker en noodzakelijk heeft beslist dat Jozef S. zich schuldig heeft gemaakt aan vervalsingen, ten einde het betrokken onroerend goed te onttrekken aan het gemeenschappelijk pand der schuldeisers, nu deze feiten de grondslag vormen van de telastlegging van het organiseren van zijn bedrieglijk onvermogen, die door genoemde beslissing bewezen werd bevonden; aan deze beslissing dan ook in navolging van de door het Hof gehuldigde beginselen het gezag van gewijsde erga omnes kleeft; zodat het bestreden arrest op grond van voormelde overwegingen niet wettig heeft kunnen beslissen tot de ontvankelijkheid van het derdenverzet, door de eerste en de tweede verweerder ingesteld tegen het arrest gewezen door het Hof van Beroep te Antwerpen op 28 juni 1984, zonder miskenning van de in het middel aangehaalde wetsbepalingen en het algemeen rechtsbeginsel betreffende het gezag van gewijsde in strafzaken op de burgerlijke rechtsvordering, dat vastgelegd is in het artikel 4 van voornoemde wet van 17 april 1878 (...):

Overwegende dat, naar luid van artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek, ieder die niet behoorlijk is opgeroepen of niet in dezelfde hoedanigheid in de zaak is tussengekomen, derdenverzet kan doen tegen een, zij het voorlopige, beslissing die zijn rechten benadeelt en die gewezen is door een burgerlijk of door een strafrecht in zover dit over burgerlijke belangen uitspraak heeft gedaan;

Overwegende dat het bevel tot terugkeer in de failliete boedel van alle goederen, rechten en rechtsvorderingen met toepassing van artikel 579 van het Wetboek van Koophandel geen straf is maar een bijzondere vorm van teruggave die ertoe strekt een einde te maken aan een met de wet strijdige toestand die is ontstaan uit de misdrijven omschreven in de artikelen 575 en 577 van het Wetboek van Koop-

handel, namelijk het onttrokken houden van activa die aan de failliete boedel toekomen;

Overwegende dat deze vorm van herstel die, zoals de schadevergoeding, ook voor de burgerlijke rechter kan worden gevorderd, van civielrechtelijke aard is, hetgeen onder meer ook blijkt uit de artikelen 579 en 584 van het Wetboek van Koophandel, gelezen in hun onderlinge samenhang;

Overwegende dat aan het civielrechtelijk karakter van die maatregel geen afbreuk doet de omstandigheid dat die maatregel ambtshalve door de strafrechter moet worden bevolen en door het openbaar ministerie ter gelegenheid van de uitoefening van de strafvordering moet worden gevorderd, zelfs in geval van vrijspraak;

Overwegende dat het bestreden arrest derhalve wettig beslist dat «de bevolen 'teruggave' in de boedel van de schuldeisers' hetzij ingevolge het algemeen rechtsbeginsel neergelegd in artikel 44 van het Strafwetboek, hetzij ingevolge artikel 579, 1°, van het Wetboek van Koophandel een 'teruggave' uitmaakt die essentieel van burgerrechtelijke aard is en begrepen is onder de 'burgerlijke belangen' van artikel 1122 van het Gerechtelijk Wetboek», en — na te hebben geconstateerd dat «niet betwist wordt dat (de verweerders) niet behoorlijk zijn opgeroepen en niet in dezelfde hoedanigheid in de zaak zijn tussengekomen» — de beslissing dat het derdenverzet ontvankelijk is naar recht verantwoordt;

Dat het middel faalt naar recht;

(...)

NOOT—*De teruggave en het derdenverzet in strafzaken*

1. In 1981 wordt een faillissement van een vennootschap uitgesproken. In de daaropvolgende strafprocedure wordt de zaakvoerder veroordeeld uit hoofde van verschillende misdrijven, waaronder bankbreuk en bedrieglijk onvermogen. Dit laatste misdrijf blijkt o.m. te zijn gepleegd doordat de betrokkene zich op bedrieglijke wijze had ontdaan van zijn villa door deze te verkopen aan een in Zwitserland opgerichte «fictieve» vennootschap. Het hof van beroep beveelt in navolging van de eerste rechter de terugkeer in failliete boedel van het woonhuis met aanhorigheden. Ondertussen is een echtpaar echter op regelmatige wijze en te goeder trouw door aankoop eigenaar geworden van het onroerend goed. Dit echtpaar stelt tegen het arrest van het hof van beroep op dit punt een procedure van derdenverzet in. Dit derdenverzet wordt door het hof van beroep voor wat de maatregel van terugkeer in de massa van de schuldeisers betreft ontvankelijk en gegrond verklaard. Het derdenverzet tegen de beschikking van herstel, doorhaling en verbetering van de vals verklaarde akten van stichting van de Zwitserse vennootschap en van verkoop aan deze vennootschap, wordt onontvankelijk verklaard bij gebrek aan belang, op grond van de overweging dat derden te goeder trouw zich krachtens de schijn- en vertrouwensleer verder mogen beroepen op deze akten. Het cassatieberoep tegen dit opmerkelijke arrest wordt door het Hof van Cassatie verworpen. Eiser in cassatie — de curator — was van oordeel dat het derdenverzet onontvankelijk moest worden verklaard omdat de maatregel van terugkeer hoofdzakelijk in het algemeen belang wordt uitgesproken en aldus een publiekrechtelijk karakter heeft en behoort tot «de sfeer van de strafvordering».

2. Overeenkomstig artikel 1122 Ger. W. kan ieder die niet behoorlijk is opgeroepen of niet in dezelfde hoedanigheid is tussengekomen, derdenverzet doen tegen een beslissing die zijn rechten benadeelt en die gewezen is door een burgerlijk gerecht of door een strafgerecht in zover dit over burgerlijke belangen uitspraak heeft gedaan.

Door dit artikel, ingevoerd door het Gerechtelijk Wetboek, werd de mogelijkheid gecreëerd om derdenverzet aan te tekenen tegen een beslissing van de strafrechter, voor zover deze uitspraak doet over *burgerlijke belangen*. Vóór de wet van 10 oktober 1967 werd algemeen aangenomen dat dit niet kon (*R.P.D.B.*, v° «Tierce Opposition», nrs. 22-23; Gutt, E. en Stranart, A.M., «Examen de Jurisprudence, droit judiciaire privé», *R.C.J.B.*, 1974, 635, nr. 119; Trousse, P.E., «La théorie des voies de recours», *Ann. Fac. Louvain*, 1968, 447; Le Paige, A., *Handboek voor gerechtelijk recht*, deel IV, «De rechtsmiddelen», nr. 177; Fettweiss, A., *Manuel de procédure civile*, Luik, 1985, nrs. 884 e.v.), op grond van de overweging dat de strafrechter — behoudens gevallen waarin de strafvordering is vervallen nadat de burgerlijke vordering te bekwaamere tijd werd ingesteld — geen bevoegdheid heeft om gescheiden van de strafvordering uitsluitend te oordelen over een burgerlijke vordering (Cass. fr., 25 oktober 1928, *S.*, 1930, 1, 355; Brussel, 9 juni 1934, *R.D.P.*, 1934, 1063).

Bij de parlementaire voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek werd aan de nieuwe bepaling van artikel 1122 op dit punt geen enkele bijzondere aandacht besteed (zie *Code judiciaire et son annexe; la loi du 10 octobre 1967 et ses travaux préparatoires*, Brussel, Bruylant, 873; *Verslag over de Gerechtelijke Hervorming door de Heer Charles van Reepinghen*, Uitg. B.S., 1964, 255).

Zowel uit de ontstaansgeschiedenis als uit de bewoordingen en de opbouw van artikel 1122 Ger. W. kan echter worden afgeleid dat de wetgever klaarblijkelijk het derdenverzet tegen een beslissing van de strafrechter heeft willen openstellen in zoverre de strafrechter een uitspraak doet die ook door de burgerlijke rechter zou kunnen worden genomen.

De vraag is derhalve welke de precieze aard is van de maatregel van terugkeer in de failliete boedel van alle bedrieglijk daaraan ontnomen goederen, rechten of rechtsvorderingen, bepaald in art. 579 W. Kh. Het Hof van Cassatie antwoordt zeer duidelijk: het gaat om een bijzondere vorm van teruggave, die een maatregel is van civielrechtelijke aard. Voor de betrokken maatregel blijkt dit reeds uit art. 584 W. Kh., dat de in art. 579 W. Kh. opgesomde vorderingen — waaronder de terugkeer in de boedel — als burgerlijke rechtsvorderingen bestempelt. Meer algemeen blijkt het burgerlijk karakter van de teruggave zowel uit de oorsprong, het doel, als de procedurale kenmerken ervan.

3. Het begrip teruggave, vervat in art. 44 Sv., doelt op het herstel in natura van de schade die door een misdrijf is teweeggebracht. In een enge betekenis betekent teruggave het opnieuw in het bezit van de eigenaar stellen van goederen die hem ten gevolge van het misdrijf zijn ontnomen en die in handen van het gerecht zijn, bijvoorbeeld de teruggave van de ontstolen en in beslag genomen voorwerpen. In een ruime betekenis worden met de term teruggave alle maatregelen aangeduid strekkend tot het tenietdoen van de materiële gevolgen van een misdrijf (D'Haenens, J., *Belgisch strafprocesrecht*, 2e ed., 147-148; Trousse, P.E.,

«Les principes généraux du droit pénal positif belge», *Les Nouvelles, droit pénal*, I, 1, nr. 1562; Poupard, J.M., «Du caractère mixte de certaines décisions prononcées par les juridictions répressives», *R.D.P.*, 1952-53, (523), 534-535; Prins, A., *Science pénale et droit positif*, nr. 603; Nast, M., noot onder Corr. Vesoul, 17 april 1930, *D.*, 1931, 2, 29; Cass., 9 juni 1913, *Pas.*, 1913, I, 308; Cass., 27 maart 1899, *Pas.*, 1899, I, 153, concl. eerste adv.-gen. Melot).

In die zin is dus ook de maatregel van terugkeer in de failliete boedel een vorm van «teruggave» (Demogue, «De la restitution des délits», 49, ook overgenomen door Le Roy, M., «Un délicat problème d'instruction criminelle, la restitution des objets placés sous main de justice», *J.C.P.*, 1949, I, 808). Dit geldt trouwens eveneens voor de maatregel van herstel, doorhaling of verbetering van vervalste akten (Braas, A., *Précis de procédure pénale*, 3e ed., 1950, nr. 289; Merle, R. en Vitu, A., *Traité de droit criminel, procédure pénale*, 3e ed., nr. 931; Van Roye, R., *Manuel de la partie civile*, 1945, nr. 321; Cass. fr., 18 november 1854, *D.P.*, 1856, I, 348; Cass. fr., 20 februari 1879, *D.P.*, 1879, I, 484; Luik, 24 november 1948, *Pas.*, 1949, II, 1; Antwerpen, 11 februari 1983, *R.W.*, 1983-84, 2317, noot A. Vandeplass; vgl. Cass. 14 januari 1957, *A.C.*, 1957, 340).

Teruggave betekent dan het herstel van de toestand die bestond vóór het misdrijf en wordt als zodanig terecht beschouwd als de meest natuurlijke vorm van herstel van de gevolgen van een misdrijf (Coste-Floret, A., «Des restitutions ordonnées par les juridictions répressives», *R.S.C.*, 1937, 195 e.v.; Van Roye, R., o.c., nr. 321; Merle, R. en Vitu, A., o.c., nr. 931; Levasseur, G., Stefani, G. en Bouloc, B., *Procédure pénale*, 12e ed., nr. 169), die voortgaat op de Romeinse instelling van de restitutio in integrum (Le Roy, M., l.c.). Trousse onderstreept in die zin dat de teruggave de vorm van vergoeding bij uitstek is om aan de benadeelde genoegdoening te verschaffen (Trousse, P.E., l.c., nr. 1564), hetgeen uiteraard niet wegneemt dat in voorkomend geval naast de teruggave een schadevergoeding kan worden toegekend (Le Poittevin, G., *Code d'instruction criminelle*, art. 161, nr. 32; zie bv. Corr. Kortrijk, 6 juni 1956, *R.W.*, 1956-57, 1658).

Zodra een bepaalde maatregel kan worden beschouwd als een teruggave, maakt hij essentieel deel uit van de schadeloosstelling van het slachtoffer en behoort hij aldus tot «la justice réparatrice» (Garraud, R., *Traité théorique et pratique d'instruction criminelle et de procédure pénale*, nr. 112). Het burgerlijk herstel van de gevolgen van een misdrijf behelst dus zowel de teruggave als de schadevergoeding (Merle, R. en Vitu, A., o.c., nr. 930; Nypels, J. en Servais, J., *Le code pénal belge interprété*, art. 44; D'Haenens, J., o.c., 147) die als zodanig een gemeenschappelijk doel hebben en enkel verschillen in hun aard, doordat de eerste vorm van vergoeding de rechtstreekse en natuurlijke vorm is, terwijl de tweede de onrechtstreekse en equivalente vorm uitmaakt (Garraud, R., o.c., nr. 112).

4. In tegenstelling tot de schadevergoeding vertoont de teruggave echter wel een bepaald publiekrechtelijk aspect. Dit vloeit voort uit het feit dat door de teruggave de materiële sporen van een misdrijf worden uitgewist en dat de openbare orde niet toestaat dat diegene die een misdrijf heeft begaan na een strafrechtelijke sanctionering verder het voordeel zou genieten van het misdrijf, doordat de ge-

volgen ervan zouden blijven bestaan (D'Haenens, J., o.c., 148; Cass., 27 maart 1899, *Pas.*, 1899, I, 153, concl. eerste adv.-gen. Melot; Cass., 15 juni 1903, *Pas.*, 1903, I, 304).

Hieruit werd afgeleid dat de teruggave, ongeacht of de burgerlijke partij zich heeft aangesteld, door het openbaar ministerie gevorderd en door de strafrechter ambtshalve opgelegd moet worden, zelfs in geval van vrijspraak of verval van de strafvordering (Cass., 20 juli 1846, *Pas.*, 1846, I, 465; Cass., 19 juli 1909, *Pas.*, 1909, I, 353; Cass., 18 november 1912, *Pas.*, 1912, I, 445; Cass., 9 juni 1913, *Pas.*, 1913, I, 308).

De door eiser in cassatie in casu geponeerde stelling dat elke vordering die het openbaar ministerie bevoegd is in te stellen voor de strafrechter, in beginsel een strafvordering uitmaakt, waaraan het gezag van rechterlijke gewijsde erga omnes verbonden is, is echter onjuist. Het is weliswaar zo dat het publiekrechtelijk aspect van de teruggave het optreden van het openbaar ministerie verklaart, doch dit optreden van het openbaar ministerie impliceert niet dat het noodzakelijk gaat om een vordering die behoort tot de strafvordering.

Het ambtshalve optreden mag hier immers niet beschouwd worden als een uiting van de bevoegdheid van dit openbaar ministerie om op grond van artikel 1 V.T.Sv. de strafvordering uit te oefenen, doch vormt een toepassing van de bevoegdheid om op te treden krachtens artikel 138 van het Gerechtelijk Wetboek, dat de opvolger is van artikel 46 van de wet van 20 april 1810 (zie concl. proc.-gen. Faider voor Cass., 25 april 1864, *Pas.*, 1864, I, 227 e.v.; Cass., 20 juli 1846, *Pas.*, 1846, I, 465; Trousse, P.E., o.c., nr. 1569; ook Matthijs, J., *Openbaar Ministerie*, A.P.R., nrs. 320 e.v.). Deze wet draagt aan het openbaar ministerie de taak op om te waken over de eerbiediging van de wetten die de openbare orde aangaan, en maakt het mogelijk op te treden tegen toestanden die ingaan tegen de openbare orde. Het openbaar ministerie neemt dan een taak waar en oefent een vordering uit van burgerrechtelijke aard (concl. proc.-gen. Leclercq voor Cass., 22 maart 1923, *Pas.*, 1923, 243 e.v., vooral blz. 247; Poupard, J.M., l.c., 538).

5. Van wezenlijk belang is echter de vaststelling dat de teruggave het voorwerp kan uitmaken van een burgerlijke-partijstelling van diegene die beweert door een misdrijf te zijn benadeeld, en als dusdanig behoort tot het voorwerp van de burgerlijke rechtsvordering (Trousse, P.E., o.c., nr. 1567; Donnedieu de Vabres, H., *Traité de droit criminel et de législation pénale comparée*, 1947, nr. 1118; Trousse, P.E., noot onder Luik, 24 november 1948, *R.D.P.*, 1949, 419; Cass., 26 mei 1930, *Pas.*, 1930, I, 234). De maatregel die een vorm van teruggave uitmaakt, kan derhalve eveneens het voorwerp uitmaken van een vordering voor de burgerlijke rechter, welke mogelijkheid, zoals eerder vermeld, voor de wetgever inspirerend was om het derdenverzet in die gevallen ook toe te laten tegen de beslissing van de strafrechter op dit punt.

Ten slotte zij erop gewezen dat het hof van beroep terecht opmerkte dat de wetgever in artikel 1122 Ger. W. met de uitdrukking «burgerlijke belangen», een formulering heeft aangewend die ruimer lijkt dan de term «burgerlijke rechtsvordering». Hoewel deze terminologische nuancering o.i. niet noodzakelijk was, draagt zij ertoe bij elk misverstand uit te sluiten. Het is duidelijk dat inzake de maatregel van terugkeer van een bepaald goed in de boedel van de

schuldeisers, de burgerlijke belangen van de koper te goeder trouw van het betreffende goed aan de orde zijn.

Raf Verstraeten
Assistent KUL

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 15 FEBRUARI 1988

Voorzitter : de h. Bosly

Raadsheer-rapporteur : mevr. Charlier

Advocaat-generaal : mevr. Liekendaal

Advocaten : mrs. Van Ommeslaghe en Simont

Overheidsopdrachten — Onderbreking van het werk wegens niet-betaling — Schadeloosstelling

Art. 15.F van het M.B. van 14 oktober 1964, krachtens hetwelk de aannemer, bij vertraging in de betaling binnen de termijn die het vaststelt, zijn werkzaamheden of leveringen mag onderbreken mits hij vooraf zijn besluit tot onderbreking kenbaar maakt, geeft hem verder ook recht «op schadeloosstelling onder dezelfde voorwaarden als die van littera E». Het stelt dat recht op schadeloosstelling niet afhankelijk van de onderbreking van het werk of de leveringen.

Belgische Staat t/ N.V. K.

Gelet op het bestreden arrest, op 29 mei 1986 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Gelet op de beschikking van 21 januari 1988 van de Eerste Voorzitter waarbij de zaak naar de derde kamer wordt verwezen ;

Over het middel : schending van artikel 15, inzonderheid litterae D, E en F, van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964 aangaande de administratieve en technische contractuele bepalingen die het algemeen lastenkohier van de overeenkomsten van de Staat uitmaken, en voor zover nodig, van de artikelen 1149, 1151 en 1153 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest beslist dat artikel 15.F van het algemeen bestek van de overheidsopdrachten bepaalt dat de aannemer, wanneer door toedoen van de Staat de betaling niet is verricht, boven de interest voor achterstallige betalingen bedoeld bij artikel 15.D, een schadeloosstelling kan vorderen, waarop hij recht heeft zelfs zonder schade te moeten aantonen en ook als er geen tijdelijke onderbreking van het werk is geweest, en dat de herhaling onder littera F van de woorden onder littera E «een in gemeen overleg te betalen bedrag», zeer duidelijk aantoont dat de verwijzing in littera F van artikel 15 naar littera E van hetzelfde artikel dat recht op vergoeding helemaal niet aantast, doch enkel betrekking heeft op het bedrag ervan, en doordat het arrest op die redenen steunt om verweersters oorspronkelijke vordering ten belope van 2.711.087 frank in hoofdsom gegrond te verklaren,

(...)

Overwegende dat het arrest zegt dat de rechter de schade moet beoordelen op grond van de eigen elementen van de zaak en dat «de schade ten gevolge van het feit dat de werkzaamheden 78 dagen langer hebben geduurd op dezelfde wijze moet worden beoordeeld als de schade ten gevolge van de stopzetting van het werk gedurende diezelfde periode, gelet op vaste kosten van de bouwplaats» ;

Overwegende dat enerzijds, het hof van beroep niet beslist dat verweerster moest worden schadeloos gesteld «ook al was er helemaal geen schade» ;

Dat het middel in dat opzicht op een onjuiste uitlegging van het arrest berust en derhalve feitelijke grondslag mist ;

Overwegende dat anderzijds, artikel 15.F van het voormeld ministerieel besluit van 14 oktober 1964, krachtens hetwelk de aannemer, bij vertraging in de betaling binnen de termijn die het vaststelt, zijn werken of leveringen mag onderbreken mits hij vooraf zijn besluit tot onderbreking kenbaar maakt, hem verder ook recht geeft «op schadeloosstelling onder dezelfde voorwaarden als die van littera E» van dat artikel ; dat het evenwel dat recht op schadeloosstelling niet afhankelijk stelt van de onderbreking van het werk of de leveringen ;

Dat het arrest derhalve, door eiser te veroordelen tot schadeloosstelling van verweerster, zonder vast te stellen dat zij het litigieuze werk daadwerkelijk had onderbroken, artikel 15 van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964 aangaande de administratieve en technische contractuele bepalingen die het algemeen lastenkohier van de overeenkomsten van de Staat uitmaken, niet schendt ;

Dat het middel in zoverre faalt naar recht ;

(...)

NOOT—Zie art. 15, § 6, van het M.B. van 10 augustus 1977.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 19 FEBRUARI 1988

Voorzitter : de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur : de h. Soetaert

Advocaat-generaal : de h. du Jardin

Advocaat : mr. Bützler

1. Rechterlijk gewijsde — Strafzaken — Tegenstrijdigheid — 2. Onopzettelijke letsels — Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Fout — Gewijsde — Tegenstrijdigheid

1. Bij tegenstrijdigheid tussen de beslissing van de strafrechter en de redenen die ze moeten dragen, kan niet met zekerheid worden gezegd wat de strafrechter heeft beslist.

2. Het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg in de zin van de artt. 418 e.v. Sw. stemt overeen met de nalatigheid of onvoorzichtigheid in de zin van art. 1383 B.W.

In rechte tegenstrijdig is het vonnis van de strafrechter dat de aanwezigheid van een «burgerlijke fout» aanneemt en tegelijk het misdrijf niet aanwezig acht. Zodanig vonnis heeft geen gezag van gewijsde voor de burgerlijke rechter.

B. t/ P.V.B.A. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 4 februari 1986 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 3 en 4 van de wet van 17 april 1978 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering en van het door die wetsbepalingen bevestigde algemeen rechtsbeginsel van het gezag van het strafrechtelijk gewijsde op de burgerlijke rechtsvordering, en voor zoveel nodig, van de artikelen 418 van het Strafwetboek, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het hof van beroep, om eisers tegenvordering ongegrond en de hoofdvordering van verweerster gegrond te kunnen verklaren oordeelt: «De aangestelde (van verweerster) O. had zich wegens dit verkeersongeval te verantwoorden voor de Correctionele Rechtbank te Kortrijk, vervolgd wegens het onopzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen. Bij vonnis van 12 maart 1979 werd hij van die betichting vrijgesproken. (Eiser) betwist dat het vonnis gezag van gewijsde heeft omdat de motivering tegenstrijdig is met de beschikking van vrijspraak. Die motivering luidt als volgt: aangezien de rechtbank van oordeel is dat ter zake veeleer een burgerlijke fout werd bedreven dan een strafrechtelijke. Het strafrechterlijk gewijsde is voor de burgerlijke rechter bindend in dit geschil van privaatrechtelijke aard dat verband houdt met een feit waarover de strafrechter uitspraak heeft gedaan. Het gezag van het strafrechterlijk gewijsde is voor de burgerlijke rechter slechts bindend met betrekking tot wat de strafrechter, uitspraak doende over de strafvordering, noodzakelijk heeft beslist. Wat hij in voormeld vonnis van vrijspraak over de strafvordering noodzakelijk heeft beslist, is dit: dat de constitutieve elementen van het strafbaar feit niet bestaan en dat de schuld van O. niet bewezen is. Het hierboven geciteerd motief is niet noodzakelijk om het dispositief van de uitspraak te ondersteunen en heeft dus geen bindende kracht voor de burgerlijke rechter. Het vonnis van vrijspraak van de correctionele rechtbank houdt in dat O., de bestuurder van het voertuig van (verweerster), niet de minste schuld draagt in het ongeval»,

(...)

Overwegende dat het vonnis van 16 februari 1979, op de strafvordering ingesteld tegen O. ter zake van het toebrengen van onopzettelijke slagen en verwondingen, door gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg, de beklagde vrijspreekt op grond van de enkele overweging dat «de rechtbank van oordeel is dat ter zake veeleer een burgerlijke fout werd bedreven dan een strafrechtelijke»; dat het bedoelde vonnis niet de overweging bevat «dat de constitutieve elementen van het strafbaar feit niet bestaan en dat de schuld van O. niet bewezen is»;

Overwegende dat het gezag van gewijsde van een beslissing op de strafvordering zich uitstrekt tot hetgeen de strafrechter zeker en noodzakelijk heeft beslist, met name in de redenen betreffende het bestaan van de bestanddelen van het strafbaar feit; dat bij tegenstrijdigheid tussen de beslissing en de redenen die de beslissing moeten dragen, niet met zekerheid kan worden gezegd wat de strafrechter heeft beslist;

Overwegende dat het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg in de zin van de artikelen 418 en volgende van het Strafwetboek overeenstemt met de nalatigheid of onvoorzichtigheid in de zin van artikel 1383 van het Burgerlijk Wetboek; dat het voormelde vonnis in rechte tegenstrijdig is in zoverre het de aanwezigheid van een «burgerlijke fout» aanneemt en tegelijk het misdrijf niet aanwezig acht; dat zodanig vonnis geen gezag van gewijsde heeft voor de burgerlijke rechter;

Dat het middel gegrond is;

(...)

NOOT—Zie Cass., 27 september 1985, *Arr. Cass.*, 1985-86, nr. 51; De Page, III, nr. 1002.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER — 11 FEBRUARI 1988

Voorzitter: de h. Boes

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Boon en Boeykens

Advocaat: mr. Vercraeye loco Bonjé

Veiligheidscomité — Beschermde werknemer — Effectief werknemersvertegenwoordiger — Ontslag — Weigering van herplaatsing — Sociale verkiezingen — Nieuwe kandidatuur — Vergoeding — Hoegrootheid

De vergoeding gelijk aan het lopende loon van twee, drie of vier jaar, die de werkgever moet betalen aan de ontslagen beschermde werknemer, effectief lid van het veiligheidscomité, die hij weigert te herplaatsen, kan door de ontslagen werknemer geen tweede maal worden gevorderd op grond dat hij, na zijn ontslag, door zijn vakbond opnieuw geldig als kandidaat voor het veiligheidscomité werd voorgedragen, zodat hij op het tijdstip van zijn ontslag ook nog, retro-actief, in die hoedanigheid de wettelijke bescherming tegen ontslag genoot.

C. t/ N.V. B.

1. Feiten

Overwegende dat appellant sedert 14 januari 1974 in dienst was van geïntimeerde als uitvoerend administratief bediende voor de bibliotheek en het laboratorium;

Overwegende dat hij tot effectief lid van het Comité voor Veiligheid en Hygiëne verkozen werd bij de sociale verkiezingen van 1979, als werknemersafgevaardigde, na voordracht van het A.B.V.V.;

Overwegende dat appellant bij schrijven van 24 januari 1983 wegens reorganisatie, zonder voorafgaande erkenning van een dringende reden of zonder voorafgaand verzoek tot erkenning van economische of technische redenen tot ontslag, onmiddellijk ontslagen werd door geïntimeerde; dat, benevens het loon voor de volledige maand januari 1983, aan appellant een opzeggingsvergoeding werd uitbetaald, waarover partijen het eens zijn dat deze overeenstemt met de beschermingsvergoeding waarop appellant overeenkomstig artikel 1bis, § 7, van de wet van 10 juni

1952 gerechtigd was ingevolge zijn bescherming ingevolge zijn verkiezing tot lid van het Comité voor Veiligheid en Hygiëne bij de sociale verkiezingen van 1979, zijnde dus een vergoeding, overeenstemmend met het loon dat appellant nog zou hebben kunnen verdienen in de periode die nog te lopen bleef tot het verstrijken van zijn mandaat als verkozen bij de sociale verkiezingen van 1979, en een vergoeding, berekend op basis van het lopend loon en overeenstemmende met twee jaar loon;

Overwegende dat de representatieve werknemersorganisatie A.B.V.V. op 25 januari 1983 haar kandidatenlijst voor de sociale verkiezingen van 1983 bij geïntimeerde heeft ingediend; dat appellants naam op deze kandidatenlijst vermeld stond; dat de hoedanigheid van kandidaat bij de sociale verkiezingen ontstaat op het tijdstip van de geldige indiening van een kandidatenlijst door een representatieve vakbond (cf. artikel 1, § 4, b, 4, vijfde lid; artikel 1, § 4, c; artikel 1bis, §§ 4 en 5, b; Arbrb. Verviers, 14 december 1977, *J.T.T.*, 1979, 29; Arbh. Antwerpen, 19 november 1979, A.R. 524/79 — niet gepubliceerd); dat de wet bepaalt dat een werknemer, nadat hij ontslagen is, nog als kandidaat kan worden voorgedragen (artikel 1, § 4, bbis, vierde lid); dat appellant bij de sociale verkiezingen van 1983 evenwel niet verkozen werd;

Overwegende dat appellant bij schrijven van zijn vakvereniging van 27 januari 1983, de reïntegratie in het bedrijf van geïntimeerde heeft gevraagd; dat geïntimeerde op dit verzoek niet is ingegaan;

2. In rechte

Overwegende dat, luidens artikel 1bis, § 4, derde lid, van de wet van 10 juni 1952, appellant, als houder van een volgende kandidatuur, het voordeel genoot van de bepalingen van artikel 1bis, § 2, van die wet, gedurende een periode die liep van de dertigste dag voorafgaand aan de aanplakking van het bericht dat de verkiezingsdatum vaststelt tot de datum waarop de bij de volgende verkiezingen verkozen kandidaten zouden worden aangesteld; dat luidens artikel 1bis, § 2, van de wet van 10 juni 1952, als gewijzigd bij K.B. nr. 4 van 11 oktober 1978, de leden die het personeel vertegenwoordigen, en de kandidaten slechts kunnen worden ontslagen om een dringende reden die vooraf door het arbeidsgerecht aangenomen is of om economische of technische redenen, die vooraf door het bevoegd paritair comité zijn erkend;

Overwegende dat er in casu geen betwisting bestaat met betrekking tot het feit dat het ontslag van 24 januari 1983 in een periode gebeurde tijdens welke appellant, luidens voormelde bepalingen, beschermd was tegen ontslag, zowel op basis van zijn verkiezing als werknemersafgevaardigde bij de sociale verkiezingen van 1979, als op basis van zijn officiële kandidaatstelling op 25 januari 1983, welke een retroactieve bescherming meebracht;

Overwegende dat ingevolge artikel 1bis, § 7, eerste lid, 1°, van de wet van 10 juni 1952, de werkgever, die de ontslagen beschermde werknemer in de onderneming niet herplaatst binnen dertig dagen na de aanvraag tot herplaatsing, aan de ontslagen werknemer een vergoeding moet betalen waarvan een gedeelte gelijk is aan het loon voor de periode die loopt tot het verstrijken van het mandaat; dat op basis van die bepaling, appellant bij zijn ontslag een vergoeding toegekend kreeg overeenstemmende met het

loon dat hij nog zou hebben kunnen verdienen in de periode die nog te lopen bleef tot het verstrijken van zijn mandaat, waartoe hij bij de sociale verkiezingen van 1979 verkozen werd; dat uit de bewoordingen van die bepalingen volgt dat de wetgever enkel de effectieve en plaatsvervangende personeelsafgevaardigden in het Comité voor Veiligheid, Gezondheid en Verfraaiing van de Werkplaatsen als eventueel gerechtigden op dit gedeelte van de beschermingsvergoeding bedoeld heeft en niet de niet-gekozen kandidaten die geen mandaat hebben (Cass., 16 mei 1983, *R.W.*, 1983-84, 1916); dat appellant, gelet op zijn niet-verkiezing, dus geen recht heeft op dit gedeelte van de beschermingsvergoeding, gelijk aan het loon voor de periode van het mandaat, waarvoor in 1983 sociale verkiezingen werden gehouden; dat appellant overigens dit gedeelte van de beschermingsvergoeding niet opvoert;

Overwegende dat, ingevolge artikel 1bis, § 7, eerste lid, 2°, van de wet van 10 juni 1952, de werkgever die de ontslagen beschermde werknemer in de onderneming niet herplaatst binnen dertig dagen na de aanvraag tot herplaatsing, aan de ontslagen werknemer het andere gedeelte van de beschermingsvergoeding moet betalen, gelijk aan het lopend loon, overeenstemmende met de duur van twee, drie of vier jaar volgens het aantal dienstjaren van de betrokken werknemer; dat op basis van deze bepalingen appellant bij zijn ontslag een vergoeding toegekend kreeg, berekend op het lopend loon op het ogenblik van het ontslag en over een periode van twee jaar;

Overwegende dat appellant ten onrechte de vergoeding, bedoeld in artikel 1bis, § 7, eerste lid, 2°, van de wet van 10 juni 1952, voor een tweede maal opvoert, omdat hij na zijn ontslag opnieuw officieel en erkend kandidaat was voor de sociale verkiezingen van 1983, weliswaar niet verkozen, maar met een retroactieve bescherming, die hij dus op de datum van het ontslag genoot; dat het gedeelte van de beschermingsvergoeding, bedoeld in het aangewezen eerste lid, 2°, niet gelijk is aan het loon dat de onrechtmatig ontslagen werknemersafgevaardigde gedurende een bepaalde periode zou hebben verdiend indien hij herplaatst was, maar een forfaitair bedrag is, te berekenen op het lopende loon op het tijdstip van het ontslag, met inbegrip van de krachtens de arbeidsovereenkomst verworven voordelen (Cass., 13 april 1987, *R.W.*, 1986-87, 2847) en niet op het gederfde loon over bepaalde jaren; dat bijzonder dit gedeelte van de beschermingsvergoeding als een burgerlijke sanctie dient te worden beschouwd wegens het in strijd met de beschermingsbepalingen doorgevoerd ontslag; dat, daar dit ontslag maar eenmalig was, dit gedeelte dan ook slechts eenmaal verschuldigd was, ongeacht het feit dat appellant op het ogenblik van het ontslag op een dubbele basis de bescherming genoot, namelijk ingevolge zijn verkiezing in 1979 tot werknemersafgevaardigde in het Comité voor Veiligheid en Gezondheid en tevens ingevolge zijn erkende officiële kandidaatstelling voor dezelfde functie bij de sociale verkiezingen van 1983, waarbij hij evenwel niet werd verkozen;

Overwegende dat de eerste rechter dan ook terecht de oorspronkelijke vordering van appellant afgewezen heeft als niet gegrond; dat het hoger beroep niet gegrond is;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE HASSELT

10e KAMER — 26 FEBRUARI 1987

Voorzitter : de h. Schollaert

Advocaten : mrs. Vroninks loco Royer en Beerten

Bezit — Kasbons — Bezit geldt als titel.

Ook voor kasbons geldt het beginsel «bezit geldt als titel». Uit eenmalige overdracht van de rente kan niet worden besloten dat de stukken slechts in bewaargeving waren geleverd.

W. t/ R.-M.

Bij geregistreerd exploit van 12 april 1984 liet eiseres de verweerster dagvaarden tot afgifte van een kasbon ter waarde van 100.000 fr., en bij gebreke daarvan tot betaling van 100.000 fr.

Eiseres beweert dat ze een kasbon in bewaring gaf aan verweerster, terwijl deze laatste zich beroept op de schenking en de aldus verkregen eigendom ervan overeenkomstig art. 2279 B.W.

Eiseres betwist het materieel element van het ingeroepen bezit niet, doch wel dat verweerster genoemde kasbon bezat als eigenaar. Dit laatste leidt eiseres af uit het feit dat verweerster haar de vervallen interesten overmaakte. Daartegen stelt verweerster dat de eis ongegrond is, omdat het niet bewezen is dat haar bezit behept is met enig gebrek.

Het bezit van een roerend goed is op zichzelf een volwaardige eigendomstitel. Deze titel wordt overeenkomstig art. 2279 B.W. verkregen door het bezit en niet door de beweerde gifte. Wie tegen een bezitter van kasbons, zoals verweerster in casu, een vordering tot afgifte instelt, dient te bewijzen dat daartoe gegronde redenen bestaan. In dezen houdt eiseres staande dat zij de kasbons in bewaring gaf aan verweerster. Zij dient daarvan het bewijs te leveren. Verweerster toont door stuk 1 van haar dossier aan dat zij bezitster werd van de kasbons ingevolge een overdracht door eiseres. De bewaargeving van de kasbons leidt eiseres af uit het feit dat verweerster haar in 1980 de interesten van de kasbons overmaakte.

De rechtbank kan de zienswijze van verweerster bijvallen waar ze stelt dat deze éénmalige overdracht van interesten geen bewijs inhoudt van de beweerde bewaargeving van de kasbons. Hier kan worden verwezen naar art. 1923 B.W., nl. dat de bewaargeving door geschrift moet bewezen worden.

In de gegeven omstandigheden beroept verweerster zich terecht op art. 2279 B.W., zodat de eis ongegrond is. (...)

POLITIETRECHTBANK TE HASSELT

18 MAART 1988

Politietrechter : de h. Panier

Wegverkeer — Sleepkosten van art. 4.4, tweede lid, Wegverkeersreglement

De takelkosten van de garagehouder gemaakt op vordering van een bevoegde persoon op grond van art. 4.4,

tweede lid, van het Wegverkeersreglement kunnen door de garagehouder rechtstreeks worden teruggevorderd voor het strafgerecht.

M. t/ G.

1. Uiteenzetting van de feiten

Op 3 november 1987 parkeerde G. zijn wagen voor de inrit van een verzekeringskantoor aan de Windmolenstraat te Hasselt. De bijgeroepen politie stelde proces-verbaal op en liet de fout geparkeerde auto wegtakelen door een hiervoor gevraagde garagehouder. De fout geparkeerde bestuurder weigerde alsnog de takelkosten te betalen.

2. Vorderingen

Het openbaar ministerie liet G. dagvaarden wegens fout parkeren en M., de garagehouder aan wie de politie de takeling opdroeg en wiens factuur niet betaald werd, stelde zich tegen G. burgerlijke partij voor de som van 1.203 frank.

3. Beoordeling

a) Penaal

De telastlegging is bewezen. Het dossier spreekt ter zake voor zichzelf.

b) Burgerlijk

Blijkens art. 4.4 Wegverkeersreglement moet de bestuurder van een stilstaand of geparkeerd voertuig dit verplaatsen wanneer hij daartoe door een bevoegde persoon wordt aangemaand. Weigert de betrokkene dit te doen of is hij afwezig, dan mag de bevoegde persoon ambtshalve ... op kosten van de bestuurder en de burgerlijk aansprakelijke persoon, voor de verplaatsing van dit voertuig zorgen.

De rechtbank is van gevoelen dat deze tekst duidelijk betekent dat de bestuurder van een foutief geparkeerd voertuig (de enige hypothese die dient te worden onderzocht) en de burgerlijk aansprakelijke partij finaal de takelkosten zullen moeten betalen. Door de tekst wordt een wettelijke verplichting tot betaling gecreëerd.

In casu gebeurde de takeling ingevolge de tussenkomst van een agent van de gemeentelijke politie.

Zoals andere politieinstanties, heeft de gemeentelijke politie taken van gerechtelijke politie. Deze taken omvatten de opsporing van misdaden, wanbedrijven en overtredingen, de verzameling van de bewijzen ervan en de overlevering van de daders aan de rechterlijke overheden (art. 8 Sv.; C.J. Vanhoudt, *Strafvordering*, p. 44).

Zij heeft echter ook opdrachten van administratieve politie. De opdracht van de administratieve politie bestaat erin de openbare orde te handhaven, het plegen van misdrijven te voorkomen en de voortzetting ervan tegen te gaan (Schuind en Vandeplas, *Droit criminel*, 4e ed., II, 199).

Toegepast op de politieactiviteit naar aanleiding van een geval van fout parkeren, betekent dit dat een politieagent — de hypothese die in casu de tweede beperking vormt van de gedingsproblematiek — taken van gerechtelijke politie waarneemt, wanneer hij het fout parkeren vaststelt en verwoordt in een proces-verbaal en taken van administratieve politie uitvoert, wanneer hij het fout geparkeerde voertuig laat verplaatsen. In die laatste veronderstelling zorgt hij ervoor dat een misdrijf niet wordt voortgezet.

De kosten van het optreden van een politieagent ter uitvoering van taken van gerechtelijke politie worden geregeld conform het tarief in strafzaken (cf. de taxatie van de ver-

zendingskosten van opgestelde processen-verbaal in verkeersaangelegenheden).

De kosten van het optreden van een politieagent ter uitvoering van taken van administratieve politie vallen niet onder toepassing van de regeling over de kosten in strafzaken, maar volgen een eigen administratiefrechtelijk regime.

Een politieagent die een fout geparkeerde wagen laat verplaatsen door een bijgeroepen garagehouder, treedt op als orgaan van de gemeente. Het is dus niet uitgesloten dat, volgens deze beschouwingen, de bijgeroepen garagehouder in de eerste plaats de kosten van zijn interventie aan de gemeente moet aanrekenen. Wie regelmatig iets bestelt, moet dit betalen. Dit geldt ook voor gemeenten.

De jurisprudentie neemt aan dat de gemeente vermag de kosten die zij besteed heeft, naar aanleiding van het takelen van fout geparkeerde voertuigen, op de foutief geparkeerde bestuurders te verhalen zonder dat het zelfs nodig is dat ze aantoonst dat die kosten door haar aan de betrokken takelaar werden vereffend (Cass., 5 mei 1982, *R.W.*, 1982-83, 1505).

Aangenomen wordt dat de eis van de gemeente mede op art. 1382 van het Burgerlijk Wetboek steunt, zodat de gemeente vermag haar eis bij wijze van stelling als burgerlijke partij aanhangig te maken wanneer de takeling geschiedde om een in overtreding staand voertuig te verplaatsen (Cass., 17 juni 1975, *R.W.*, 1975-76, 1489).

De volgende vraag is of een door een politieman geïnvorderde garagehouder, die onbetaald is gebleven, zich tegen de foutief geparkeerde bestuurder burgerlijke partij kan stellen om betaling te vorderen van de takelkosten.

Om deze vraag negatief te beantwoorden zou men kunnen stellen dat de betaalverplichting voor de getakelde automobilist een wettelijke verplichting doet ontstaan nadat een bevoegd persoon tot verplaatsing van het betrokken voertuig besliste. Het oorzakelijk verband tussen het misdrijf en de takelkosten zou hierdoor verbroken zijn.

Een dergelijk bezwaar zou ook *mutatis mutandis* tegen de gemeente kunnen worden ingeroepen: door fout geparkeerde voertuigen op initiatief van haar agenten te laten wegtakelen vervult de gemeente slechts haar wettelijke plicht de veiligheid van het verkeer op haar grondgebied te verzekeren. Ook hier zou het oorzakelijk verband met het misdrijf verbroken zijn.

Hierboven werd reeds aangetoond dat de rechtspraak van het Hof van Cassatie in het specifieke geval van de toepassing van art. 4.4 dit standpunt heeft afgewezen.

Men ziet niet in waarom het bezwaar in het geval van de gemeente zou worden afgewezen en in het geval van de garagehouder zou gelden.

Aannemen dat de gemeente zich burgerlijke partij kan stellen tot terugvordering van de (voorgesloten) takelkosten en niet de onbetaalde garagehouder, zou leiden tot gecompliceerde, tijdrovende en niet efficiënte administratieve pleegvormen, hetgeen de bedoeling van de rechtsnorm en van de rechtsbedeling niet kan zijn.

Er dient bovendien te worden opgemerkt dat de meest recente cassatierechtspraak aanvaardt dat de vaststelling dat een uitgave of prestatie een contractuele (Cass., 9 maart 1984, *R.W.*, 1983-84, 2805), een wettelijke of reglementaire verplichting (Cass., 15 maart 1985, *R.W.*, 1984-85, 2617) als rechtsgrond niet voldoende is om het oorzakelijk verband tussen een onrechtmatige daad van een derde en die

uitgave of prestatie te ontkennen.

De takelkosten kunnen naar het gevoelen van de rechtbank in die zin niet los worden gezien van de overtreding van beklaagde, zodat ze een delictuele oorsprong hebben, ook ten aanzien van de garagist, die de prestatie leverde. Deze kan ze dus bij wijze van stelling als burgerlijke partij terugvorderen (R. Poté, *Handboek Verkeerswetgeving*, p. 466).

De eis van de burgerlijke partij is dus in beginsel gegrond en de gevorderde som komt als bewezen voor.

(...)

NOOT—De sleepkosten in verkeerszaken

1. De gemeente heeft het recht de sleepkosten terug te vorderen van de beklaagde of van de burgerlijk aansprakelijke personen, wanneer een agent van deze gemeente overeenkomstig artikel 4.4 van het Wegverkeersreglement gezorgd heeft voor de verplaatsing van een stilstaand of geparkeerd voertuig bij weigering of afwezigheid van de bestuurder.

2. De gemeente dient niet, alvorens in rechte op te treden, te bewijzen dat de factuur van de takeldienst betaald is (Cass., 5 mei 1982, *R.W.*, 1982-83, 1504).

De gemeente die de sleepkosten terugvordert, kan naar mijn mening niet worden beschouwd als een burgerlijke partij: ze is geen benadeelde, ze heeft slechts kosten gemaakt om een einde te maken aan een onwettige en hinderlijke toestand. Het optreden van de gemeente moet dan ook worden beschouwd als een tussenkomst in strafzaken.

3. Normaal worden de kosten die gemaakt zijn om een einde te maken aan een strafbare daad of toestand, gerekend bij de gerechtskosten. Ze worden begroot door de vorderende magistraat en vereffend door het Ministerie van Justitie. Er bestaat geen principieel bezwaar om ook in geval van sleepkosten de gewone weg te volgen.

Immers, een langparkeerder of een dwarsliggende bestuurder storen niet noodzakelijk de openbare orde en het wegtakelen van foutief geparkeerde of stilstaande voertuigen behoort niet uitsluitend tot de bevoegdheid van de administratieve politie.

4. Ook de rijkswacht en zelfs de gerechtelijke politie kan, luidens art. 4.4 van het Wegverkeersreglement een foutief geparkeerd voertuig laten wegslepen.

De sleepkosten komen in dat geval niet ten laste van de gemeente en de factuur kan bezwaarlijk naar de minister van Binnenlandse zaken of van Justitie worden gestuurd. Het komt dan ook redelijk voor deze kosten normaal te begroten als gerechtskosten.

5. Nu we weten dat de gemeente uit art. 4.4 van het Wegverkeersreglement het recht put om rauwelings tussen te komen in een strafzaak ten einde de sleepkosten terug te vorderen, moeten we nog nagaan of ook de garagehouder die, op vordering van een bevoegde persoon, het voertuig heeft weggetakeld, rechtstreeks kan tussenkomen in de strafzaak.

Het lijkt geen twijfel dat ook hij slechts als tussenkomen-de partij en niet als burgerlijke partij kan optreden: de garagehouder is geenszins benadeeld door het misdrijf en de takeldienst moet worden beschouwd als een hulpdienst van de politie.

6. In gewone gevallen kan een persoon die opgevorderd

werd wegens zijn kunde niet rechtstreeks tussenkomen in een strafzaak om de betaling van zijn honorarium of zijn factuur te vorderen. Deze kosten moeten door de vorderende magistraat begroot worden, eventueel met voorafgaande toestemming van de procureur-generaal, en uitbetaald door het departement.

De sleepkosten worden echter, op grond van art. 4.4 van het Wegveersreglement, rechtstreeks uitbetaald aan de gemeente indien haar agent de takeldienst heeft gevorderd. Er is bijgevolg hier geen sprake van begroting of goedkeuring van het departement: de afwikkeling is veel eenvoudiger.

7. Kan ook de firma die de takeldienst heeft verzorgd rechtstreeks tussenkomen in de strafzaak? De samenvatting van het cassatiearrest van 5 mei 1982 zoals deze gepubliceerd staat in het *R.W.*, 1982-83, 1504, is enigszins misleidend. Het Hof heeft zich niet uitgesproken over het recht van terugvordering van de takelfirma: het ging slechts om de gemeente.

Toch zou het wenselijk zijn dat de niet betaalde garagehouder, die wettelijk werd opgevorderd door de bevoegde overheid, een eigen recht krijgt om betaling van de sleepkosten te vorderen zonder verplichting vooraf de gemeente of de minister van Binnenlandse zaken of van Justitie in gebreke te stellen. De wetteksten die ons daartoe ter beschikking staan zijn gebrekkig, onduidelijk, of verouderd... Maar kom, Ausbildung verhindert Einbildung...

A. Vandeplas

BOEKEN

B. De Schutter, **Rechtsmethodologie. Stafkaart van het in België geldend recht**, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1988, 351 p., 1950 fr.

Het werk van prof. dr. B. De Schutter, m.m.v. de assistenten R. Dewit, J. Gorus, R. Van Craenenbroeck en M. Vandebotermiet, verscheen onder de titel *Rechtsmethodologie*. Bij de bespreking ervan kan de vraag worden gesteld naar de inhoud van het begrip methodenleer of methodologie, respectievelijk rechtsmethodologie.

De beschouwing of reflectie van een wetenschap over haar eigen handelen, over de denkwijze en de kennismiddelen die ze gebruikt, maakt de inhoud uit van een methodenleer met betrekking tot die wetenschap. In een methodologie wordt het denk-, redeneer-, beslissings- en handelingsgebeuren ontleed in fasen en elementen, zodat dat gebeuren toegankelijk wordt voor de ratio, daardoor navolgbaar doch ook kritiseerbaar. De in een wetenschap gebruikte methodes kunnen divers van aard zijn en variëren naar gelang van de gelegde klemtoon. Met betrekking tot de rechtswetenschap en het recht werden verscheidene methodenleren beschreven (zie bv. Larenz, K., «Methodenlehre der Rechtswissenschaft», in *Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft: Abt. Rechtswissenschaft*, Berlin, Springer-Verlag, 4e dr., 1979, XX + 525 p.). Gesteld wordt dat elke juridische methodenleer haar grondslag vindt in een rechtstheorie; dat ze gericht is enerzijds op de rechtsdogmatiek en op het praktisch gebruik van haar methode en anderzijds op de rechtstheorie en de rechtsfilosofie (Larenz).

Voor de rechtspraktijk wordt de waarde van een juridische methodenleer soms betrekkelijk geacht (zie Vranken, J.B.M., «De betrekkelijke waarde van een juridische methodenleer voor de rechtspraktijk», *Ars Aequi*, 1979, 819-826). Toch is het voor een

jurist belangrijk te weten op welke wijze het positief recht tot stand komt, wordt gevormd en gevonden.

Tot de kunst die de wetgever beoefent bij het scheppen van rechtsnormen behoren: het doel en de inhoud van wettelijke regels vaststellen (wetgevingspolitiek) en het formuleren van regelen die het beoogde doel duidelijk weergeven (wetgevingstechniek) (zie Storme, M., *Algemene Inleiding tot het Recht*, Antwerpen, Kluwer, 1978, 201-202). Kennis van de juridische methodologie ter zake is dan ook nuttig.

De door de wetgever geformuleerde positief-rechtelijke regels worden door de rechter toegepast op concrete feiten en krijgen in het rechtsvindingsproces door de rechter hun actuele betekenis. Een jurist moet dan ook vertrouwd zijn met de door de rechter gebruikte werkwijzen bij het toepassen van het recht op concrete conflictsituaties, bij het interpreteren van onduidelijk geachte wetteksten, bij het opvullen van leemten in de wet. De methodologie die de werkwijze van de rechter bij het nemen van beslissingen en bij zijn argumentatie ontleedt wordt meestal rechtsmethodologie genoemd. In de rechtsmethodologie kunnen zowel beschrijvende als normatieve theorieën worden behandeld (zie Bruggink, J.J.H., *Op zoek naar het recht. Rechtsvinding in rechtstheoretisch perspectief*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1987, 162 p.). Een ruime plaats is voorbehouden aan de methodologische modellen die erop steunen. Zo gebruikt de legistisch-deductieve theorie bij de wets-toepassing het logisch procedé van het syllogisme, de inductieve theorie, die belang hecht aan de feitelijke omstandigheden van de concrete situatie, de vergelijkende methode en gaat de hermeneutische theorie uit van een bepaald voorinzicht dat legistisch opgevat kan zijn (de wet staat centraal en de interpretatie ervan heeft belang; zie Larenz) of dat bepaald kan zijn door de kennis van de juridische dogmatiek getoetst aan de waardeoordelen waarover consensus bestaat binnen een rechtskring (de rechter denkt dan én vanuit de voorliggende feiten (probleemdenken) én vanuit de waarden in het wetstelsysteem (systeemdenken) en treedt op als een zelfstandig juridisch conflictbeslechter) (zie Esser). In deze rechtsmethodologie horen ook thuis: de logica, die gericht is op de formele structuur van rechterlijke uitspraken en die belang hecht aan de geldigheid en aan de rationaliteit van normatieve theorieën, en de argumentatietheorie, die de norm opspoorde die de rechter moet naleven om voldoende inzicht te geven in zijn redenering tot rechtsbeslissing (zie Perelman). Centraal in de rechtsmethodologie staan de rechtsvindingsmethodes, nl. de interpretatiemethoden en de redeneerwijzen (zie Van Hoecke, M., «De interpretatievrijheid van de rechter», in *Bibliotheek van Gerechtigelijk Recht*, Storme, M. (red.), Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1979, 432 p.).

De twee supra genoemde juridische methodologieën verschaffen een jurist inzicht in de creatie van rechtsnormen door de wetgever en in de toepassing van rechtsregels door de rechter.

Belangrijk is ook de juridische methodologie, die meer algemeen ontleedt op welke wijze een jurist te werk moet gaan bij het beantwoorden van een rechtsvraag. Hiertoe dient hij in de eerste plaats te weten waar hij het positief recht kan vinden. De kennisname ervan geschiedt via de rechtsbronnen. De materiële of niet-instrumentele rechtsbronnen (gewoonterecht, algemene rechtsbeginselen, billijkheid) helpen mee de inhoud van het positief recht bepalen; uit de formele of instrumentele rechtsbronnen ontstaat positief recht naar de vorm. De formele rechtsbronnen (wetgeving, rechtspraak en rechtsleer) ontleen hun gezag aan de autoriteit die ze in het leven riep: de wetgever, maker van rechtsregels, de rechter, maker van rechtsbeslissingen en de juristen-auteurs, die nieuwe interpretaties, nieuwe rechtsregels voorstellen. De jurist dient derhalve de methode van het opsporen van de rechtsbronnen te beheersen, wat niet enkel de kennis van die bronnen, van de instrumenten of documenten met betrekking ertoe vereist, maar ook van hun vindplaats in de diverse publikaties. Dat laatste impliceert kennis van de methode om op te zoeken in de voor het geval meest adequate publikaties. Het gevonden bronnenmateriaal moet hij weten te verzamelen en te raadplegen, wat vaardigheid in de lectuur van wetteksten (noodzaak van kennis van wetgevingstechniek), van rechterlijke uitspraken (noodzaak van kennis van de gebruikte interpretatiemethodes) en van doctrinale geschriften vereist (= analysefase), samen met een techniek in het noteren (nemen en opmaken van nota's) (= synthesefase) en in het klasseren en opslaan van de gegevens.

De jurist moet ook de methode beheersen om de toepasselijke

rechtsregels te vinden, te selecteren en te interpreteren met betrekking tot het concrete rechtsprobleem, dat hij juist moet weten te omschrijven. Dat veronderstelt het onderscheiden van essentiële feiten, het leggen van verbanden tussen feit en recht, analyse en interpretatie van feiten en juridische kwalificatie. Het rechtsonderwerp moet hij juist weten te situeren en af te bakenen en in zijn betoog moet hij zijn stelling met de juist-toepasselijke rechtsregel argumenteren. Zo'n betoog met de beantwoording van de rechtsvraag neerschrijven vereist een verwerken van het in het juridisch instrumentarium gevonden materiaal, nl. de met betrekking tot het rechtsprobleem of rechtsonderwerp onderscheiden opvattingen in de diverse rechtsbronnen (met citeren van de bron en de vindplaats in voetnoot), volgens een bepaald origineel plan en het staven met kritische opmerkingen in functie van de verdedigde stelling.

In deze lijn ligt het werk van prof. dr. B. De Schutter. De auteur stelt zich tot doel kandidaatstudenten een juridische methodiek van opsporen van de rechtsbronnen, van hun interpretatie en hun gebruik (analyse en argumentatie) bij te brengen. Deze cursus is overvloedig geïllustreerd met documentatiemateriaal (ongeveer 250 blz. kopies uit de diverse aangehaalde publikaties en met betrekking tot de besproken instrumenten, waar nodig voorzien van aanwijzingen); de tekst zelf beperkt zich tot het essentieel geachte (ongeveer 100 blz.).

In een eerste deel beschrijft de auteur het juridisch instrumentarium, dat, in vergelijking met de overige delen, de meeste aandacht krijgt (ongeveer 195 blz. tekst + illustraties). Na een overzicht van de rechtsbronnen, wordt afzonderlijk de wetgeving en de rechtspraak, zowel op binnenlands vlak als op transnationaal en internationaal gebied, behandeld. Telkens worden de diverse instrumenten omschreven, de officiële of voornaamste (officieuze) publikatie waarin ze worden bekendgemaakt, aangeduid of beknopt beschreven en wordt de structuur van wetgevende normen en van rechterlijke beslissingen besproken. Bij de rechtspraak komt een uiteenzetting van de bevoegdheden van de belangrijkste nationale, transnationale en internationale rechtscollages. Bij de rechtsleer worden de soorten werken kort gedefinieerd en de encyclopedieën nader toegelicht. In dit deel worden de studenten door een overzichtelijke beschrijving of opsomming van de bronnen en de instrumenten (een term die zowel gebruikt wordt voor het aanduiden van de documenten (p. 15) als van de publikaties (p. 266)) vertrouwd gemaakt met de rechtsbronnen.

In een tweede deel besteedt de auteur aandacht aan de opzoekingsmethode (ongeveer 120 blz. tekst + illustraties). Bij het behandelen van een rechtsonderwerp vormen de situering van het onderzoek en de afbakening van het onderwerp de voorbereidende stappen. Bij de situering van het onderwerp zijn juridische encyclopedieën en juridische woordenboeken een hulp. Daarom geeft de auteur er een overzicht van en, met betrekking tot de woordenboeken, een vrij uitvoerige opsomming. In dit deel wordt uitvoeriger aandacht besteed aan de bronnenverzameling. De soorten bibliografieën worden beschreven, gevolgd door een overzicht van de klassieke vindmiddelen: algemene repertoria (retrospectief en lopend), repertoria van wetgeving (met klemtoon op de officieuze «wettencollecties»), repertoria van rechtspraak en repertoria van rechtsleer of juridische bibliografieën. Belangrijk geachte publikaties worden toegelicht en uitvoerig geïllustreerd, enkele aanwijzingen met betrekking tot het verzamelen van bibliografisch materiaal worden verstrekt. Bovendien wordt een status quaestionis gegeven van de geautomatiseerde juridische documentatiesystemen in België en in het buitenland.

Het hoofdstuk met betrekking tot de bronnenverzameling sluit aan bij de in het eerste deel beschreven bronnen. De student maakt kennis met belangrijke publikaties waarin hij de instrumenten kan terugvinden. Een methodiek met betrekking tot het opzoeken van het bronnenmateriaal in de publikaties wordt hem niet geleerd. Bij de lectuur van dit hoofdstuk rijzen enkele bedenkingen van terminologische of van structurele aard. Onder de kop «repertoria» komen zowel verzamelingen van wetgeving en rechtspraak voor als periodieke tijdschriften waarin wetgeving/rechtspraak in extenso wordt weergegeven (p. 243, 265); de bedoeling is wel na het verkrijgen van de verwijzingen in de repertoria de tekst in extenso te raadplegen in de tijdschriften, doch de gebruikte indeling kan verwarring scheppen. De kop en de gebruikte terminologie «grote officiële wettencollecties» (p. 243) lijkt wel in contradictie met de daaronder opgesomde lopende officieuze publikaties met betrek-

king tot wetgeving. Het periodieke vaktijdschrift *Tijdschrift voor privaatrecht* dat enkel rechtsleer bevat (artikelen, overzichten van rechtspraak, recensies) ware beter niet vermeld onder de repertoria van rechtspraak (p. 277). Een tegenspraak lijkt te bestaan tussen de op p. 209 aangegeven te volgen werkwijze met betrekking tot het raadplegen van thematische bibliografieën en de opmerking op p. 295.

In het hoofdstuk met betrekking tot de documentatieverwerking gaat de aandacht naar het wetenschappelijk lezen, het opslaan en schikken van nota's, de interpretatie van rechtsnormen en de constructie van een betoog. Daarin wordt gewezen op het oogmerk van zulke lectuur (reconstructie van de gedachtengang en waardering), doch een techniek in verband met de lectuur van de teksten wordt niet meegegeven. Er wordt gezegd wie moet/kan interpreteren, doch niets over de interpretatiemethodes. Wel wordt een notuleringsstechniek beschreven, wordt er gewezen op het belang van de verifieerbaarheid van de uiteenzetting en wordt een typeplan opgesteld voor het schrijven van een verhandeling over een rechtsonderwerp of van een commentaar. De opsomming van bestaande modelboeken, met een korte bespreking ervan, kan een hulpmiddel zijn voor de rechtspracticus, doch hoe hij feiten juridisch moet kwalificeren, hoe hij tot een rechtsprobleem komt, wordt in dit werk niet behandeld.

Het derde deel (ongeveer 20 blz.) verschaft een nuttig overzicht met betrekking tot de bibliotheken en archieven (bibliotheekbestanden, organisatie van bibliotheken, voor juridisch opzoekingswerk geschikte bibliotheken).

Het werk *Rechtsmethodologie* is vooral beschrijvend van aard, met klemtoon op documentatie. Rekening houdend met de titel verwacht de lezer wel meer uiteenzettingen inzake de methodiek die een jurist moet beheersen bij het beantwoorden van een rechtsvraag. Het werk is evenwel waardevol voor juristen-in-opleiding, die daardoor de rechtsbronnen en hun vindplaats leren kennen en erin nuttige wenken krijgen met betrekking tot het schrijven van een verhandeling over een rechtsonderwerp. Het is dan ook voor kandidaatstudenten een nuttig en aanbevolen werkinstrument.

L. Van Slycken

H.J. KRANENBURG en H.A.W. SNIJDERS, **Gemeente en vestigingsbeleid huisartsen. Toelichting, problemen en jurisprudentie**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1988, 68 blz.

Op 8 september 1982 werd in het Nederlandse Staatsblad de Wet Voorzieningen Gezondheidszorg gepubliceerd die bedoeld was als wettelijke basis voor de planning van de hele Nederlandse gezondheidszorg. Wat de artsen betreft maakte deze wet een vestigingsbeleid mogelijk. Het hier besproken werkje gaat in op de regelingen die een dergelijk vestigingsbeleid voor huisartsen mogelijk maken. Het betreft twee regelingen. Ten eerste het besluit «Vestiging en praktijkomvang huisartsen», dat op 1 februari 1986 in werking is getreden, en vervolgens het besluit «beperking praktijkomvang huisartsen» van 8 maart 1988. Het werkje bevat de teksten van beide besluiten met de toelichting zoals zij werden gepubliceerd in de Staatscourant. Voorts geven de auteurs via artikelsgewijze aantekeningen commentaar bij het eerstgenoemde besluit. Wat de opzet betreft, doet dit besluit denken aan de vestigingsregeling die in eigen land voor apotheken bestaat. Deze regeling is onwerkbaar geworden en wordt dan ook via allerlei kunstgrepen voortdurend omzeild. Het is in dit opzicht interessant dat in dit werkje reeds het einde van de besproken regeling in het vooruitzicht wordt gesteld en wel in 1992. Dit als gevolg van de grote dereguleringsoperatie die ook in de Nederlandse gezondheidszorg werd ingezet. Intussen geeft dit werkje een zeer volledig overzicht van de stand van zaken m.b.t. het vestigingsbeleid voor huisartsen zoals dat sedert twee jaar bestaat.

Herman Nys

J. DELCROIX, A. LEROY, D. VAN CAPPELLEN, V. VANNES en J. VANTHUYNE, **De Werkloosheidsgids**, Vlezenbeek, Focus, losbladig, twee delen, 5.400 fr. voor het basiswerk en 4.490 fr. forfaitair per jaar voor de aanvullingen

In 1987 werd in de belangrijke sociale-zekerheidssector van de

werkloosheid een commentaar op de reglementering en de rechtspraak uitgebracht, die nu reeds zonder overdrijving dient te worden beschouwd als een standaardwerk. De auteurs behandelen achtereenvolgens de toelaatbaarheid, de vergoedbaarheid, het bedrag van de werkloosheidsuitkeringen, de gedeeltelijke werkloosheid, de deeltijdse arbeid, de administratieve procedure, de administratieve en strafsancities, en ten slotte de gerechtelijke procedure. Telkens geven de auteurs de relevante reglementaire teksten weer en besteden ze veel aandacht aan gepubliceerde en niet gepubliceerde rechtspraak. Een zeer belangrijk pluspunt van de werkloosheidsgids is dat de auteurs aandacht besteden aan de parlementaire vragen en antwoorden inzake de werkloosheidsreglementering en vooral dat zij ingaan op de administratieve onderrichtingen van de RVA. Het boek bevat een schat aan informatie die tot dusver enkel voor de RVA gemakkelijk toegankelijk was.

Uit de steekproeven die de annotator verricht heeft, blijkt dat het werk een zeer diepgaande, objectieve en volledige commentaar op de werkloosheidsreglementering bevat. Achteraan in *De Werkloosheidsgids* wordt bovendien de tekst van het Werkloosheidsbesluit weergegeven, waar nodig aangevuld met de bepalingen van het uitvoeringsbesluit van 4 juni 1964.

Het besproken werk is zeker niet goedkoop. Maar daar staat tegenover dat het werk op relatief korte tijdstippen wordt herwerkt en aangevuld. De praktische bruikbaarheid van *De Werkloosheidsgids* wordt vergroot door een aantal voorbeelden en werkschema's. De enige kleine schaduwzijde van het werk is dat er geen zaakregister werd opgesteld. *De Werkloosheidsgids* behoeft nauwelijks enige aanbeveling, omdat iedereen die professioneel met de werkloosheidsverzekering bezig is, gauw zal merken dat deze commentaar een onontbeerlijk werkinstrument is.

W.R.

Jean BEAUFAYS, *Théorie du régionalisme*, E. Story-Scientia, Brussel, 1986, 152 blz.

Dit opstel omschrijft de problemen van de democratie op gewestelijk vlak. De auteur streeft ernaar een methodologie uit te werken die het mogelijk moet maken bepaalde problemen van de gewestelijke analyse, benaderd vanuit het standpunt van de politieke wetenschap, op te lossen.

Achtereenvolgens onderzoekt hij het gewestelijke kader, de actoren en de factoren van de gewestelijke macht en de typologie van de gewesten.

Het regionalisme lijkt een herleving van de middeleeuwen: «Devant la rupture des diverses solidarités familiales, locales et nationales, professionnelles et de classes; devant l'éparpillement des ancrages locaux (...) l'homme cherche à valoriser la seule chose qui lui soit permanente et définitive: (...) sa région». Het regionalisme — de terugkeer naar een vrij gekozen plaatselijke solidariteit — kan leiden tot een menselijker institutioneel levenskader.

Toch staat de auteur niet onverdeeld gunstig ten aanzien van de «percée régionaliste». Het regionalisme is immers slechts één der instrumenten «pour entreprendre la libération de l'homme». Wat vooral vereist is, is «une réforme profonde des mentalités et des processus de décision». Maar: «le nombre des tâches, leur complexité et la nécessaire rapidité d'exécution — sans parler de la sinistre règle du secret — laissent augurer que c'est la société industrielle elle-même qui rend la solution impossible» (p. 145).

Veeleer sombere slotwoorden, die niet zonder meer kunnen worden onderschreven: «laissez-nous croire (...) au bonheur du doute» (*ibid.*)

Louis-Paul Suetens

Aangekondigd

Liber Amicorum Lionel Tricot, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 637 p., 5.500 fr.

P.J.H.M. BROUNS, *Opzet in het wetboek van strafrecht*, Arnhem, Gouda Quint, 348 p., 65,50 fl.

R.A.V. Baron VAN HAERSOLTE, *Inleiding tot het Nederlandse staatsrecht* (negende druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 210 p., 53,50 fl.

J.G. COLLIER, R.W.M. DIAS, *Judicial control of government action. Concept of law for a caring society. Lectures on the common law*, vol. I, Deventer, Kluwer, 64 p., 48 fl.

P.W. KAMPHUISEN, *Bijzondere overeenkomsten*, deel III, Overeenkomst van opdracht, arbeidsovereenkomst, aanneming van werk, Asser-Serie (zesde druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 550 p., 97,50 fl.

W.E.M. LECLERCQ, *Inleiding tot het procesrecht (derde herziene druk)*, Lelystad, Koninklijke Vermande, 86 p., 13,50 fl.

M.T. MEULDERS-KLEIN, J. EEKELAAR, *Family, State and individual economic security*, Vol. I, Family, Vol. II, State, Antwerpen, Kluwer, ca 1.100 p., 3.500 fr.

X. THUNIS, M. SCHAUS, *Aspects juridiques du paiement par carte*, Brussel, Story-Scientia, 138 p., 620 fr.

P. QUERTAINMONT, *Législation hospitalière. Droit, gestion et financement des hôpitaux en Belgique*, Brussel, Story-Scientia, 158 p., 1.300 fr.

J. VAN HOUTTE, M. GYSELS, A.M. COOTJANS, S. VANDEWAERDE, *Gezin & (ge)recht*, Kapellen, D.N.B.-Pelckmans, 277 p.

M. WILLEMART, *Les concessions de vente en Belgique*, Brussel, Story-Scientia, 190 p.

BALIE

Conferentie van de jonge balie te Ieper - Samenstelling van het bestuur

Voorzitter: mr. Michel Ryde; ondervoorzitter: mr. Johan Houtman; secretaris: mr. Frank Seys; penningmeester: mr. Herman Baron; bestuurslid: mr. Hendrik Camerlynck; vertegenwoordiger van de stagiairs: mr. Patrick Geelhand de Merxem.

De plechtige openingszitting vindt plaats op 18 november 1988.

Conferentie van de jonge balie te Mechelen - Plechtige openingszitting

De plechtige openingszitting van de Conferentie van de Jonge Balie bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen vindt plaats op zaterdag 1 oktober 1988 om 16u00 in de Raadzaal van het Stadhuis, Grote Markt te Mechelen.

Professor Marcel Storme houdt de openingsrede: "Huizen hoofd en hart in ons gerechtsgedebouw?"

MEDEDELINGEN

Directe verzekeringen - Vrije dienstverlening

Het Instituut Verzekeringsrecht van de K.U.Leuven en de Licentie en droit et économie des Assurances de l'U.C.L., organiseren op donderdag 8 december 1988 een seminarie over de vrije dienstverlening inzake directe verzekeringen.

Na een diepgaande analyse van de richtlijn van 22 juni 1988 volgt een debat over het geleidelijk tot standkomen van de Europese markt inzake financiële dienstverrichtingen.

Na inschrijving ontvangen de deelnemers de inleidende rapporten en worden zij uitgenodigd vooraf hun vragen te richten aan de rapporteurs en deskundigen. De ronde tafel zelf wordt nagenoeg uitsluitend gewijd aan een algemene discussie in de vorm van een debat over de aldus aangebrachte thema's en vragen. Het aantal deelnemers is beperkt tot 100.

Belangstellenden kunnen telefonisch bijkomende inlichtingen krijgen bij K.U.Leuven: 016/28 52 14 en U.C. Louvain: 010/47 47 35.

Lezingencyclus algemene rechtsbeginselen

Zoals tijdens het academiejaar 1987-1988 organiseert de Interuniversitaire Kontaktgroep Rechtstheorie vanaf 12 oktober 1988 opnieuw een lezingencyclus met maandelijkse voordrachten over

het thema «Algemene rechtsbeginselen». De bijeenkomsten vinden telkens plaats op een woensdagavond om 20u00, in het gebouw van de Universitaire Faculteiten Sint-Aloysius (U.F.S.A.L.), Vrijheidslaan 17, 1080 Brussel.

Programma van de lezingen 1988-1989:

12 oktober 1988: Marcel Storme, hoogleraar R.U. Gent, buitengewoon hoogleraar UFSIA, advocaat: «Beginselen van behoorlijke procesvoering».

8 november 1988: Paul Van Orshoven, docent K.U.Leuven: «De wetgever en de algemene beginselen van behoorlijke rechtsbedeling».

14 december 1988: Aloïs Van Oevelen, docent Universiteit Antwerpen (U.I.A. en UFSIA): «De werking van algemene rechtsbeginselen in het verbintenissen- en contractenrecht».

11 januari 1989: Eric Dirix, rechter in de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, buitengewoon docent UFSAL Brussel en Universiteit Antwerpen (U.I.A.). «Het verbod van eigenrichting als algemeen rechtsbeginsel».

8 februari 1989: Frans Van Istendael, hoogleraar K.U.Leuven, advocaat te Brussel: «Algemene rechtsbeginselen in het fiscaal recht».

8 maart 1989: Daniel Moons, onderzoeksrechter te Brussel: «De toepassing van de algemene rechtsbeginselen in het strafrecht, in de verschillende fazen van de rechtspleging».

Evaluatie van menselijke schade — Interdisciplinaire opleiding voor juristen en artsen

Gedurende het voorbije academiejaar heeft de Afdeling Arbeids- en Verzekeringsgeneeskunde van de K.U.Leuven voor de eerste maal aan de afgestudeerde juristen een kans gegeven om zich, samen met de in opleiding zijnde verzekeringsgeneeskundigen, te bekwalen in het evalueren van menselijke schade. Bij wijze van experiment werden de algemene cursussen van de licentie verzekeringsgeneeskunde, die vroeger alleen toegankelijk waren voor artsen, ook opengesteld voor advocaten, rechters, verzekeringsjuristen en bestuursjuristen die belangstelling hebben voor het probleem.

Traditioneel wordt de beoordeling van gezondheidsschade uitsluitend aan medische deskundigen overgelaten, maar eenieder weet dat de begroting van personenschade ook een aantal juridische aspecten vertoont die niet mogen onderschat worden. Over de toekomst van de beschadigde mens worden nergens belangrijker besprekingen gevoerd, dan op het ogenblik dat er gepeild wordt naar de inhoud en de omvang van zijn verlies van gezondheid en/of arbeidsinkomsten. De aanwezigheid van de rechtskundige is daarom even nodig als deze van de arts. Overigens hebben ook de verzekeringsgeneeskundigen behoefte aan een permanente dialoog met de beoefenaars van de rechtswetenschap, ten einde hun wereld beter te begrijpen. Indien er ergens aan interdisciplinair denken moet gedaan worden dan is het ongetwijfeld op dit terrein en het is evident dat een interdisciplinaire opleiding daartoe grotelijks kan bijdragen.

Het experiment kende zulk gunstig verloop dat het verder gezet wordt. Zoals verleden jaar zullen de cursussen, waaraan de juristen deelnemen, doorgaan op elke zaterdagvoormiddag van het eerste semester. Wel bleek het nodig voor een betere voorlichting van de kandidaten te zorgen, zodat ze zich goed rekenschap kunnen geven van de inhoud van het aanbod en de omvang van de inspanning.

Daarom wordt op zaterdag 1 oktober 1988, van 9 uur tot 11u30, in het lokaal AG2 van de Faculteit Geneeskunde, Minderbroederstraat, 17, 3000 Leuven (naast de toegang tot de parking) een voorbereidende informatiedag georganiseerd voor de belangstellende juristen en artsen. De deelname brengt geen enkele verplichting mee en heeft alleen tot doel een duidelijk inzicht te verschaffen in de inhoud van de cursussen en van de seminaria. Ook de praktische schikkingen worden er meegedeeld. Na de zitting is er gelegenheid om verder kennis te maken, ondermeer met de professoren en enkele alumni die bereid werden gevonden aanwezig te zijn.

Ook schriftelijk kunnen nadere inlichtingen worden verstrekt die echter uiteraard de mondelinge uiteenzetting niet kunnen vervangen. Zich richten tot de Afdeling Arbeids- en Verzekeringsgeneeskunde, Provisorium 1, Minderbroederstraat 17, 3000 Leuven, tel. 016/21.70.80.

BERICHTEN

Congres over de Europese reglementering inzake maritiem vervoer

In samenwerking met Lloyd's of Londen Press Ltd. en European Transport Law organiseert de Nederlandstalige afdeling van de Belgische Vereniging voor Europees Recht op 25 en 26 november 1988 een congres over de Europese reglementering inzake maritiem vervoer.

Inschrijvingen bij: miss Laraine Cracknell, Lloyd's of London Press Ltd., (Conference Division), One Singer Street, GB London EC2A 4 LQ.

Universitair nieuws — Promotie

Op zaterdag 8 oktober 1988 om 11 u. zal, in Auditorium S1, gebouw S (Parking P3) van de Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, te 2610 Wilrijk-Antwerpen, de heer Bruno Peeters zijn proefschrift samen met een bijgevoegde stelling verdedigen ter verkrijging van de graad van Doctor in de Rechten.

De titel van het proefschrift luidt: «Het overheidsondernemen. Een kritiek op het tegen ongewilde discontinuïteit beschermde optreden van de overheid».

Promotoren zijn de professoren Karel Rimanque en Henri Swennen.

Alle belangstellenden zijn van harte welkom op deze openbare verdediging.

25 jaar Cahiers de droit Européen — Colloquium

Bijna vijftig jaar geleden werd het tweemaandelijks tijdschrift «Cahiers de droit Européen» met prof. mr. Léon Goffin als hoofdredacteur opgericht.

Ter gelegenheid hiervan zal op 27 en 28 april 1989 te Brussel een colloquium worden gehouden met het thema «Vers un marché unique des services financiers. Banques, assurances et valeurs mobilières».

Vereniging van verzekeringsjuristen — Voordracht te Antwerpen over «produktenaansprakelijkheid»

De eerste voordracht van het nieuwe werkjaar vindt plaats op donderdag 29 september 1988 te 18u30 in het gebouw van de maatschappij J. Van Breda, Plantin en Morteuslei 295, Borgerhout-Antwerpen. Zij wordt gegeven door prof. mr. A.J.O. baron van Wassenae van Catwijck, die zal spreken over «Produktenaansprakelijkheid ingevolge de Europese richtlijnen van 25 juli 1985».

Inschrijving bij Chris Willems (tel. 03/217.54.80).

Studiekring kandidaat notarissen te Antwerpen

Ter gelegenheid van het achtste werkingsjaar houdt deze studiekering op donderdag 6 oktober 1988 om 20u00 in het Notarishuis, Koningin Elisabethlei 10, Antwerpen, een openbare vergadering waarop prof. K. Geens (K.U.Leuven), zal spreken over «De vennootschapsmacht en de wetgever».

Studiedag over «Diverse problemen van mededingingsrecht»

De Vereniging voor de Studie van het Mededingingsrecht organiseert hierover op 27 oktober 1988 in het Auto-, Motor- en Rijwielhuis, Woluwedal 46, Sint-Lambrechts-Woluwe (1200 Brussel), een studiedag.

Prof. J. Stuyck (K.U.Leuven), ere-advocaat R. Sacré en prof. mr. J.L. Fagnart (U.L.B.), spreken over «Eerlijke handelsgebruiken en kartelrecht», «Weigering te verkopen en opgelegde prijzen» en «Derde medeplichtigheid en eerlijke handelsgebruiken».

Inlichtingen en inschrijving: Vereniging voor de Studie van het Mededingingsrecht v.z.w., Woluwedal 46, bus 9, 100 Brussel (tel. 02/771.00.80).

Studiedag familieprocesrecht

De Vereniging voor Familie- en Jeugdrecht en de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht organiseren op vrijdag 9 december 1988 een studiedag gewijd aan — de gewenste vernieuwing van — het Nederlands familieprocesrecht. Daartoe wordt op het departement van Justitie een concept-wetsvoorstel tot wijziging van het familieprocesrecht (in zonderheid titel 7, boek 3 Rv) gereed gemaakt dat als basis zal dienen voor de discussie. Prof. mr. J. Leijten, hoogleraar aan de KUN, en mr. A.W.M. Willems, advocaat te Amsterdam zullen als referent een — kritische — beschouwing geven over het concept-wetsvoorstel. In de middag zal in kleinere groepen a.h.v. door de opstellers van het voorstel gemaakte stellingen verder worden gediscussieerd. De deelnemers aan de studiedag zullen het concept-wetsvoorstel tijdig ontvangen en de unieke mogelijkheid hebben als eersten te kunnen deelnemen aan een publieke discussie over de departementale voorstellen betreffende wijziging van een belangrijk stuk procesrecht.

Opgave voor de studiedag is mogelijk door overmaking, liefst vóór 19 november, van f 65,- op postbanknr. 5409568 t.n.v. penningmeester Vereniging FJR te Rijsbergen. Leden van beide of van één van beide verenigingen en studenten zijn slechts een bijdrage verschuldigd in de kosten van koffie, thee, lunch en borrel van f 30,-. Overmaking van het verschuldigde bedrag geeft recht op deelname aan de studiedag incl. koffie, thee, lunch en borrel en toezending van het concept-wetsvoorstel, de discussiestellingen en de overige studiedagdocumentatie.

Openingsvergadering van het Verbond der Vlaamse Academi — Afdeling Antwerpen

De openingsvergadering van het academisch jaar 1988-1989 vindt plaats op dinsdag 11 oktober 1988 om 20u30 in het Auditorium van de Kredietbank, Eiermarkt 20, Antwerpen.

De heer A. Kinsbergen, gouverneur van de Provincie Antwerpen, houdt de openingsrede met als titel: «De universiteit Antwerpen: spiegel van Antwerpens dynamisme».

TIJDSCHRIFTEN

Sociaalrechtelijke kronieken, 1987

nr. 5, mei

Jacqmain, J., La Législation du travail des jeunes, 1887-1987; Funck, H., L'état de nécessité et droit du travail (noot onder Arbrb. Charleroi, 10 februari 1986); H.F., noot onder Arbrb. Namen, 13 februari 1987 (bestaansminimum, toekenningsvoorwaarden, gewoonlijk verblijf, student, kort geding, traag verloop van de procedure ten gronde, voorschot).

nr. 6, juni

Maroy, L., Schade en schade-evaluatie in de wet van 27 februari 1987 betreffende de tegemoetkomingen aan gehandicapten; Jacqmain, J., Une «première» en jurisprudence (noot onder Arbrb. 23 december 1986 (gelijkberechtiging tussen man en vrouw, arbeidsovereenkomst, luchtvaarthoest, werknemer die de pensioengerechtigde leeftijd bereikt, vaststelling bij reglementaire verordening, collectieve arbeidsovereenkomst die mannen toestaat om boven deze leeftijd te blijven werken — clause ingelast in de individuele overeenkomst — discriminatie in de voorwaarden tot ontslag — nietigheid van de bestreden bepalingen — macht van de rechter — bevel om een einde te maken aan de discriminatoire toestand).

nr. 7, juli

Deschepper, M., Loi du 17 mars 1987; feu vert pour une plus grande flexibilité dans l'organisation du temps de travail; H.F., noot onder Arbh. Luik, 4 november 1986 (arbeidsovereenkomsten, werklieden, afdanking wegens dringende reden — vrijpraak door het strafrecht — bindende voor het arbeidshof — geen dringende reden en willekeurige afdanking).

Tijdschrift voor Arbitrage, 1987

nr. 3, mei-juni

Korthals-Altes, F., Openingswoord bij het Symposium Nieuws Arbitragewet; Sanders, P., De aantasting van arbitrale vonnissen.

nr. 4, juli-augustus

Schultsz, J.C., Het arbitraal beding; Sanders, P., Overheidsrechtspraak (Rb. Utrecht, 5 juni 1985; Hof Gent, 27 mei 1983).

nr. 5, september-oktober

Van den Berg, A.J., Internationale arbitrage in Nederland en arbitrage buiten Nederland; Sanders, P., Overheidsrechtspraak (Pres. Rb. Rotterdam, 1 mei 1987).

Tijdschrift voor Belgisch Handelsrecht, 1987

nr. 5, mei

Lindemans, D., Een sekwester als beheerder bij vennootschaps- geschillen; Claassens, H., noot onder Hof Bergen, maart 1985 (verzekering, burgerlijke aansprakelijkheid, schadeloosstelling van derde schadelijders door de verzekeraar, latere vrijpraak van de verzekerde, geen terugbetaling aan de verzekeraar); Parijs, R., noot onder Hof Bergen, 26 juni 1985 (voorrecht, voorrecht op roerende goederen, art. 20, 4°, Hypotheekwet, kosten tot behoud van de zaak; vrachtwagenbanden, interest op een schuldvoordering die een bijzonder voorrecht geniet); Parmentier, CL., noot onder Kh., Luik, 23 januari 1986 (schijnmandaat, voorwaarden).

nr. 6-7, juni-juli

Devos, D., La résolution d'un contrat aux torts réciproques des parties et l'indemnisation des préjudices respectifs; Watté, N., noot onder Kh. Namen, 7 mei 1985 (internationale bevoegdheid ratione loci, aanvraag tot aanstelling van een deskundige, Gerechtelijk Wetboek toepasselijk); Van der Mosen, D. en Van Dievoet, M., noot onder Kh. Leuven, 27 mei 1986 (leasing, benoeming van een deskundige, overdracht van de verhaalsrechten van de leasinggever, vordering van de leasingnemer tegen de leasinggever ongegrond); Braun, A., noot onder Voorz. Kh. Brussel, 31 december 1986 (waremerk, collectief merk, hoedanigheid om ter bescherming van het teken in rechte op te treden, voorbehouden aan de houder van het merk).

nr. 8-9, augustus-september

Mayaert, P., Wetsontwerp betreffende op de eenpersoonsvennootschap met beperkte aansprakelijkheid: de eenpersoons-B.V.B.A.; Verbist, J., noot onder Hof Brussel, 19 november leasing (leasing, niet conforme levering, ontbinding koopovereenkomst, geldigheidsbeding in leasingovereenkomst tot uitsluiting vrijwaring voor verborgen gebreken).

Tijdschrift voor Economisch Recht, 1987

nr. 5, mei

Uitermark, P.J., Over economische mededinging; Audretsch, H.G.H., Europees budgetrecht in ontwikkeling.

nr. 6, juni

Koopmans, T., De plaats van het kartelrecht in het EEG-Verdrag; van Dartel, R.J.P.M., Het Multi Vezel Akkoord; Lefeber, R. en van der Linde, J.G., Europese integratie vergt een energie(k) beleid; Rodrigueus, P., Beunhazerij, reclameborden, groepsacties en het consumentenbelang.